

**KÉPEK
A CORVINIANA
VILÁGÁRÓL**

**KÉPEK
A CORVINIANA
VILÁGÁRÓL**

Országos Széchényi Könyvtár

Budapest, 1990

Írta:

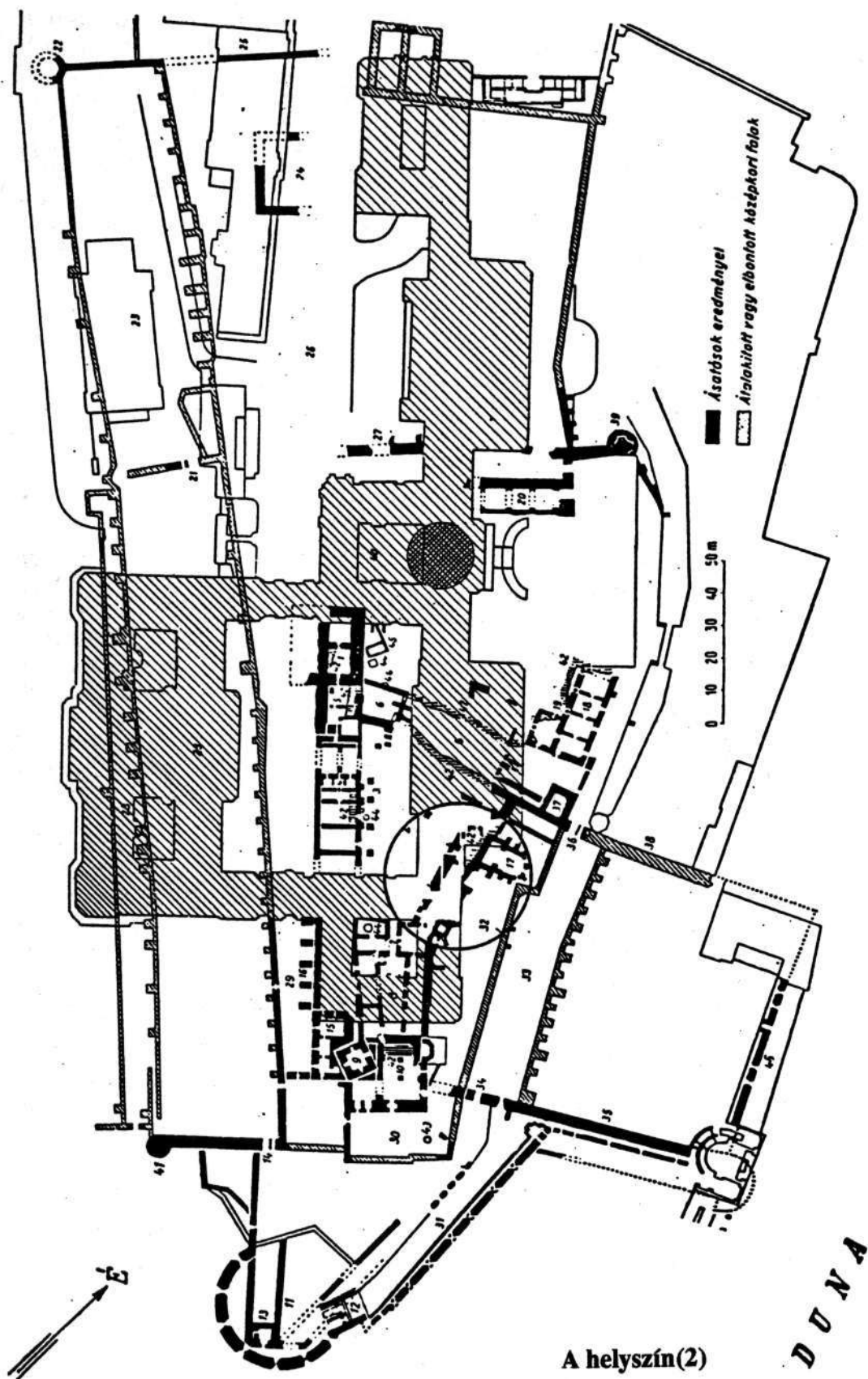
dr. URBÁN László

ISBN 963 201 305 0

"Véletlen szerencse még talán hozzásegít újabb forrásokhoz, de erre már nagyon kevés a remény. Minden valószínűség szerint meg kell elégednünk az eddig ismert forrásokkal. Ezért, ha a Corvina-könyvtár számtalan megoldatlan, vagy kétes problémájához közelebb akarunk kerülni, az egyetlen mód a már ismert, aránylag csekély forrásanyag alaposabb kihasználása, kritikai megvizsgálása, minden szavának mérlegretétele."
(CSAPODI Csaba: Magy. Könyvszle. 1960. 295.)

Az 1990. esztendő két napjának megkülönböztetett jelentősége van a magyar könyvtártörténelemben. Emlékezések és összegzések napjai ezek, arról a félezer évről, amely MÁTYÁS király halálától és a magyar nemzeti könyvtár előképeinek születésnapjától ível korunkig. 1490. április 6-án lezárult a Corviniana első, legfényesebb időszaka. Június 17-én, amikor a rendek és CORVIN János szerződést kötöttek, a király könyvtárát a Szentkorona tulajdonának deklarálták, ezzel az országának. Ebben az aktusban a nemzeti könyvtár gondolatának fogantatását kell látnunk, egy olyan korban, amelyben még a nemzet fogalma is kialakulatlan volt.

A Corviniana érdemibb részének, gyűjteményének értékeiről ha nem is rendelkezünk teljes, átfogó képpel, ismerünk egy elég széles mintát. Ez bizonyosan hűen reprezentálja az elkallódott, megsemmisült, áldozatul esett gyűjtemény egészét. Más a helyzet a korpusszal, amelyet ez a lélek elhagyni kényszerült. A könyvtáráépület nem illanhatott el a pusztítás elől. Átgázolt rajta másfél évszázad idegen szellemének érdektelensége, majd Buda egyik ostroma. Az omladékokat a barokk pompa teremtése taposta terepszint alá. Buda legutóbbi ostroma a barokkot is omladékká silányította. Az újabb apokalipszis nyomán annyi kegyelembe jutottunk, hogy szabaddá vált ásatásokkal feltárni a három évszázadra eltemetett egykori alapfalak maradványait. Ezek ismeretében, valamint négy-ötszáz éves beszámolók alapján tehetünk kísérletet arra, hogy képet alkossunk magunknak, megidézzünk egykor élt alkotókat, szándékaikat, ismereteiket, módszereiket, hogy mederbe korlátozhassuk parttalan fantáziánkat, hogy érzékeltessünk valamit abból a környezetből, amelyben az egykori gyűjtemény zenitjére érkezett.

A helyszín(2)

A források

BALOGH Jolán életműve(1) előtti főhajtással illik kezdeni a témáról írott sorokat, kifejezve a hálát, amelyet az általa élethosszan át végzett áldozatos munkáért, az *Adattár...* című forrásgyűjtemény összeállításáért érezhet az, aki nyomában Mátyás-kori emlékek között tájékozódni igyekszik. De megkövető szavakat is kell előrebecsátani, mert a mottóul választott gondolat jegyében, más mérleggel mérve, részletek tekintetében eltérő következtetéseket kell valószínűbbnek ítélnünk.

Az *Adattárból* származó építőköveinket azokra az alapokra helyezhetjük el, amelyeket a GEREVICH László vezetésével végzett ásatások tártak fel.(2)

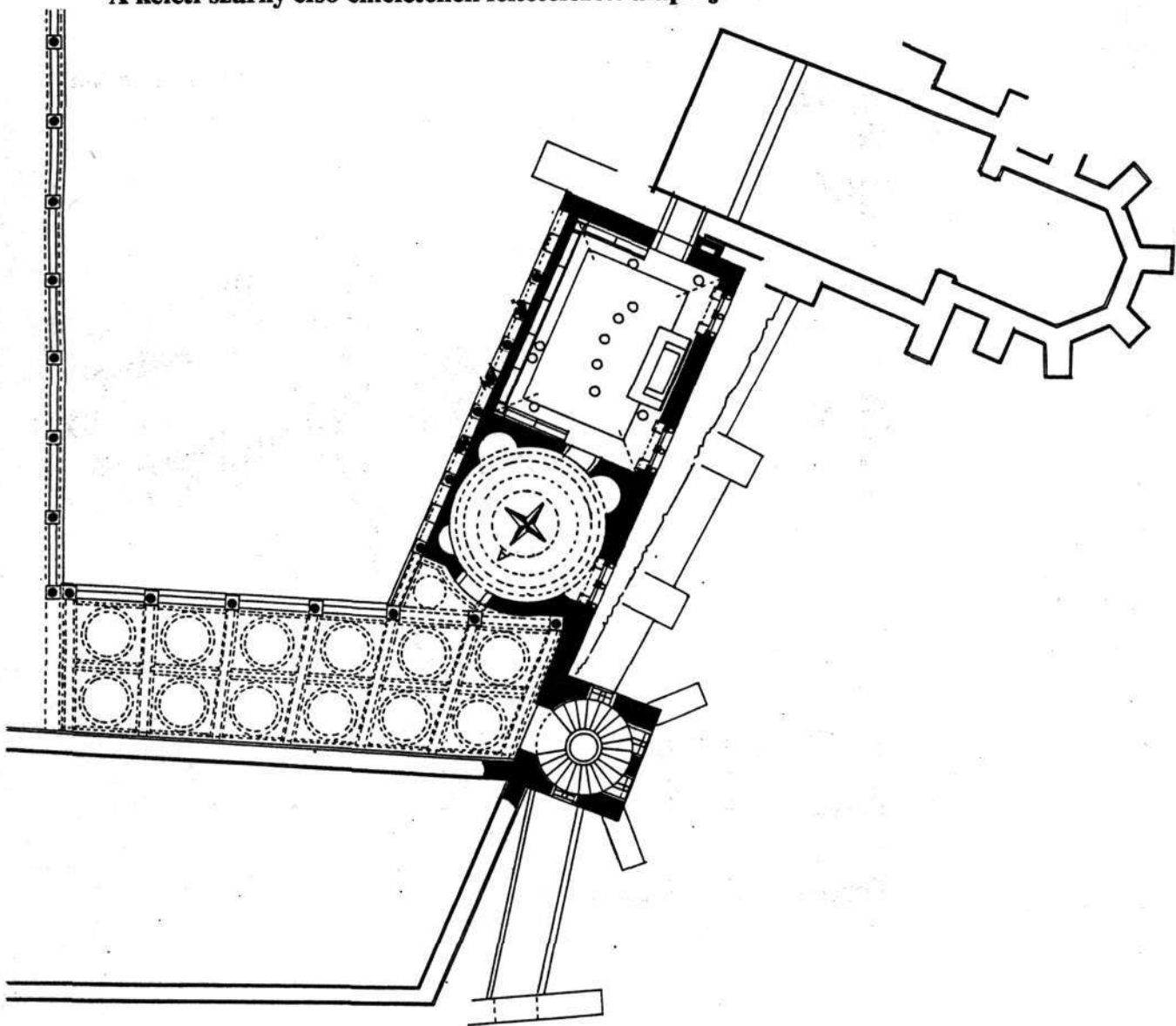

A feltárt alapfalak

A hipotézis

Mindabból, ami rendelkezésünkre áll, csak nagyon vázlatos és bizonytalan következtetésekre juthatunk. Ellentmondás is akad mind a források, mind az eddigi tudományos eredmények között. Minden dilemmában választani kell, s a választások láncolata nem bizonyosan lesz tévedéstől mentes. Gondolatmenetünk követésének megkönnyítéséhez segítséget jelenthet, ha egy ábrát, amely a következtetések végeredménye lesz, előreemelünk, mint hipotézist. A középkori várpalota keleti szárnyának első emeleti alaprajza nem tekinthető rekonstrukciónak. Csupán arra szolgál, hogy felfűzzük rá az írott emlékek értelmezését, s hogy általa közelítsünk a lehetséges konkrét formák, méretek, részletek újraálmodásához.

A keleti szárny első emeletének feltételezett alaprajza

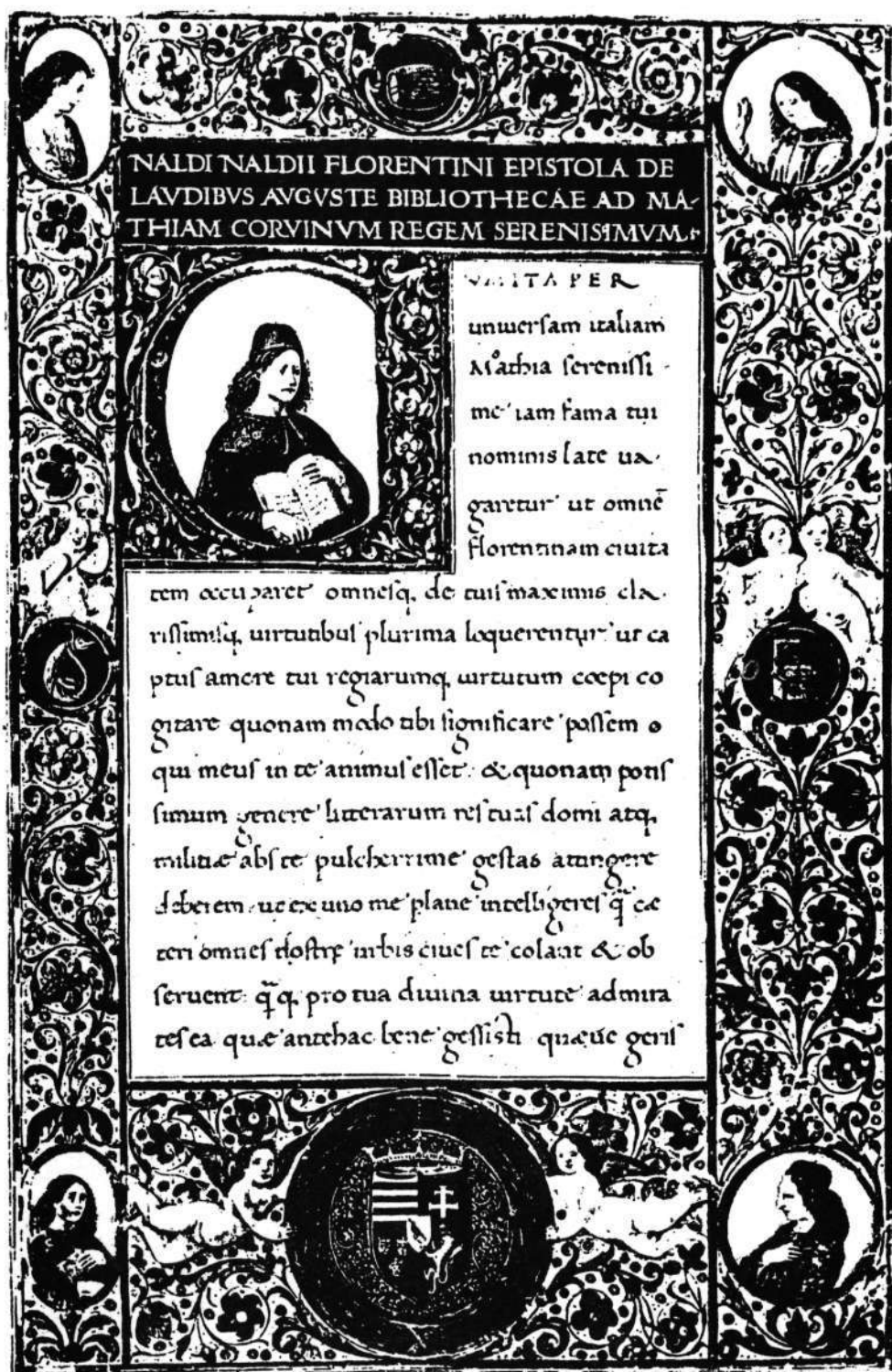
A könyvtár helye a középkori palotában

A könyvtár egykori hollétéről, más épületekhez és helyiségekhez fűződő kapcsolatairól, vannak írásos emlékeink. Szám szerint hat, vagy nyolc. Kettő ugyanis mutációnak bizonyul, mégpedig rontott változatnak. A hat értékesebb közül négyet már 1960-ban összehasonlított CSAPODI Csaba⁽³⁾, annak igazolására, hogy közülük a legkorábbinak, NALDO Naldi szavainak hitelt kell adnunk. A tanulmánynak ezt a leglényegesebb állítását el kell fogadnunk. Az épület egészére vonatkozó rekonstrukciós elképzelését azonban nem sikerült igazolni. A kutatást nem folytathatjuk azzal, hogy a már elemzett négyen felüli forrásokat értékeljük. Vissza kell térnünk mindegyikre, épp úgy, ahogy CSAPODI Csaba tanácsolja mottóul idézett szavaiban, a textusok minden szavának mérlegelésével.

Időrendi elsőse és tartalmi gazdagsága miatt is legrangosabb forrásunk NALDO Naldi firenzei humanista levele és hőskölteménye, amelyet MÁTYÁS királyról, távoli munkaadójáról írt, Taddeo UGOLETTO közreműködésével, aki MÁTYÁS könyvtárosaként járt nála "állománygyarapítási" úton. A könyvtár helyiségére és berendezésére vonatkozó részleteket mellékletben vesszük át az *Irodalomtörténeti emlékek II. kötetéből*. Egyéb forrásainkat ezekhez viszonyítjuk, ezek kiegészítésül fűzzük sorba. Bevezetésül itt abban a tömörített változatban idézzük NALDO sorait, amelyben BALOGH Jolán foglalta össze azok lényegét az *Adattárban*.

Előszó: A könyvtárt, a „sacellum sapientiae”-t Mátyás a királyi palota (intra regalia tecta) legszebb részévé tette, hogy ezzel kifejezze a tudás, a sapientia felsőbbbségét. A könyvek hármassorokban vannak a polcokra helyezve (tabulata ornatissima triplici quodam ordine), a nagyobbak pedig az alsó szekrényekben (scrinia gravi arte laborata). Arany- és bíborfüggönyök (cortinae ex auro per artem intertexto et purpura confectae) védik a díszes kódexeket a portól. A terem közepén Apollo templomára emlékeztető háromlábú székek (tripodes) állnak.

II. ének 1–80. sor: A könyvtár négyszögletes helyiség (quadratus locus), boltozott (cameras testudine substinet altis incurva), a falak sziklakeménységű égetett téglából (paries . . . fortis decocti lateris durique a robore saxi), szemközt két ablak színes üvegtáblákkal (gemmae . . . fenestrae compositae vitreisque coloribus). A két

NALDO NALDI írásának címlapja

ablak között heverőágy aranyos takaróval (lectulus auratis stratis). Két bejárata van (ostia bina), az egyiket a királyhoz jövő tudósok használják, a másikat a király, midőn kívülről, rejtekhelyről¹ (foras . . . secreta in sede locatus) óhajtja hallgatni a misét. A szabadon maradt három falon hármasságban művészies polcok (Illa triplex [muri facies] triplici tabulatum ex ordine sumit arte laboratum). A polcokat aranyos bíborfüggönyök fedik (textas auri sub tegmine vestes purpureoque simul pariter variata colore), amelyek ragyogó hengerekről függenek (scutulata splendentia). A termet körös-körül díszes szekrények övezik, firenzei művészek munkái (scrinia Thirreni confecta ex arte magistri). A terem közepén háromlábú székek (tripodes), Pythia jósszékehez hasonlóak, amelyeket drágaköves, aranszővésű takarók borítanak (hos tegit irradians auri sub tegmine vestis tot gemmis gravibus nitidisque ornata lapillis).

NALDO Naldi költeménye után Antonio BONFINI leírása kínál madártávlati képet a palota egészéről, azon belül a keleti oldalon épített új szárnyról. Az a két mondat, amely ebből a könyvtárra vonatkozik, megkívánja a tágabb szöveggörnyezet ismeretét:

"Budensem arcem, ubi preter magnifica Sigismundi edificia nihil spectatione dignum erat, excolere adorsus est, retractiorem aulam nimis exornavit, quippe qui a Danubii parte ediculum statuit hydraulisque organis, item sacro fonte duplici marmoreo et argenteo decoravit; collegium adiecit honestissimum sacerdotum; supra bibliothecam statuit mira utriusque lingue fecunditate completam; cultus quoque librorum luxuriosissimus. Ante hanc cubiculum est in absida curvatum, ubi celum universum suspicere licet, qua spectat ad Austrum."

Fordítását két változatban idézzük:

CSÁSZÁR Mihály⁽⁴⁾ (1905)

"Megkezdte a budai vár díszítését, ahol Zsigmond nagyszerű épületein kívül semmi figyelemre méltó sem volt. A vár belső palotáját szerfölött díszessé tette. A Dunára néző oldalon egy kápolnát építtetett, orgonával és kettős márványból és ezüstből készíttetett keresztelő kúttal díszíttetette, a lelkészek számára pedig igen szép lakást építtetett melléje. A kápolna mellett rendezte be könyvtárát, amely bámulatosan gazdag a

görög és latin nyelvű művekben; a könyvek kiállítása a legpazarabb. A könyvtár előtt volt egy délnek néző boltozatos terem, amelynek boltozatán az egész égbolt képe látható volt."

GERÉB László⁽⁵⁾ (1959)

"A budai várat, ahol Zsigmond nagyszerű építkezésein kívül semmi megtekintésre méltó nem volt, kezdte kiépíteni, különösen a belső palotát. A Dunára néző részen kápolnát emelt víziorgonával s márványból és ezüstből készült kettős keresztelőkúttal; mellé tisztes káptalant rendelt. Felette könyvesházat épített, dúsan rakva latin és görög könyvekkel; a könyvek kiállítása is pazar. Előtte délre néző, félkörbe hajló terem van, ahol az egész égboltozat látható".

Mindkét fordításon érezni, hogy inkább olvasmánynak íródott, és nem a kutatás céljára. Ilyenkor a hűség gyakran esik áldozatul a szépség oltárán. A magyaros stílus jegyében két önálló főmondatra szakadt mindkét fordításban az a szerkezet, amely eredetileg két mellérendelt mondatból tevődött össze, s amelyet értelmező jelentésű kötőszó kapcsolt össze, a *quippe qui*. A magyar változatokat - egybehangzóan - úgy is lehet érteni, hogy egyfelől van a belső palota, amelyet kezdett kiépíteni, illetve díszessé tett, másfelől, mintegy ettől függetlenül a dunai oldalon épült egy *kápolna*. Amikor azonban rehabilitálni akarjuk a mellőzött kötőszót, feszültséget támasztunk a palota és a kápolna viszonyának értelmezésében. A feszültség eredetét viszonylag könnyen meg lehet találni. Az *aula* szó jelentésének két megfelelője van a magyar nyelvben és nagyon sajátos módon e kettő részben ellentmond egymásnak, ezért választani kell közöttük. Az eredeti - görög - jelentés a lakóház *udvara*, tehát fedetlen része, amelyet építészeti értelemben mint *külső* teret határolnak a körülötte elhelyezkedő *fedett* építmények, vagyis belső terek. A mediterrán éghajlat alatt a közösségi életnek csaknem korlátlan színtere lehetett az udvar, amely tetszőlegesen nagy lehetett, szemben a kor technikai színvonalán korlátozott fesztávolságú helyiségekkel. Zordabb éghajlatú tájak "udvari élete" az év nagyobb részében fedett terekbe kényszerült, *paloták* vették át az udvar funkcióját. Amikor épített környezetek leírását kell értelmeznünk, nem lehet elhanyagolható különbség, hogy belső, vagy külső terekről beszélünk.

Ilyen magyarázat birtokában bizonynyal elfogadható, hogy BONFINI *aula* szavát *udvar* értelemben is fontolóra kell vennünk. Ezzel viszont feloldódik a feszültség, amelyet a kötőszó rehabilitálásának vágya teremtett. Így ugyanis BONFINI arról tudósít, hogy az *udvar* kiépítését valósította meg MÁTYÁS, *amennyiben* a keleti térfalat képező kápolna-kollégium-könyvtár tartalmú épületegyüttest létrehívta.

A "*kápolnához rendelt collegium*" ismét alkalom a találgatásra. A szónak mai nyelvhasználatunkban épület(rész) jelentése van, diákotthon szinonimával. Régibb szótárainkban nyoma sincs ugyanennek.

Csak *testület* és *tzéh* értelemben fordul elő. Pedig nagyon hiányzik valami épülettel kapcsolatos értelmezés. Ha ugyanis a kollégium *csak* testületet jelent, akkor a következő mondatot bevezető *supra* helyhatározó a könyvtár hollétét a kápolna fölé, mint a megelőző mondatban említett tárgy fölé lokalizálja. Ennek viszont ellentmond minden más értékelhető forrás. Mind NALDO Naldi, mind OLÁH Miklós a könyvtárból a kápolnába nyíló összeköttetésről tájékoztat; a Schedel-krónika metszetén a kápolna fölött nem látható más helyiség. A templomépítés liturgiai szabályai sem látnának szívesen ilyen szerkezetet⁽⁶⁾. (KISMARTHY-LECHNER Jenő ilyen vonatkozású utalásában csak hálóhelyiségről van szó, de mivel minden helyiség magában rejti ilyen funkciónak a lehetőségét, általában sem kívánatos.)

Ha viszont a könyvtár nem a kápolna fölött helyezkedett el, akkor a kollégiumnak nemcsak a kápolna tere állt rendelkezésre, hanem az azzal szomszédos, a könyvtár földszintjét képező terület is. Ez a gondolatmenet vezethette CSÁSZÁR Mihályt is, amikor a fordításban itt az "igen szép lakás a lelkészek számára" egyértelmű tartalmat választotta.

GERÉB László is szükségét érezte, hogy a kollégiumot más szó használatával közvetítse. A *káptalan* kínálta azt az előnyt, hogy az mind *testületet*, mind *termet* jelenthet. HELTAI Gáspár, aki 1575-ben ültette át BONFINI sorait, szintén ezt választotta ugyanezen a helyen⁽⁷⁾. Így viszont felmerül a kérdés, hogy miért nem használta BONFINI a *capitulum* szót, miért választott annál kötetlenebb, szélesebb jelentéskörűt? (A káptalan is testület, de nem minden testület káptalan.) Másként: mi lehetett az "igen tiszteletre méltó papi testület" rendeltetése?

Szerencsére létszámadatunk is van. VIII. INCE pápa engedélyezi a szekszárdi monostor jövedelmeinek átruházását a királyi kápolna káplánjainak javára. Az erről szóló levelezésből pedig kitűnik, hogy ők szám szerint negyvenen voltak.⁽⁸⁾ Minthogy megélhetésüket a Szekszárdon termelt javak biztosították, Budán bizonyára nem folytattak autarkias gazdálkodást. Biztosak lehetünk abban is, hogy feladatuk volt a liturgiák pompáját fokozni karénnel, de e mellett elvárhatunk tőlük írástudókhoz illő szellemi munkát is. Annak mennyisége sem lehetett elhanyagolható.

Ami CSÁSZÁR Mihály idejében ismerhetetlen volt, a keleti szárny kiterjedése, arról az 1946-ban lehetővé vált ásatások feltártak bizonyos nyomokat. GEREVICH Lászlónak "A budai vár feltárása" című kötetéből⁽⁹⁾ behatárolhatjuk a számításba vehető építési terület elképzelhető maximumát, legfeljebb $10 \times 20 = 200$ négyzetmétert. Ezt a testület létszámához viszonyítva fejenként legfeljebb öt négyzetmétert kapunk. Ebbe pedig bele kellene érteni a falakat, közlekedőterületeket, ha volt tornác, akkor azt is, a mellékhelyiségeket, hálókat és termeket. Nehezen lennének elképzelhetők ilyen "szegényházi" méretek CSÁSZÁR Mihály "igen szép lakásai"-nak megvalósításához.

Helyette elég, ha a negyven fő hétközi tevékenységéhez méretezett termeket (és a nyomok szerint létezett mellékhelyiségeket) keressük ezen a területen. Tudva, hogy a palota más részén voltak ebédlőtermek, és ennek az épületszárnynak a jellemzésére mind BONFINI, mind NALDO a múzsák és a bölcsesség szentélye kitétel hangoztatja, nem kell refektóriumra gondolnunk. Megengedhetjük, hogy legalább részben, szolgálhatott egy helyiség másolások céljára is.

A planetárium és a bejárat

A BONFINI-tól idézett szövegrészlet utolsó mondatában (Ante hanc ...) két szintagma is gondot okoz. Az első a *cubiculum ... in absida curvatum*. Ez CSASZÁR Mihály fordításában csupán egy *boltozatos terem*, alaprajzi értelmezés nélkül. GERÉB Lászlónál *félkörbe hajló terem*. Korábban CSONTOSI János is, később GEREVICH László, végül BALOGH Jolán is félkör alakú helyiségről ír.⁽¹⁰⁾ BALOGH Jolán azonban hozzáteszi, hogy: "*Más forrás (WRATISLAW) az utóbbit valószínűleg eltulozva kerek szobának nevezi.*" Ennek az idézetnek azonban különösebb jelentősége van, ha lerajzolni akarjuk a könyvtár helyiségeit, mintsem ilyen eldöntetlenül hagyhatnánk, vajon kerek, vagy félkör formát szerkesszünk a lehetséges határok közé.

WRATISLAW báró említésével már találkoztunk CSAPODI Csabának NALDO hitelességéről írt tanulmányában is, mint azok egyikével, akik kölcsönösen igazolják egymást. A későbbiekben kitűnik, hogy e két szerző leírásai önmagukban lehetnek hitelesek, de csak első pillantásra erősítik egymást, mert csak látszatra írtak ugyanarról. Mindketten a könyvtár és kápolna szomszédos voltáról tettek említést, de az a helyiség, amelyet WRATISLAW vélt kápolnának, nem lehetett azonos a ténylegessel. Csak a BONFINI-szövegből ismert absis lehetett az a könyvtárral szomszédos helyiség, amelyen át bejutottak a könyvtárba, ezért íves, ellentétben a négyszögletű templomhajóval. WRATISLAW nem ír arról, hogy jártak volna a *mecsetben*, amivé a kápolnát alakították át a látogatás időpontja előtt legalább harminchat, de lehet akár ötven évvel is korábban.⁽¹¹⁾ Az emeleti könyvtár és a kegyúri karzat közötti ajtónyílást, amelyről NALDO tudósított, addigra bizonyosan befalazták. Aligha tarthatták volna megengedhetőnek, hogy a mecsetből bárki bejuthasson a hitetlenek emberábrázolásaival díszített falak közé. Erre következtethetünk abból is, hogy amikor 1572-ben Franciscus OMICHIUS leírja a könyvtárat, ő már nem tud két ajtóról, egyes számot használ: "... gegen der Thür ... diese Versz stehen: Cum Rex Matthias ..." Az ajtóval szemben másiknak is kellett volna lennie, és a verset könnyebb lett volna ahhoz viszonyítva lokalizálni.

Amennyire lényegbe vágó WRATISLAW tudósítása, olyan óriási a körülötte keletkezett káosz. CSAPODI Csaba megadja, hogy idézete a szerzőnek 1591-ben tett utazásáról két évszázaddal később,

1787-ben Lipcsében német nyelven kiadott élménybeszámolójából származik. A *német* változat azonban - alcíme szerint - *angol* fordításból keletkezett. Az eredeti írás viszont *cseh* nyelvű, és 1777-ben nyomtatták ki. Létezik még egy 1862-es *angol*, továbbá egy 1906-os, prágai kiadású *német* változat is. GEREVICH László pedig FÜGEDI Erik *magyar* fordításában vette át a lényeges részeket. Sajnos, elmulasztotta az óvatosságot, a világnyelvű változatokkal való összehasonlítást, és egy lényeges apróság tekintetében a korrekciót.⁽¹²⁾ FÜGEDI Erik fordítása: "... Innen csigalépcsőn mentünk fel egy szép tágas palotába, onnan egy kerek szobába, amely MÁTYÁS király idején kápolna volt, ebből a kápolnából egy szobába, ahol CORVIN Mátyás király könyvtára volt; ebben a szobában az égi pálya van lefestve a bolygókkal és egymással szemben álló két asztrológus, s alattuk ez a vers van felírva: Cum Rex Matthias ... "

Az 1787-ben Lipcsében kiadott változat:

"Von hier giengen wir mit einer Anhöhe zu einer Galerie, und von da aus in ein rundes Zimmer welches zu Zeiten Königs Matthias zu einer Hauskapelle diente. Aus dieser Kapelle führt ein Gang nach einem andern Zimmer, wo König Mathias Corvinus seine Bibliothek hatte; allhier sind die Himmelskörper in ihren Laufbahnen sammt dem ganzen Firmament gemalt, nebst zween gegeneinander stehenden Sternwarten, darunter liest man die Inschrift:

Cum Rex Mathias suscepit sceptrum Boemae
Gentis erat similis lucida forma Poli."

Az 1906-ban Prágában megjelent változat:

"Von da aus gelangten wir mittels einer Schneckenstiege auf eine hübsche und geräumige Galerie (offenen Gang), von da aus in ein kreisförmiges Zimmer, wo zu Zeiten Matthias eine Kapelle war; aus dieser Kapelle trat man in ein anderes Zimmer, wo der König seine Bibliothek hatte. In diesem Zimmer war die Himmelsbahn mit den Planeten und zwei gegeneinander stehenden Astronomen aufgemalt, unter welchen dieser Vers geschrieben wurde:

Cum Rex Mathias suscepit sceptrum Boemae
Gentis, erat similis lucida forma poli."

Az első szó, amelyben bizonytalanság mutatkozik, a *csigalépcső*. Az a nagyon kétes értelmű szó, amelyet a lipcsei változatban olvashatunk (*Anhöhe*) a bizalmatlanság forrása. Szerencsére a *cseh* nyelvben a *csiga* szó hangalakja (*snek*) azonos a németével. A torzulást így az esetleg mégis létezett angol-német transzmisszió számájára írhatjuk, és így megbizonyosodhatunk a nagyon konkrét épületszerkezeti részlet hitelességéről.

a z téhož strže třetí Bránu do třetího Placu přiz
mli. W tom třetíni Place gest pěkná Bassna z
Swonowiny udělaná, a osm Trub na horni wy-
zdvižených; z kterýchž Woda tekáwa do ty Bass-
ny, ale tehdáž netekla; zewnitř na ty Bassně gest
německé Pjiso a Podpisem starým, a rakauský
Krb, totiž pět Skřivanů slitých, teč čtyři Šadý,
Kacy, a jiný Žiwotčichowé mistrowsky slitý. Od-
tud gsine šli na Horu šnekem na gednu pěknau,
a prostrannau Pawlač, odtud do Pokoge okrau-
hlého, který byl za Času Krále Matthyáše Ba-
pla; z ty pak Baple do giného Pokoge se gde, w
kterýmž mýwal Král Matthyáš Korwinus swau
Znihárnu; w tom Pokogi gest malowaný Běh
nebeský s Planetami, a dwa Šwězdárj proti so-
bě stogicý, pod nimižto tento Wers gest napsan:
Cum Rex Matthias suscepit Sceptra Boënz

Gentis, erat similis lucida forma poli.

Podlé Znihárny byl Králowský Pokog, w
němž Králowe vherštj bydljwali; gest on welni
pěkně malowaný, a pěknými Čžalauny po stranách
obestřeny, fdež postawen gačo Trm pěknými
Bobercy přikrytý, pod kterýmiž: Bassa, fdyž na

WRATISLAW cseh nyelvű naplója

A lépcső érkezési pontja FÜGEDI Eriknél *palota*, amelyből szobába lépnek (?!). A német változatokban *Gal(l)éria*, sőt a filológiai tekintetben bizonyára igényesebb, huszadik századi, közvetlenül cseh-német fordításban zárójeles értelmezéssel: *offenen Gang*. Az eredeti cseh szó: *pavlač*, DOBOSSY László szótárában: *erkély, erkélyfolyosó*. El nem hanyagolhatóan pontosabb kifejezés, amely nem egy épület egészét, hanem lényegesen specifikus részét határozza meg. WRATISLAW fontosnak tartotta jelzőkkel is kifejezni a hely jelentőségét: *peknaui a prostrannau*: szép, csinos, kellemes; illetve: tág tágas, terjedelmes. Németben *hübsche und geräumige*. Bizonyosak

lehetünk benne, hogy a feltűnő méretű és igényes kivitelezésű emeleti erkély hangsúlyos eleme lehetett az épületnek. Ha lenne olasz fordítása is a szövegnek, akkor a *loggia* illene ide!

Visszatérve az erkélyről nyíló helyiség formájára, az *okrauleho* (kerek) nem illik rá a gótikus királyi kápolnára. Ennek tehát a könyvtár másik ajtaja előtt kellett lennie, úgy, ahogy BALOGH Jolán értelmezte, BONFINI absis-ával egybeesőnek. WRATISLAW képzettársításának alapja - hogy a kerek helyiség kápolna lett volna - a szobánál szokatlan formán túl, kereshető a helyiség koloritjában is. MÁTYÁS-nak a mennyezeten ábrázolt születésnap horoszkópja Franciscus OMICHIUS tudósítása szerint lazúr és arany színekben pompázott.

De lehet-e magyarázatot találni a helyiség rejtélyének, a kerek-félkör dilemmájának feloldására?

Annak, aki művészettörténeti ismeretek birtokában találkozunk az *absis* szóval, és ismeri annak *apszis* változatát, bizonyára nem kell szótárért nyúlni ahhoz, hogy magyar jelentést kapcsoljon hozzá. GERŐ László Magyar műemléki abc-je⁽¹³⁾ szerint: "*a templom tengelyében álló, a szentélyhez csatlakozó félkör alaprajzú és félkupolával boltozott tér.*" A szócikkhez mellékelt grafikus példák közül az 1. és 7. számú el-
lentmond a verbális meghatározásnak, amennyiben egyenes záródású apszisokat is bemutat. Lezárásuk dongával és lunettával szokásos. Ez viszont magyarázat lehetne arra, hogy a *cubiculum* és az *absis* leírásához miért fűzi hozzá BONFINI a *curvatum*-ot, azt hogy *íves*.

Ha azonban mottónk intelméhez tartva magunkat szótárért nyúlunk, nagyon sok *kerek* jelentéssel találkozunk:

PÁPAI-PÁRIZ Ferenc (1801)⁽¹⁴⁾: 1. Bolthajtás, *keréktalp*. In absida curvatus: kerékdeden meghajtott. (!)

FINÁLY Henrik (1884)⁽¹⁵⁾: 1. boltozat, *körzet*. 2. *bolygók körútja*, 3. hosszúkas csésze, vagy tál.

Ezek a jelentések sokkal inkább illeszkednek BONFINI mondatának közepéhez: "... *amelyen az egész égbolt látható* ..." Félkupolán félgömböt ábrázolni elég kétséges kimenetelű vállalkozás lehetett volna! Ebben az esetben WRATISLAW báró BONFINI-nak a megértéséhez segít hozzá, ők erősítik meg egymást.

Mindezekből következik az is, hogy a *galériát*, amelyről a kerek helyiség nyílt, nem a tényleges kápolna előtt, hanem a *cubiculum* oldalán kell feltételezni. Ugyanígy a csigalépcsőt is.

A WRATISLAW-szöveg fordításainak összehasonlítása szolgál még egy lényeges meglepetéssel. Csak az angol-német transzmisszióban fordul elő az a *Gang*, amely a "kápolna", vagyis a planetárium, valamint a könyvtár között szolgált volna a közlekedést. Amelyet

CSAPODI Csaba folyosónak értelmezett, s amelyet SEITL Kornél meg is rajzolt a palota rekonstrukciójának látványos ábráján. Az eredeti cseh szövegben és minden további fordításban egyszerűen átlépnek egyik helyiségből a másikba. BALOGH Jolán is említett folyosót a kápolna és a könyvtár között, de OLÁH Miklóstra hivatkozva, akinek a szövegében viszont nem fordul elő így érthető szó. A két helyiség közötti falra a *perforált* kifejezést használta.

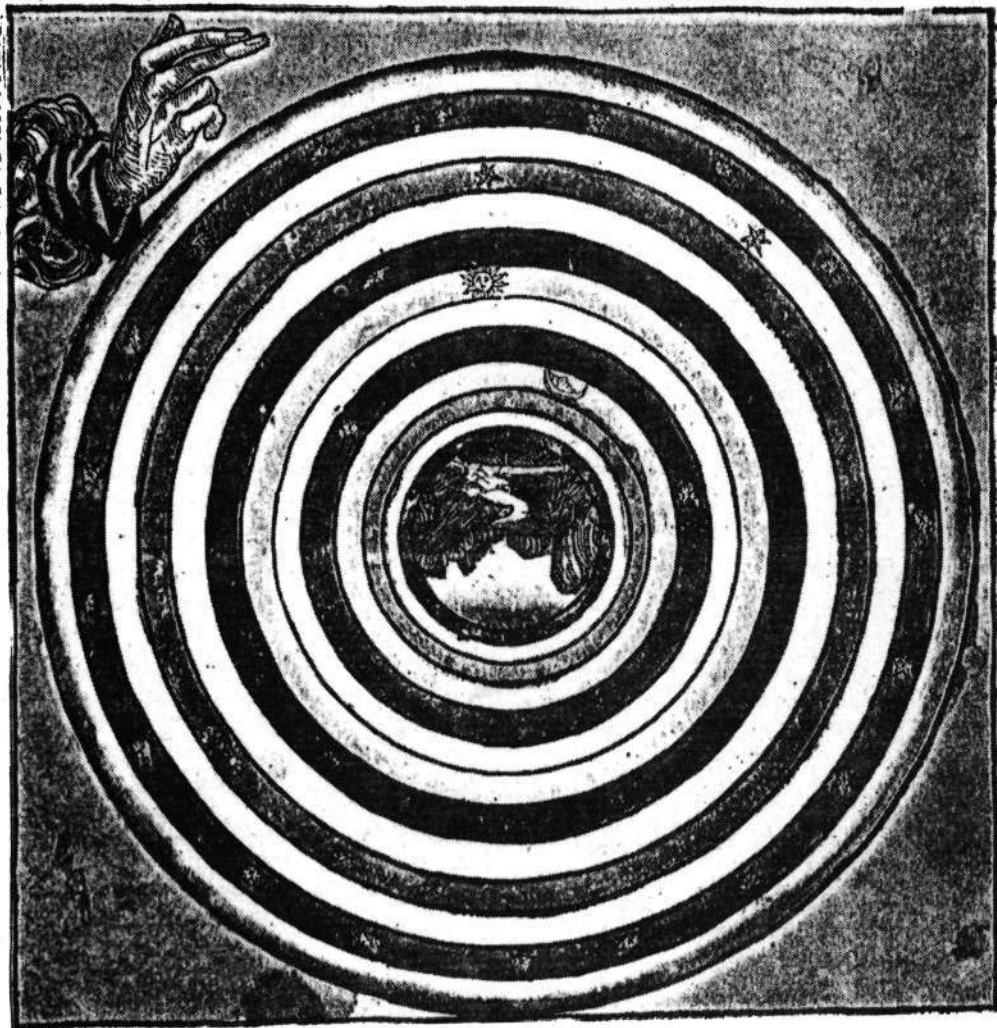
WRATISLAW báró szövegében további lényeges hírek is vannak még, amelyekre a belső terek részleteinek tárgyalásában visszatérünk. Itt, most, be kell fejeznünk BONFINI idézett utolsó mondatának elemzését, a második problémát: "...*qua spectat ad Austrum.*" (amely délre néz).

Többen kerestek már magyarázatot arra, miként érthető ez a kitétel, amelyet cáfolni látszik az a körülmény, hogy az épület tengelye észak-dél irányú, ablakai tehát keletiek, esetleg nyugatiak lehettek. FARBAKY Péter a díszudvarról írt tanulmányában utal rá⁽¹⁶⁾, hogy GEREVICH László nem tartotta megbízhatónak BONFINI tájékozódó képességét, ami azért meglepő, mert a polihisztor humanisták egyik fő érdeklődési területe a csillagászat volt; FEUERNE TÓTH Rózsa pedig a kandidátusi disszertációjában "*felveti annak lehetőségét, hogy ez is pliniuszi toposz: a délre néző könyvtárterem átvétele lenne. A pliniuszi fordulatok, kifejezések szövegbe illesztését Bonfini még a hitelességnél is fontosabb szempontnak tarthatta ...*".

Ennek a rendkívül tetszetős feltételezésnek komolyan ellene szól VITRUVIUS tekintélye az építészek között. PLINIUS széles körű tematikájával szemben VITRUVIUS tíz könyve csak az építészetre szorítkozik, de azt jól kamatoztatható részletességgel fejti ki. Művének számtalan másolata készült már a korareneszánszban is, egy pedig 1463-ban Milánóban, ott, ahol épp ekkor dolgozott - az egyébként bolognai illetőségű - Aristoteles FIORAVANTE. Az az építész, akit a Sforza udvarból ajánlanak MÁTYÁS kérésére a budai palota munkáihoz. Személyének jelentőségét akkor érzékelhetjük igazán, ha két fennmaradt alkotására gondolunk, a bolognai S. Domenico könyvtárra és a moszkvai Uszpenszkij székesegyházra. E kettő között az 1467-es év első felét töltötte Budán. Rá két évre festik a könyvtár freskóit. Elképzelhető, hogy épp ő hozta magával VITRUVIUS milánói példányát, amelyen ugyan nem bizonyíthatók corvinaismérvek, de amely az 1875-ben Törökországból visszakapott corvinák között volt található. VITRUVIUS azért lényeges, mert ő a könyvtárak tájolására a *keleti* irányt tanácsolta, kifejezetten állományvédelmi szempontokra hivatkozva. S a Corviniana ablakai valóban keletre nyíltak. A "*qua spectat ...*" csak a szomszédos helyiségre vonatkozott.

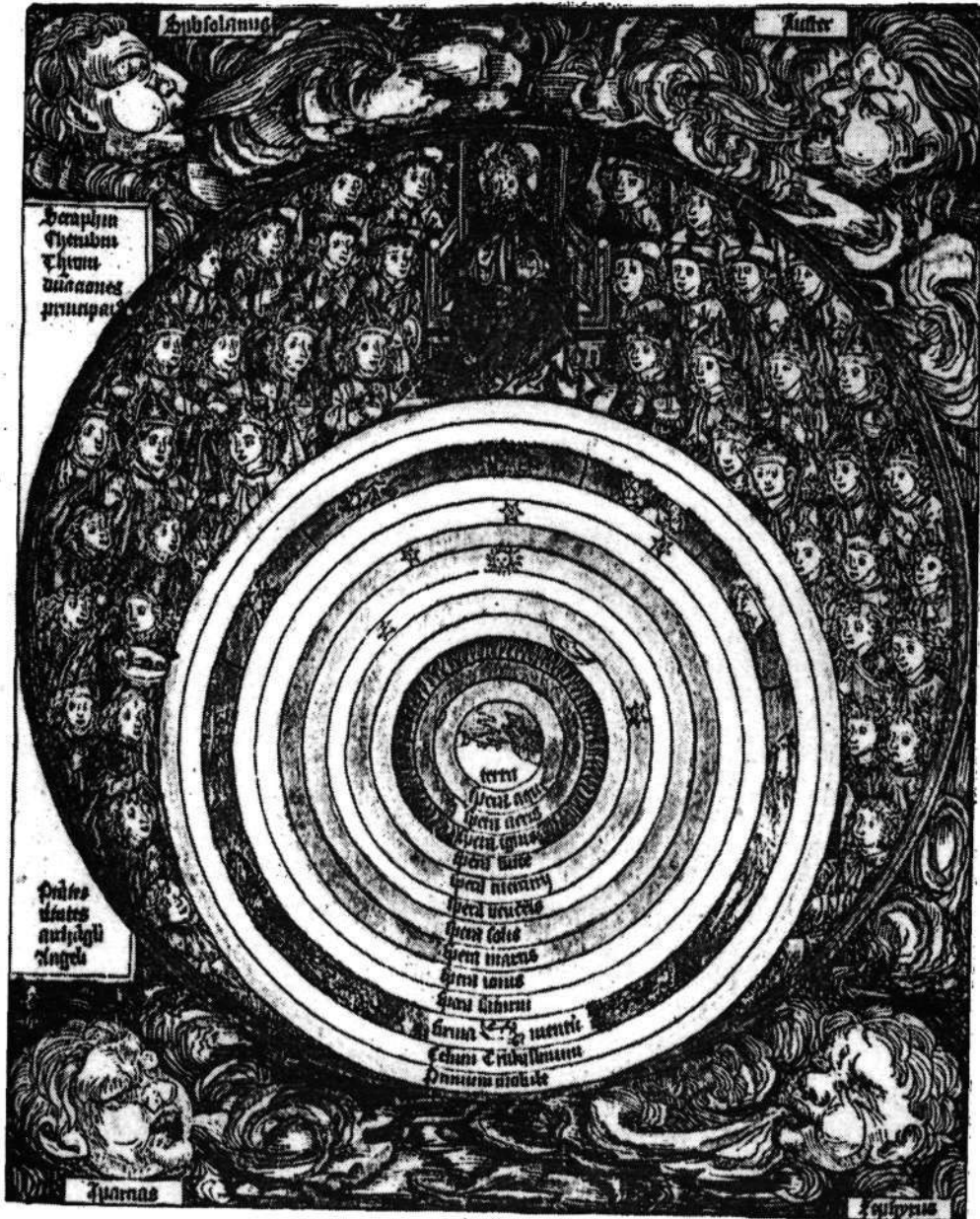
Nem bizonyos, hogy BONFINI szövegében van a hiba. Lehet a baj forrása a mai gondolkodásunkban követett sztereotípiája: a helyiség arra néz, amerre az ablakokon ki lehet látni belőle. A *qua* határozót

Quarto die dixit deus. fiat luminaria in firmamento celi: et diuidant diem et noctem. Et sunt in signa et tempora: et dies et annos: ut luceat in firmamento celi et illuminet terram. Et factum est ita. Factusque deus duo luminaria magna: luminare maius: ut pelleret diem: et luminare minus: ut pelleret noctem et stellas: ut diuiderent lucem et tenebras. Moyses primo celestium meminit quod posuit deus in firmamento ut luceret in celo: et terram illuminaret solē videlicet lunam et stellas: quibus ipsa superior mundi pars ornat: uti terra ornat his que in ea sunt metallis: plantis: arboribus. Cum enim de natura firmamenti dixerat: restabat ut de operibus siderum: deque eorum officio distingeret: declaratis in quibus usum fundata: et cui muneri delegata a deo fuerint. Celestium enim corporum due in vniuersum manifeste operationes motus et illuminatio: motus duplex statuitur. Alter mundi totius que celum et ether. 24. horis: per totum spacium vniuersi perfectio ambitu circūuoluitur. Alter siderum proprius multiplex et varius. Inter quos principalis motus solis: que spacio. xij. mensium zodiaci signa omnia circūit. Ille die facit: unde et diurnus dicitur: hic autem annus. Reliqui siderum motus variis temporum intervallis paguntur. Recte igitur et breuiter non omni admodum nuntius Moyses cum dixit posita sidera in firmamento in dies annos et tempora. Indicauit preterea expresse reliqua operatione siderum. Que est illuminatio: cum dixit statuta illa ut luceret in celo: et terram illuminaret. In hec igitur ministeria et lune et solis et stellarum sunt corpora distributa. Sol enim que oritur in die: licet sit vnus (vnde solē esse appellatū Cicero vult videri) que obscuratis sideribus solus appareat. Tamen verum et perfecte plenitudinis lumen est et calore potissimum: et fulgore clarissimo illuiscit omnia. Quis enim stelle innumerabiles micare ac radiare videntur: tamen que non sunt plena ac solida lumina: nec caloris pferunt quicquam: nec tenebras multitudinis sua vincunt. Duo igitur principalia inueniuntur. que diuersam et triam sibi habent potestatem: calor et humor: que mirabiliter deus ad sustentanda et gignenda omnia excogitauit. Altissime hic pertractande essent questioneque: et que sibi singule iussu vel lumine exposcerent: quo pacto hec sidera sint in firmamento: an uti partes eius nobiliores: an uti aequalia in suis partibus: in quibus pisces. iumenta in terris: congressum hic ut locus cum Penethliacis sibi exposceret diuinandi per astram: et prolecedi futuros euentus: sciam hinc affirmantibus quod Moyses sidera in signa posita a deo dixerit: Que reddunt hic etiam de natura siderum: de motu: de principatu: de lune maculis: deque omni siderali scientia. Alterum quicquam sunt pulchra et digna cogitari. Audiemus fortassis Horacianum illud sed nunc non erat hic locus.

De sanctificatione septime diei

Consummato igitur mundo: per fabricam diuine solertia sex dierum. Creati cñ dispositi ⁊ ornati tandē pfecti sunt celi ⁊ terra. Compleuit de⁹ glisus opus suū: ⁊ requieuit die septimo ab operib⁹ manuum suarū: postq̄ cūctum mundū: ⁊ omnia que in eo sunt creasset: nō quasi operando lassus: sed nouam creaturam facere cessauit: cuius materia vel similitudo non precesserit. Opus enim propagatiōis operari non desinit. Et dominus eidem diei benedixit: ⁊ sanctificauit illū: vocauitq̄ ipsum Sabatū quod nomen hebraica lingua requiem significat. Eo q̄ in ipso cessauerat ab omni opere qd̄ pararat. Quē ⁊ Iudei eo die a laboribus proprijs vacare dignoscuntur. Quem ⁊ ante leges certe gentes celebrem obseruarunt. Jamq̄ ad calcem ventum est operum diuinorum. Illum ergo timeamus: amemus: ⁊ veneremur. In quo sunt omnia siue visibilia siue inuisibilia. Et a domino celi: domino bonorū omniū. Cui data omnis potestas in celo ⁊ in terra. Et presentia bona: quatenus bona sint. Et veram eterne vite felicitatem queramus.

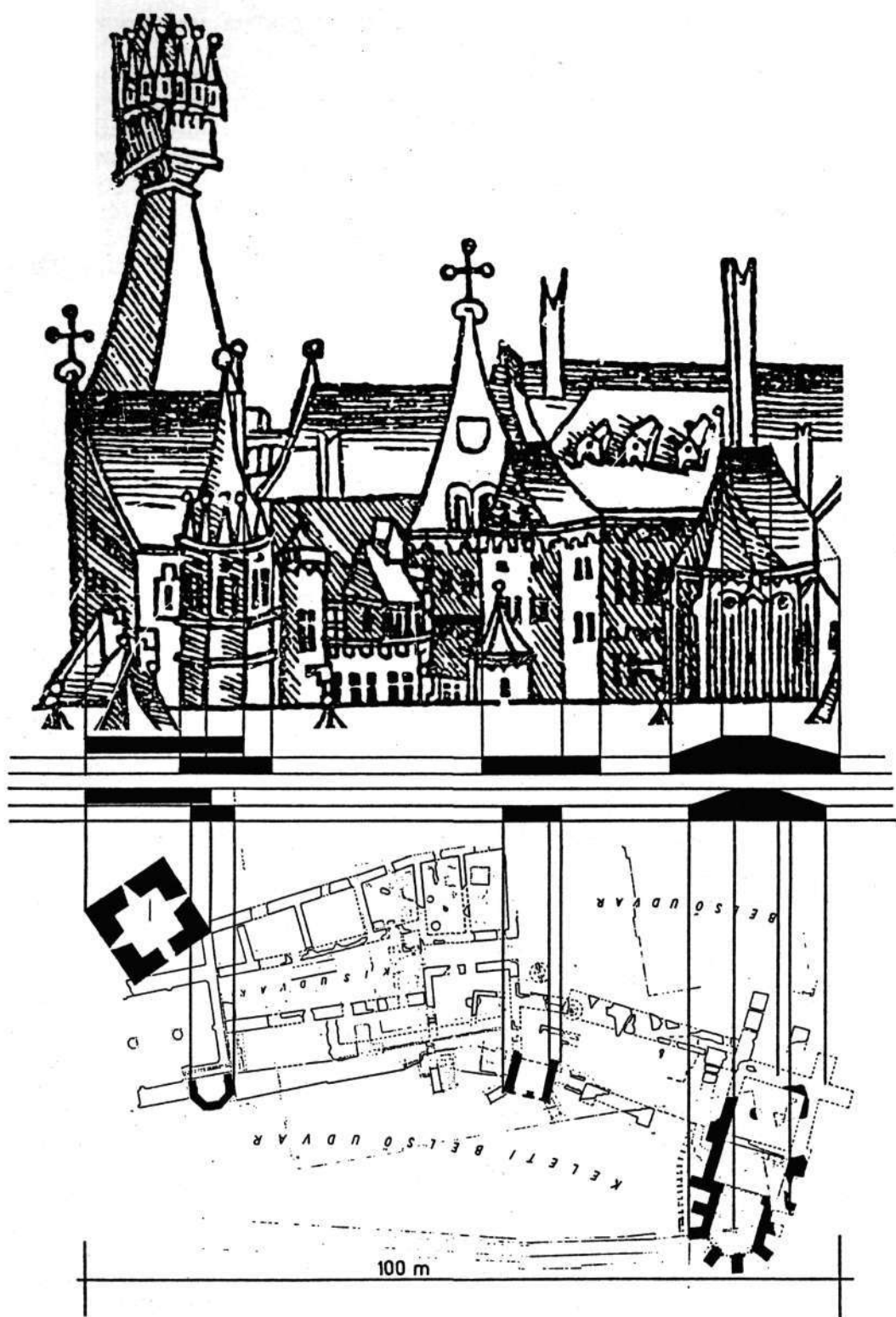
azonban a *cubiculum* helyett vonatkoztathatjuk az *universumra* is, tehát nem a helyiségre, hanem az azt beborító kupolán ábrázolt horoszkópra. Ebben az esetben nem ablak- vagy ajtónyílások irányát fejezi ki, hanem a nyílástalan épületszerkezeten ábrázolt égbolt délkörének irányát. Az apszistengely jelentése a csillagászatban a bolygók pályájának hosszabb tengelye, a perihélium és az afélium között. Hogy ennek milyen jelentősége volt a horoszkóp-ábrázolásokban, arra jó példákat láthatunk a Schedel-krónikában is. A teremtés negyedik és hetedik napjának ábráján a középpontban fejtetőre fordított horizonttal láthatjuk a földi tájakat. A lap alsó szélének irányából borul a kék ég, és felfelé sietnek a folyók és utak.

A Schedel-krónika budai látképe

Mielőtt tovább igyekeznénk azon, hogy csak az írott forrásokból szerkesszük ki a helyiségek viszonyait, maradjunk a horoszkópok miatt most említett Schedel-krónikánál. Figyeljük meg az eddig tárgyalt épületegyüttes ábrázolását a budai látképen. Vessük össze a részleteket az ásatások során feltárt alapfalmaradványok térképével. Mindkettőn kitűnően azonosítható részlet a várkápolna. A metszeten a kápolnától balra, déli irányban két ablaksor húzódik egy négyzetalapú torony faláig. Ennek a toronynak az alapjai is azonosíthatók. Balra tovább összevethető a legkorábbi kápolnából átépített nyolcszög alaprajzú zárterkély három oldala, végül az István-torony.

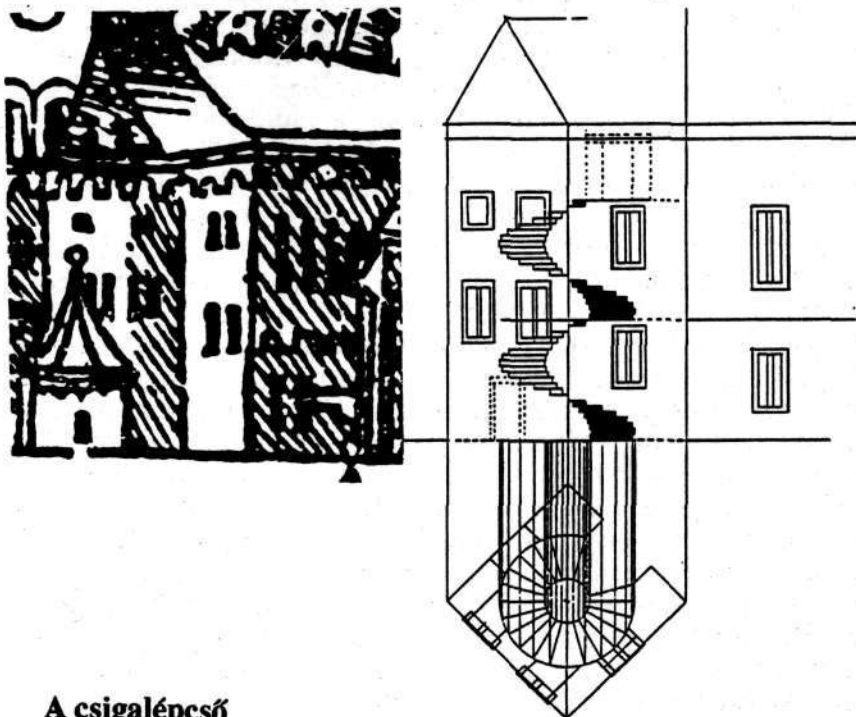
A Schedel-krónika vizuális forrásértékének megítélésében végletek között kell mérleget vonni. Az ősnymondászat csúcsteljesítménye, technikai és vállalkozói bravúr. Ugyanakkor nem lép túl a szakma gyakorlatában bocsánatos bűnnek tekintett kóklerségen, hogy egyes metszeteket ismételten felhasznál más-más szövegrészlet illusztrálására. Más-más városok látképei helyén ugyanazokat a dúcokat illeszti be. Tudjuk, hogy autentikusnak elismert látképei nem mérhetők CANALETTO vedutáihoz. A Dózse-palota parti árkádsorának a valóságban tizenhét nyílása van. A krónika metszetéhez felhasznált forráson csak tíz. A végső metszeten csak hat. FEUERNÉ TÓTH Rózsa bizonyosnak tartja, hogy a budai várhegy látképe több, különböző évjáratú ábrázolás kompilációja⁽¹⁷⁾. Nyilvánvaló, hogy grafikai stiláris "összefésülés" tükröződik az egészen távoli városok fedélidomainak és sisakdíszeinek megjelenésében is. Ugyanakkor Velence mégis Velence, Firenze mégis láthatóan Firenze, stb-stb. Szabad-e bármilyen tudományos igénnyel közelíteni a metszetek tartalmához? FEUERNÉ példája azt támasztja alá, hogy szabad - a feltétlenül szükséges óvatossággal.

A négyzethasáb-torony két oldalát látjuk metszetünkön, és összesen tizennégy ablakát. Ebből három a fedél oromfalán, egy a zárterkélyen. Ez utóbbi a Király-pincében látható rekonstrukció szerint több is lehetett. Tíz ablakot figyelhetünk meg a torony két oldal-

A metszet és az alapok arányainak összehasonlítása

lapján, egészen sajátos elrendezésben! Ilyen szokatlan kiosztás és méretezés nem születhetett egy bizonytalan rajzoló önkényéből. Ennek kellett legyen tartalmi indokltsága. Egy nagyon konkrét épületszerkezet sejlik mögötte. *Csigalépcső!* Rekonstruálható még a forgásiránya is!

A csigalépcső

FARBAKY Péter is kereste a WRATISLAW báró által említett lépcsőt, de csak annak megállapításáig jutott el, hogy *"Sajnos, a GEREVICH-féle ásatások nem találtak a lépcsőre utaló nyomot. A keleti szárny egyetlen feltárt lépcsője a külső, dunai homlokzaton lefelé vezet."*(18)

Ennek a keleti lépcsőnek a helyén bizonyára nagyon régen is lehetett már feljárat arra a sziklaplatóra, amelyet a palotaépítés később beszegett. Ha elképzeljük a háromszög alakú sziklalemezen kialakult fő közlekedési vonalakat, láthatjuk, hogy a legbelső udvar tengelye töretlenül folytatódik a díszudvar déli oldalát képező épület földszintjén átvezető kapufolyosóban, s ha ezt meghosszabbítjuk a díszudvaron át, a nyugati szárny homlokzatával párhuzamosan, csaknem egyenes vonalban jutunk el a sziklaplató északi határát képező árkon átvezető hídfőhöz. Nevezzük ezt a vonalat a római táborok útjainak analógiájára cardonak. Közepéhez közel, rá merőlegesen, a díszudvar déli határát képezve találjuk azt a téglával burkolt utat - decumánust - amely talán fedett folyosó is lehetett,

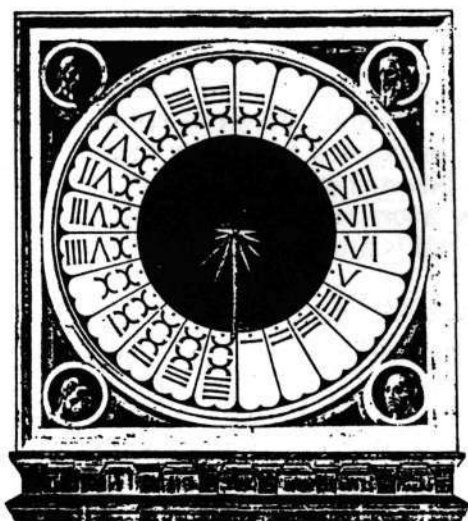
amelynek keleti végéről indul a feltárt egyeneskarú lépcső, amely a plató alatti szintek és rézsűk irányába vezet. A nyugati végén is lehetett valami ott és olyan, mint ami most vezet a BTM portájához annak déli oldalán.

A kollégium és a könyvtár megépítése előtti időben a keleti lépcső a plató szintjén végződhetett, de mint a felső vár három kapujának egyike, őrhely is lehetett. Mégpedig egészen sajátos tulajdonsággal kitüntetett hely. A déli irány és a déli időpont megfigyelésének helye. Sejtethetjük, hogy MÁTYÁS udvarában egészen kivételes jelentősége lehetett a déli harangszónak, a nándorfehérvári győzelem emlékének, HUNYADI János kultuszának, a török elleni éberségre és készségre emlékeztető újkeletű hagyománynak. Bizonyára minden templom papi személyzete képes lehetett az önálló időmeghatározásra. Borult időjárású szakaszokra is rendelkezhetek homok- és vízórákkal. A palotában pedig Firenzéből származó mechanikus szerkezet ketyegett.⁽¹⁹⁾ De mindezek pontosítása a napórákhoz igazodhatott. A palota hallástávolságán belül bizonyára illett igazodni az onnan megszólaló harangszóhoz. Így a palotában különös jelentősége lehetett a déli időpont meghatározásának, a különösen pontos napórának. Az pedig a gnomón méretétől függ. Az István-toronymnál jobbat erre a célra nem lehetett volna találni. Árnyékának megfigyelésére a keleti lépcső kínált alkalmat. A csúcs árnyéka délben a keleti belső udvarra esett, a kápolna szentélyének irányába. A torony nyugati élének árnyéka ugyanekkor hagyta el a lépcső sarkát. Talán ez is lehetett oka annak, hogy megépült az a zárterkély, amelynek rekonstrukciója ma a Király-pincében látható. Innen figyelve a Nap mozgását, tudni lehetett a megelőző félórát is: a torony keleti élét 11 körül érte el a Nap, 1/2 12-kor pedig a csúcs által meghatározott síkon haladt át. A torony nyugati éle, és a lépcső délkeleti sarka: a budai meridián lehetett, kicsit túlzó kifejezéssel élve, a magyar Greenwich.

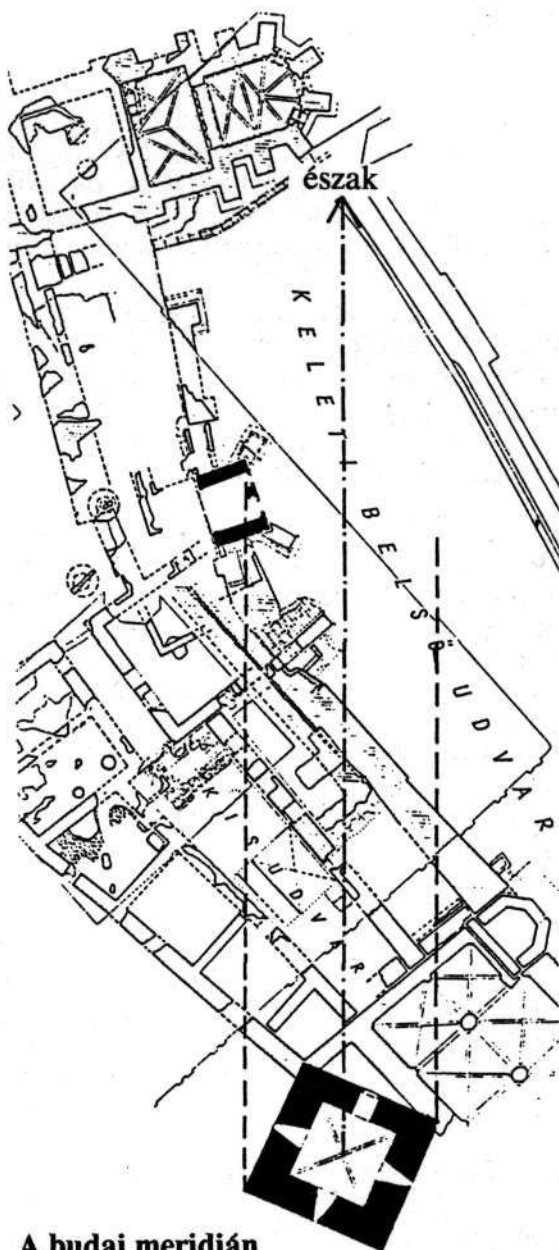
A MÁTYÁS által oly nagyon kedvelt csillagászoknak bizonyára lehetett szerepük a keleti szárny tervezési programjának kialakításában, a palota e nevezetes pontjának, mint a tervezés egyik komponensének meghatározásában.

A helynek szerepe lehetett az asztrológiai megfigyelésekben is, de a sarkcsillaghoz mért nagyobb szögek mérésének útjában állhattak a már létező déli épületek. A megfigyelések célszerű helyét fel kellett emelni!

Az ásások eredményei kimutatták a négyzettorony alapjainak megtámasztására szolgáló diagonális helyzetű falazatok toldalék jellegét⁽²⁰⁾. A munkálatok okát a plató síkjától indított csigalépcső építésének megkezdésében kell látnunk. A platósíkgig már állott szerkezetnek a belméretei tökéletesen megfeleltek erre a funkcióra. A toronymnak a krónikában látható magassága bizonyítja, hogy rendel-

Firenzei óra

A budai meridián

tetése nemcsak az emelet megközelítése volt, hanem a fedélszékbe is fel lehetett jutni általa. Okkal gondolhatunk arra, hogy onnan – a keresztszárnyból – nyílhattak nagyobb méretű ablakok a déli irányba. Mátyás későbbi csillagászainak is folytatniuk kellett azokat a méréseket, amelyek egy részét Tolhopff János Stelláriumából ismerjük. A budai meridiánra vonatkoztatott 1463. évi adatokat ma Wolfenbüttelben őrzik, a hercegi könyvtárban.

A könyvtár ablakai

Visszatérve a kápolna és a csigalépcső közötti falszakasz ablakaira, megengedhetőnek látszana a felső sorban a könyvtárnak és a planetáriumnak, az alsóban a kollégiumi termeknek az ablakait sejtetni. Ez lesz a következtetésünk, de előbb bizonyítani kell, hogy csak egyemeletes volt az épület. Ez pedig csak azon az áron lehetséges, hogy a díszudvar rekonstrukciójának irodalmát is áttekintjük.

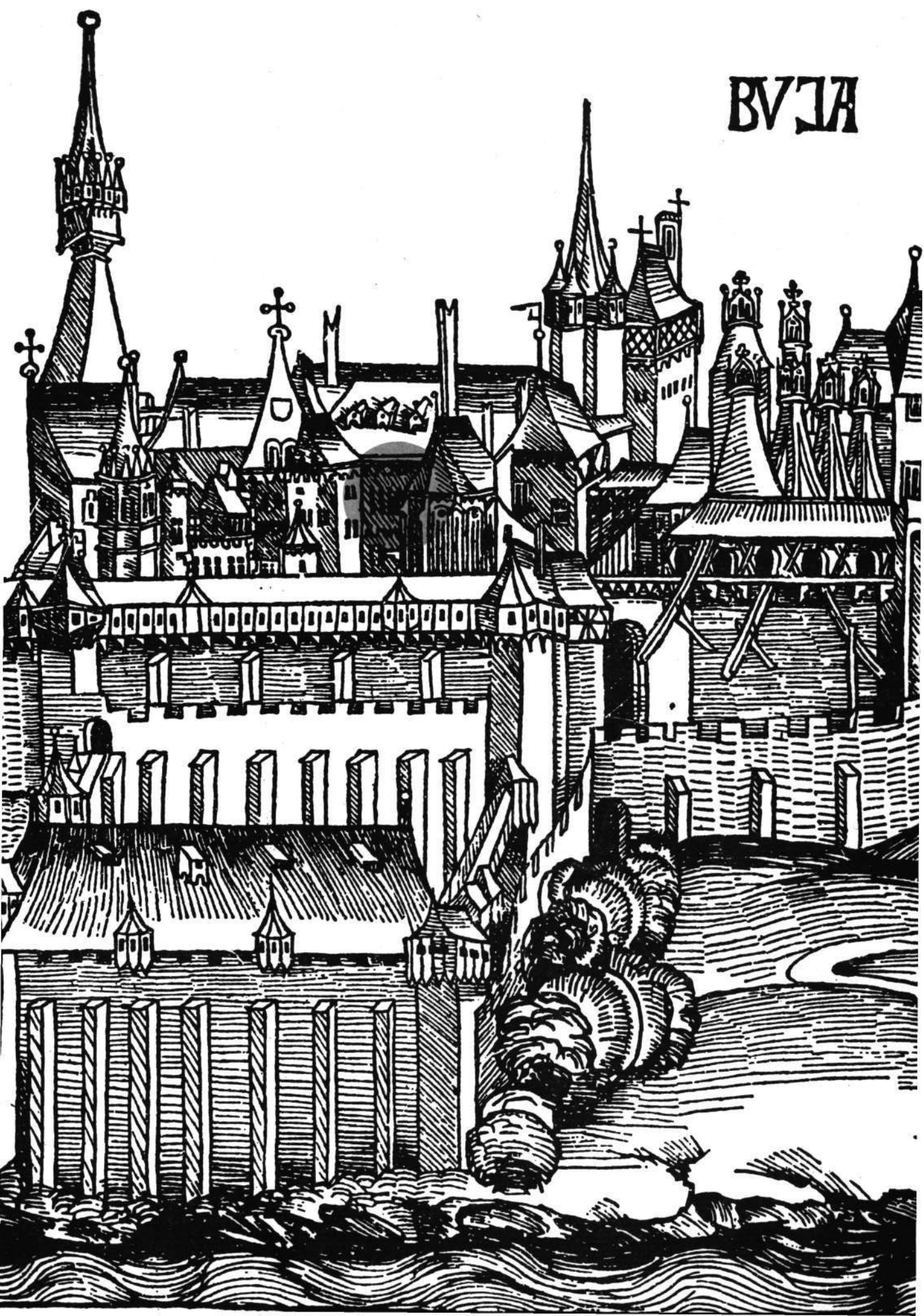
A díszudvart kerítő épületek magasságának kérdése talán a legnagyobb rejtély, amely a középkori palota kutatóit foglalkoztatja. Ebben is BONFINI körül forog a világ. Két nevezetes mondata okozza a gondot. Az egyik az Averulinus fordítás előszavában fordul elő, a másik a *Decades* IV/VII 95. szakaszában. Köztük tartalmi eltérést vél látni az egész művészettörténész-szakma.

FARBAKY Péter megjegyzi, hogy a *"keleti szárny feltételezhető II. emeletéről semmilyen támpontunk nincsen."*⁽²¹⁾, de ugyanennek a mondatnak a jegyzetében tájékoztat arról, hogy a GEREVICH-monográfiában a rekonstrukció kétemeletes formában látható. FEUERNE TÓTH Rózsa tanulmányából⁽²²⁾ teljes bizonytalanság tükröződik. Megállapítja, hogy kívülről nézve, különösen nyugatról, valamennyi értékelhető ábrázolás kétszintesnek mutatja a palotát, de még török kori visszabontást is feltételez annak érdekében, hogy BONFINI későbbi keltezésű szavainak és GEREVICH László koncepciójának hitelét helyreállítsa. Emiatt az udvari homlokzatokat *két változatban* képzei el: egy- illetve kétemeletes magassággal.

FARBAKY Péter felhívja a figyelmet J.D. FONTANA rajzára, az egyetlenre, amely a palota udvaráról belső nézetet közöl, madártávlati képet⁽²³⁾. Megemlíti, hogy GEREVICH László épp azért utasítja el az ábra hitelességét, mert csak két szintet ábrázol. FARBAKY Péter azzal véli helyreállítani FONTANA tekintélyét, hogy *"a földszintet eltakarja a díszudvar és a Zsigmond-udvar közötti fal..."* és így BONFINI-t is visszahelyezi tekintélyébe. Pedig!

FONTANA rajza sem veduta, amely konkrét nézőpontból ábrázolja a látványt, hanem hadmérnöki műszaki rajz, a kor színvonalán, amely még azt is megengedi, hogy a nézőpontot az alkotó megváltoztassa - ugyanazon a rajzon belül, ha a lényeg úgy kívánja - éppúgy, ahogy a Schedel-krónika metszetén egyszerre látjuk észak-keletről a kápolna gerincét, és dél-keletről a trónterem épületének oromfalát. FONTANA rajza - véleményem szerint - kémjelentés a kor legképzettebb szakemberének színvonalán. Hozzá mérhető precizitás nincs több. Nézőpontjainak megválasztása elvonatkoztatott, a kor technikai színvonalán irreális. FONTANA a látványt nem lerajzolta, hanem felszerkesztette! Ahogy ma egy axonometriával egészítik ki az alaprajzok és metszetek kétdimenziós ábráit, úgy ő is láttatni akarja azokat az információkat, amelyeket sikerült összegyűjteni. Ismerünk

BVLA

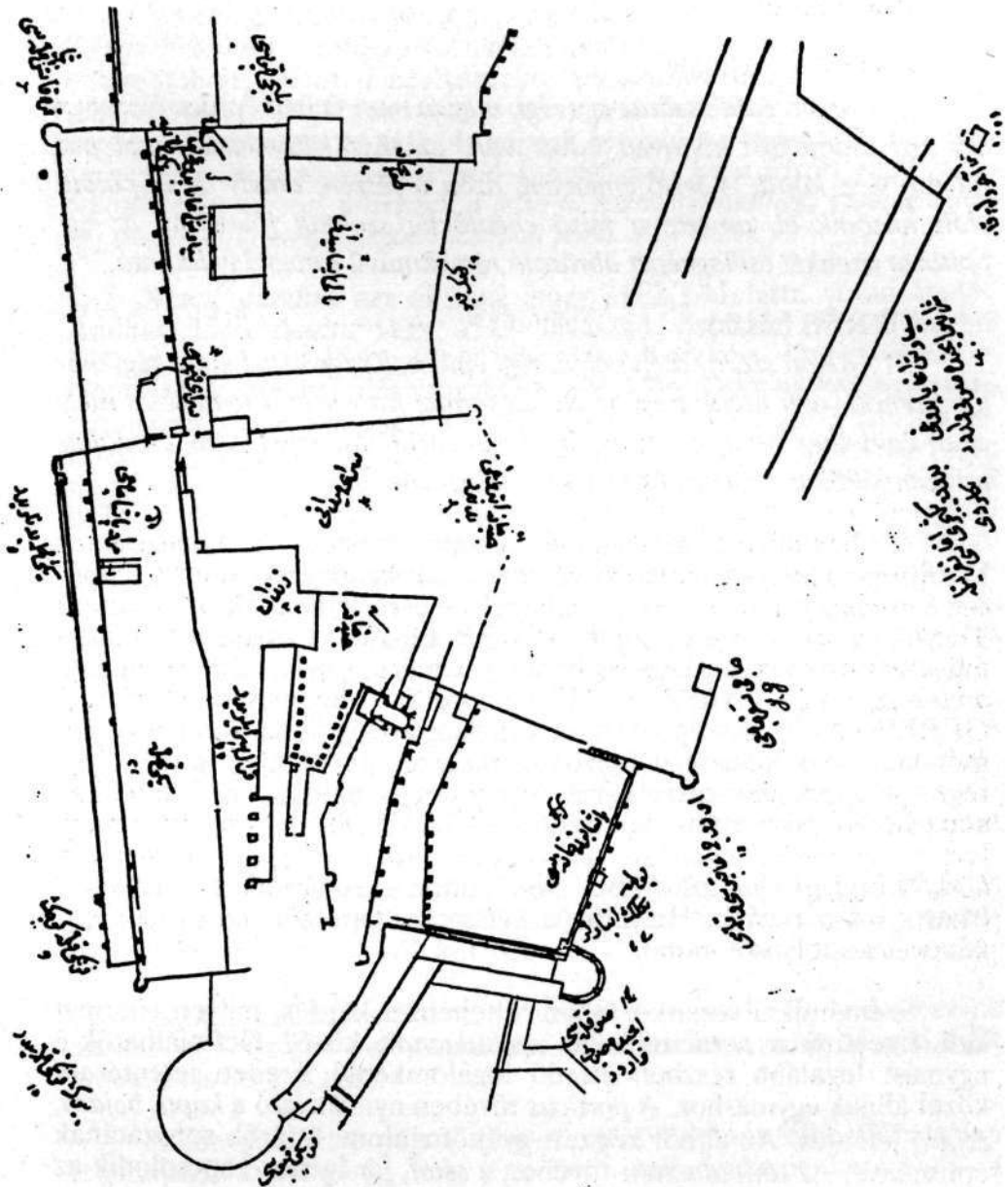
egy rajzot, amelyet szintén FONTANAnak tulajdonítanak, amely csak rontott változata annak a török kézből származó, de Bolognában őrzött felmérési rajznak, amely nem születhetett illegális tevékenység keretében. Pontossága a vár megerősítésének, falainak tekintetében csak az ásatások utáni rajzokhoz mérhető. Ez a rajz feltehetően csak kétes úton juthatott a "hitetlenek" kezébe. Okkal feltételezhetünk egy olyan megfigyelőt is, aki az alaprajzokhoz tartozó harmadik dimenzió tekintetében szolgált felvilágosításokkal. Nem lehet véletlen, hogy az árkádnnyílások száma egybevág! FONTANA rajza a még ép épületekről belülről tájékoztat. Vannak rajta ballisztikus utalások is, de ezek inkább terveket ábrázolnak, mint múltat. Ugyanez a megfigyelő csak az alsó várban és a díszudvarban fordult meg, nem vette észre a palotaépületek és a várfalak között húzódó keleti, déli és nyugati belső udvarokat. Ezek fölé is kiterjesztette a magastetők sémáit. Nem ismerte otthonosan a vár minden részét.

J. D. FONTANA rajza a budai várpalotáról

Miért nem vitte magasabbra a képzeletbeli nézőpontot a tudósító? Magasabbra, mint az István-torony felső emeletének horizontja.

Ha egyszerre akarja láttatni az udvart kerítő mindhárom falsík nézeteit, akkor miért nem akarja láttatni a szintek összességét? Miért kockáztatja szakmai hitelét az egész földszint eltakarásával? Feltehetően azért, mert nem kellett három szintet rajzolni. Nem volt második emelet, és nemcsak a török kor végén, mint ezt FEUERNE kínálja kompromisszumnak, hanem MÁTYÁS idejében sem. BONFINI

Török eredetű felmérési rajz

szavait másként is lehet értelmezni, mint ahogy azt az eddigi szakirodalom tükrözi. Nézzük a forrást:

"Ad occasum vetustum opus nondum instauratum; in medio area veteri porticu circumventa, quam duplicia coronant ambulacra, quorum supremum novoque palatio prepositum, qua ad summa triclinia conscenditur, doudecim signiferi orbis sideribus insigne non sine admiratione suspicitur;" (Decades IV. Liber VII. 95-)

A fordítások:

CSÁSZÁR Mihály

"A nyugati épületszárny egy régi, még át nem épített épület. Közepén egy régi csarnoktól körülvelt udvar van, amelyet kétemeletes, oszlopos folyosó vesz körül. A felső emeleten, azon a részen, amely az új palota előtt húzódik el, amerre a felső ebédlőbe szoktak fölmenni, az égboltozat tizenkét csillagképét ábrázoló remekműű faragvány látható."

GERÉB László:

"A nyugati szárny átépítetlen, régi épület. Közepén udvar, a régi oszlopcsarnok veszi körül, mely felett két tornác fut végig; a fentebbin, mely az új épülethez vezet, s melyen át a felső ebédlőbe lehet jutni, csodálatos szemléljük a csillagos ég tizenkét csillagképét."

A bennünket közvetlenül érintő mondat értelmezésének kettőssége a *quam* vonatkozó névmás miatt keletkezik, amely a *duplicia coronant* szintagmát köti valamely előzményhez. De melyikhez? Tényleg a *porticus*-hoz, mint GERÉB László választja, és mint a művészettörténész szakma egybehangzóan érti, vagy a szintén nőnemű *area*-hoz, ahogy CSÁSZÁR Mihály fordítja - felemás befejezéssel? GERÉB László, a szépnek mondott magyaros stílusra törekedve két mondatra szakítja az értelmezős szerkezetet: 1.: középen udvar, 2.: a régi oszlopcsarnok veszi körül. Így nincs is mód az első mondat alanyára vonatkoztatni a kötőszót. CSÁSZÁR Mihály igyekezett megtartani az eredeti nyelvtani szerkezetet: *"közepén egy régi csarnoktól körülvelt udvar van, amelyet ..."* kettőzötten koronáznak a tornácok - írhatta volna tovább. Helyette, a kétszintes, kettőzött korona helyett, kétemeletes folyosót mond.

Szemantikai vonatkozásban feltehető a kérdés, milyen viszonyt kell értenünk a *porticus* és az *ambulacrum* közé? Definiálhatók-e egymást legalább részben átfedő fogalomként? Eredeti jelentéseik közel állnak egymáshoz. A *porticus* tövében nyilvánvaló a *kapu*, *bejáró*, *átjáró* jelentés. Az ebből képzett gyűjtőfogalom: átjárók sorozatának építménye. Az *ambulacrum* tövében a *sétál*, *jár* igéhez kapcsolódik az épületszerkezet. Tekinthejtük-e ezeket szinonimáknak, annyira, hogy mindkettőre használhassuk az *árkád*, vagy a *tornác* szavainkat? Bizonyára igen. Ebben az esetben viszont megengedhető, hogy BONFINI mondatában stílárius célból, az ismétlés elkerülésére is szolgálhattott a *porticus* után az *ambulacrum*.

Mottónk jegyében mérlegre tehető a fordításoknak egy itt következő változata is: *középen régi árkáddal körülvelt udvar, amelyet megkettőzötten koszorúznak a fedett sétálók helyek.*

Ennek az értelmezésnek "emendálására" forduljunk HELTAI Gáspárhoz. Nem mintha tekintélyelv dönthetne nyelvtani szerkezetek dilemmáiban. De az ő nyelvérzéke, -gyakorlata nyolc évtizednél kisebb távolságból tolmácsolja a latin szavakat, szemben a mi fél-ezredéves szakadéunkkal. *"Az várnak közepin egy tágas szép piac marada, két szép köres-környül való kerengőkkel. És a felsőn, mely az új paloták előtt vagyon, amelyből a felső házakba felmennek, vadnak renddel szépen kifaragva az égbeli tizenkét jelek ..."* (26)

Nincs alapunk azt állítani, hogy HELTAI látta volna Budát. Amikor 1543 őszén, vagy 1544 tavaszán visszatér Wittenbergből Kolozsvárra, már bizonyosan elkerülte, Krakkón, Debrecenen át. Nem tudjuk, mennyi időt utazgatott külföldön. Csak ha két évnél többet, akkor járhatta kifelé menet még 1541 ősze előtt a Várad-Buda-Pozsony-Prága nyomot. Ezt a feltételezést cáfolja az a szóhasználat, amellyel a *circumventa*-t *köres-környül*-nek ülteti át. A tornácok teljes gyűrűjét nem látszanak igazolni az eddigi kutatások. Az ő kutatásai viszont a Hunyadi család történetéről, valószínűsítik, hogy élő kapcsolata lehetett az Erdélybe telepített királyi család kíséretének tagjaival, a palota egykori lakóival, azok ismereteivel. Bizonyára okkal és mentséggel hagyta említetlenül a régi portikust, ami csak zavarta volna a kettősség megértését - mint napjainkban is.

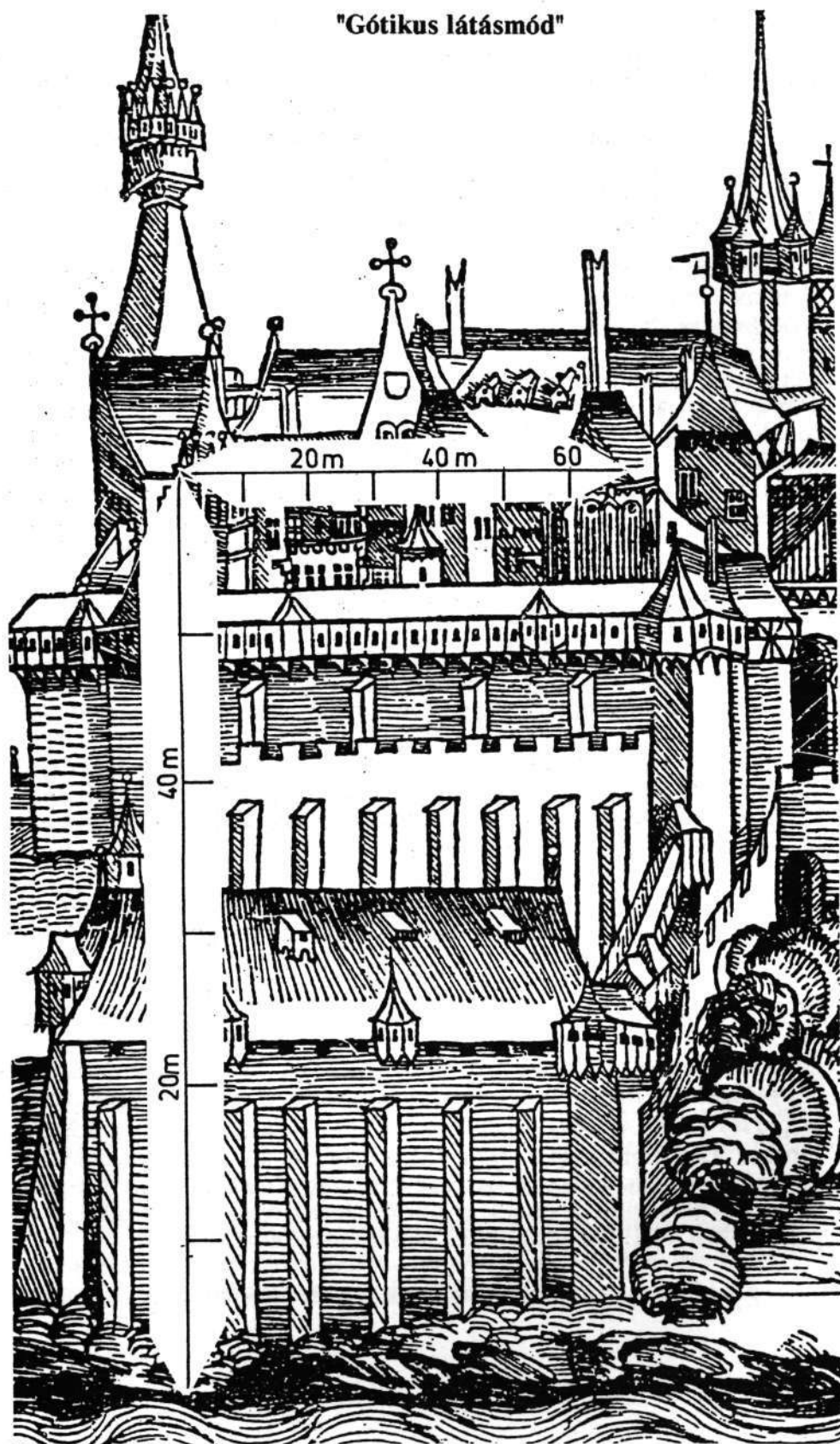
Ebből a szintén lehetséges értelmezésből több előny is következik. Nincs ellentmondásban BONFINI azzal az önmagával, aki az Averulinus fordítás előszavát írta: *"supra porticum obambulatio duodecim coeli signis illustris."* (A portikus felett tizenkét zodiákus jeggyel díszített tornác - közbülső emelet említése nélkül.) Nincs szükség BONFINI két textusának keletkezése között új emelet építését és a tornácfedés díszének felemelését feltételezni. Nincs szükség visszabontást feltételezni a török korban.

Sajnos, hátrányos következményei is vannak. El kell vetnünk azokat a tetszetős rekonstrukciós kísérleteket, amelyek második emeletet is ábrázolnak.

A könyvtár látványának szempontjából viszont felbecsülhetetlen jelentőségű körülmény, hogy így nem kell funkciót keresnünk a könyvtár fölötti térbe, vagy nem szükséges a második emeletre képzelnünk a könyvtárat, ahonnan irreális követelménynek tűnne NALDO és OLÁH szavainak megfelelően bejáratot nyitni a kápolna terébe. De legfőképp, így a Schedel-krónika metszetén látható feltűnően magas ablakok összeegyeztethetővé válnak két forrással, amelyek valószínűsítik ennek az ábrázolásnak realiztikus voltát, végül pedig OMICHIUS tudósításával, aki kifejezetten ezt írta le.

NALDO: *"... cameras testudine substinet altis incurva ..."*

"Gótikus látásmód"

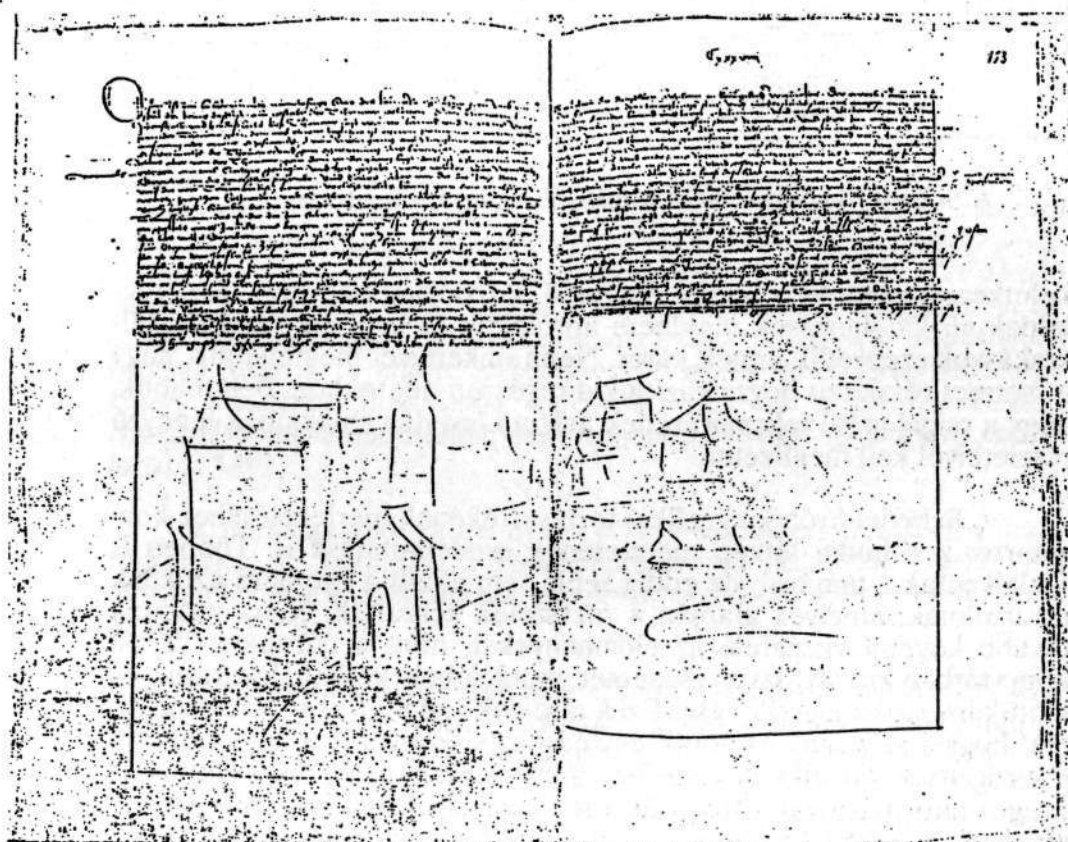

VELIUS: "... Bibliotheca altissimo fornice ..."

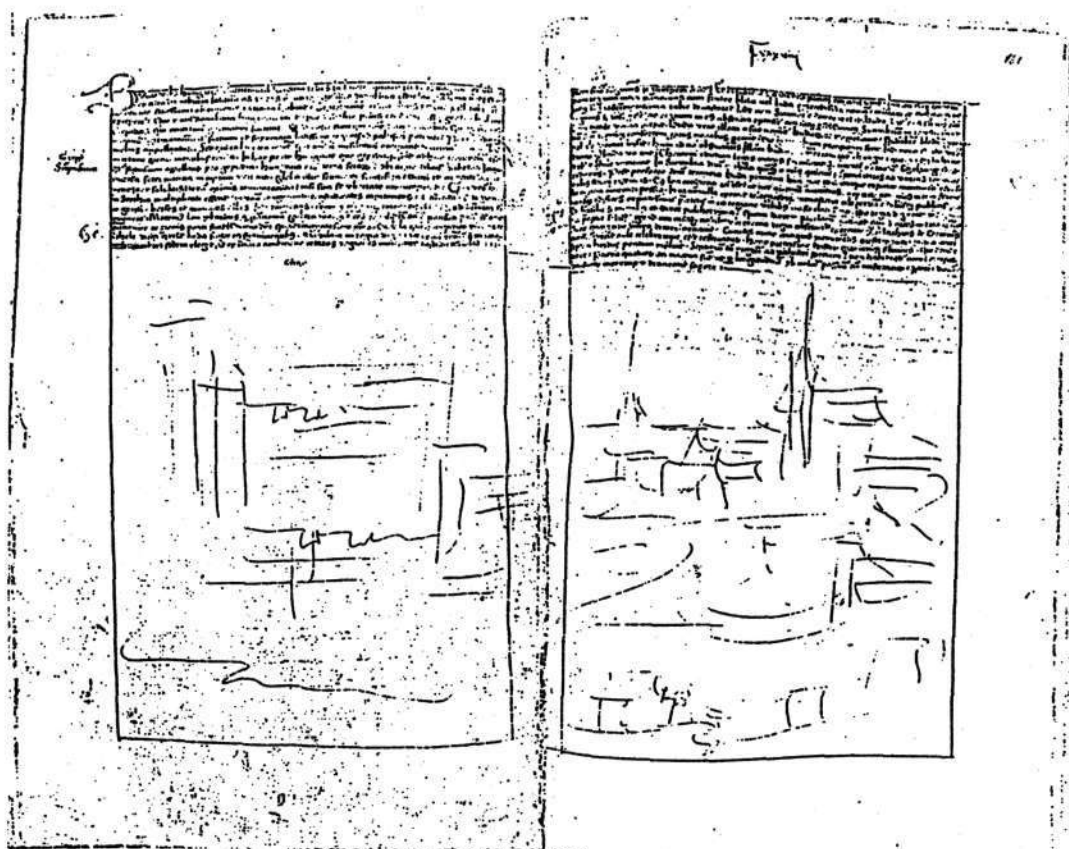
OMICHIUS: "... ein schönes Gewelb mit grossen hohen Fenstern..."

Ezen a ponton mondok köszönetet KÖVENDI Dénesnek, aki BONFINI szerkezeteinek értelmezésében segítségemre volt.

A könyvtár ablakainak falszakasza a Schedel-krónika metszetén kissé hátrányos helyzetbe szorult. Ha összevetjük a metszet részleteinek arányait az ásatások során feltárt alapfalszakaszok arányaival, képet kaphatunk az egykori rajzoló(k) technikájáról. Kitűnik egy sajátos, "gótikus" látásmód. A keleti homlokzat hossza mintegy 200 méter. Magassága a vízparttól a fedelek párkányvonaláig 50-55 méter lehetett. A látkép valós oldalaránya tehát 1:4 körül adódott volna. Ezzel szemben a metszet azonos kiterjedéseinek aránya hozzávetőleg 2:3 körül becsülhető. A "transzformálás" azonban nem azonos arányban módosította a homlokzati elemek részesedését a látványból. A markánsabb tömegek, mint a kápolna, csigalépcső és a korábbi kápolna apszisából

A Schedel-krónika német kiadásának budai lapterve (27)

A Schedel-krónika latin kiadásának budai lapterve (27)

keletkezett zárterkély a déli épületen, viszonylag nagyobb részt foglalnak el, kidolgozásuk majdnem aprólékos. A kevésbé markáns falszakaszok szenvedik ennek kárát. Némi önkénnyel megtehetjük, hogy a metszet részleteit hozzáigazítjuk a régészeti adatokhoz. Beláthatjuk, hogy a csigalépcső felismerésének árát a könyvtár ablakainak hiányzó részleteivel kell megfizetni.

A Schedel-krónika grafikai forrásértékének mérlegeléséhez hozzátartozik a budai látkép metszetének eredetkutatása is. Többen is foglalkoztak a témával, de eddig senki sem akadt a nyomára azoknak a rajzoknak, amelyek alapján a metszetek készültek. Nincs módunk tovább követni visszafelé az előzményeket, mint a nürnbergi városi könyvtárban őrzött, latin és német mutációban készült kéziratok és laptükörtervek megtekintése. Ezek a rajzok azonban csak arra szolgáltak, hogy a szövegek és ábrák egymáshoz viszonyított arányait, méreteit rögzítsék. Grafikai tekintetben annyira vázlatosak, hogy semmi lényeges információval, cáfolattal, vagy megerősítéssel nem bírnak⁽²⁷⁾. Hasonlóan negatív eredményt mutat az a kalózkidadás, amely Augsburgban jelent meg, s csupán rövidített és rajztechnikailag rontott változatát adja a nürnbergi eredetinek.

A könyvtár és a kápolna csatlakozása

Az eddig kialakult képhez illesszük hozzá azokat a részleteket CSAPODI Csaba tanulmányából, amelyekkel egyetérthetünk:⁽²⁸⁾ "A könyvtárból külön kijárat szolgált a király számára a kápolnába (illetőleg valószínűleg a kápolna egy külön oratóriumába), hogy ott egyedül, senkitől sem zavartatva hallgathassa a misét, vagy a himnuszok éneklését." Továbbá: "OLÁH Miklós semmi kétséget nem hagy aziránt, hogy a könyvtár közvetlenül a kápolna mellett volt."

NALDUS

"Ostia bina manent illic: quorum altera mittunt Intro quosque viros; mittunt quorum altera regem Inde foras, quotiens secreta in sede locatus Solus adesse cupit sacris, hymnisque canendis."

OLÁH

"Qua itur ad stationem ex latere interioris bibliothecae ad sacellum Divi Joannis perforatam, unde rex sacrum audire consuevit..."

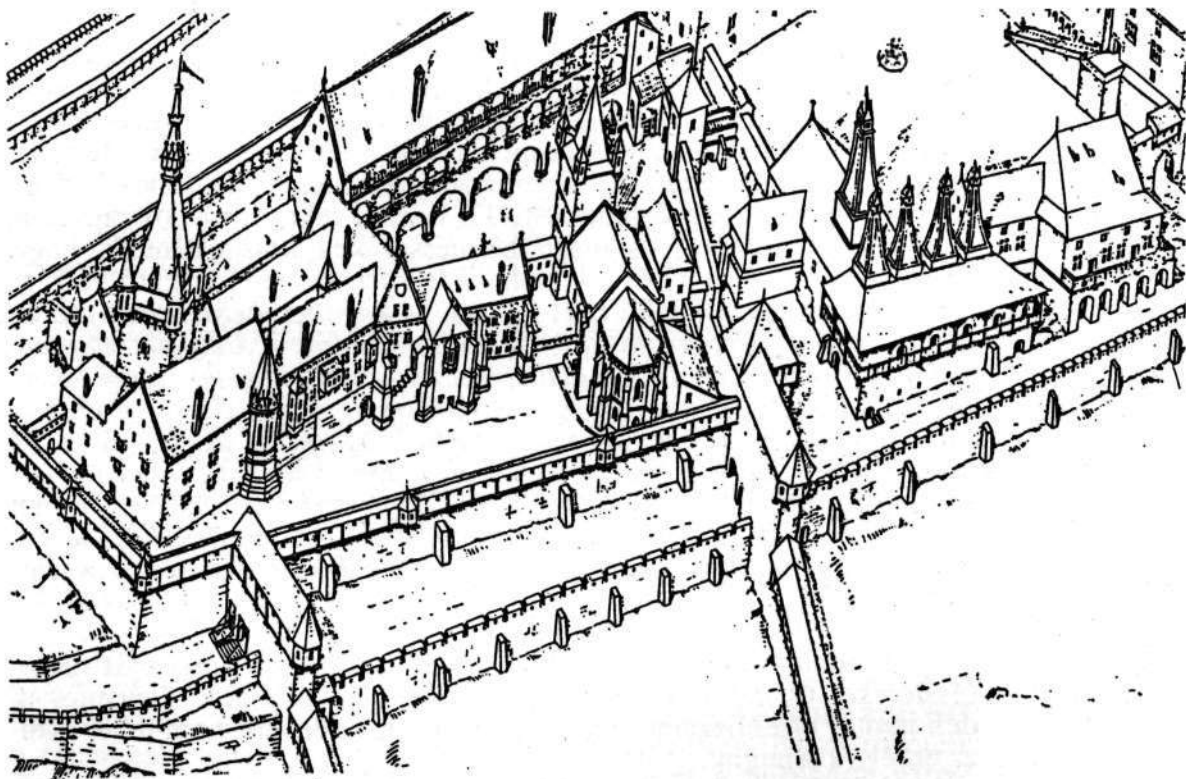
Pontosan ugyanezekre hivatkozva GEREVICH László a következőket írja: "A két előző forráshely elég jól tisztázza a kápolna és a könyvtár viszonyát, és megengedi azt is, hogy elhelyezzük a feltárt alaprajzon."⁽²⁹⁾ Ennek az elhelyezésnek a mikéntjét szóban már kifejtette egy hasábbal korábban. Az idézet könnyebb megérthetése kedvéért egy pillantást kell vetnünk SEITL Kornél rekonstrukciós rajzának vonatkozó részletére, és megdöbbenéssel kell konstatálnunk, hogy ezek szerint a könyvtár és a kápolna közvetlen szomszédságáról le kellene mondanunk. GEREVICH László: "A kápolna helye ismert. Azt is tudjuk, hogy a palotától elválasztva, külön épült fel. A könyvtár számára tekintetbe jövő épület csak a déli épületből északra kinyúló szárny lehet. Homlokzatából valóban elég nagyméretű erkély nyúlik előre 'in absida curvatum', azonban nem dél felé, hanem keletnek, de dél felé is ki lehetett belőle tekinteni. Ha az azonosítás helyes, a könyvtár aránylag kis helyiség lehetett. A szárny szélessége 8,50 m, és ha az erkélyes szobát külön választjuk, hosszúsága legfeljebb 9 m. Ez megfelelne Naldus NALDIUS megállapításának, hogy négyzetes helyiség: *Quadratus mediis locus ...*"⁽³⁰⁾

A homlokzatról előre nyúló erkély lehetséges funkcióját illető részleteket és indokokat a korábbiakban már láthattuk. Ugyanígy a déli tájolás értelmezhetőségét. Az *absist* nem kell, sőt nem lehet erre az erkélyre tennünk.

Vitathatatlan különbség van CSAPODI Csaba és GEREVICH László koncepciója között. CSAPODI tanulmányában érezni lehet bizonyos visszafogottságot annak kapcsán, ahogy WRATISLAW szavait tolmácsolja: "...szerinte a kápolnát egy folyosó köti össze egy másik teremmel, ahol MÁTYÁS király könyvtára volt." A szerinte szó árulkodik arról, hogy OLÁH Miklós "perforata" és WRATISLAW

"Gang" kifejezése nehezen egyeztethető össze, és hogy ebben a dilemmában nem nagyon tud WRATISLAWra szavazni. Mint már láttuk, jogos volt ez a fenntartás.

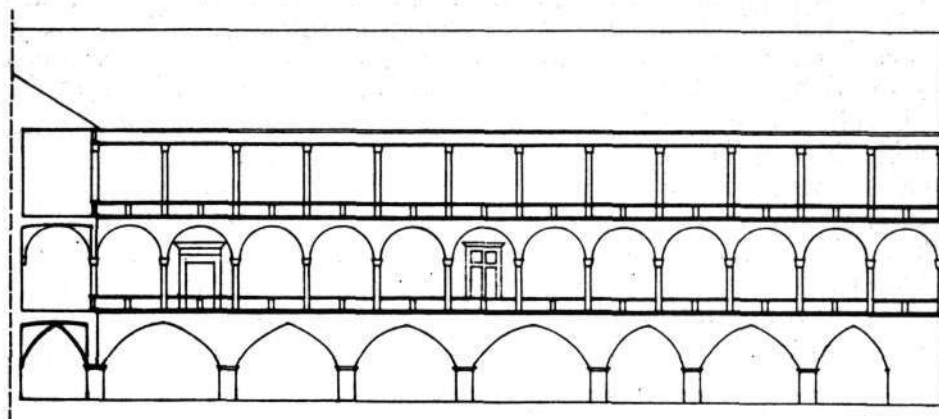
GEREVICH László viszont feltétlenül épít saját következtetéseire, amelyeket a kápolna feltárása során alakított ki, s amelyet kötetének későbbi fejezetében részletesen is megismerhetünk: *"A kápolna délnyugati végződésének sarkos támpilléreiből azt következtethetjük, hogy a kápolna épületektől függetlenül, egyedül emelkedett."*(32) Ehhez azonban hozzátehetjük, hogy egykor, de nincs bizonyíték arra, hogy mindig is így maradt. ZOLNAY László a Zsigmond kori építkezések utáni állapotot szemlélítve mindössze várfalat rajzolt a kápolna és a déli épületek közötti több mint huszonöt méteres szakaszon. A déli irányból támasztó pillérből az alapok megmaradtak. De ez nem zárhatja ki a pillér felsőbb részének későbbi elbontását akkor, amikor feleslegessé, sőt zavaróvá vált a kollégium-könyvtár-planetárium falainak megépítésénél.

SEITL Kornél rekonstrukciós rajza(31)

GEREVICH László szövegének következő mondata: *"A hajó közepe táján sziklára ültetett széles, de rövid, téglából kiépített támpillér (jele a feltárási rajzon: v) déli felülete nem mutat falbekapcsolódás nyomaira. Ha a palota keleti fala a kápolnára támaszkodott volna, nem lett volna támpillérre szükség."*(33) Erre a pillérre is ugyanaz vonatkozik,

ami az előzőre. Nélkülözhetetlen volt addig, amíg a nekünk oly kedves új szárny építéséhez nem kezdtek hozzá, akkor viszont *téglából*, tehát - mint látni fogjuk - a könyvtár építésének anyagából díszkrétebbre falasták, talán hogy kevésbé takarjon rá az új homlokzatra. Falbekötés nyomait pedig azért nem lehet megfigyelni, mert a sziklafal átlagos iránya nem merőleges a kápolna tengelyére, a merőlegestől mintegy 6 fokkal elhajlik, az új szárny homlokzati síkja tehát valamivel beljebb érhetette el a kápolna falát. Ott, ahol a kápolna alapjából sem maradt meg semmi.

FEUERNÉ árkádrekonstrukciója

A Tratzberg-kastély árkádjai

"...a modern palotaépülettel be nem épített háromszög alakú sziklafelszín gondos vizsgálata sem mutatott ki fal-, de még habarcsnyomokat sem."⁽³⁴⁾ Pedig alig képzelhető el, hogy a sziklaplató peremén valamikor legalább egy mellvédet ne építettek volna. Ha viszont annak a nyomai eltűntek, akkor a könyvtáré is juthatott hasonló sorsra.

"A szabadon álló kápolna értelemszerű volt, hiszen biztosítani kellett a hajó megvilágítását."⁽³⁵⁾ A szentély keleti oldalán három, déli oldalán két ablak, végül a hajónak a sziklafal síkja előtti falmezőjében egy hatodik ablak elégséges lehetett a megvilágításra akkor is, ha az utolsó déli falmezőn lehetséges ablakról lemondunk. Tehetjük ezt azért is, mert ennek a falszakasznak a közepére merőleges a kegyúri karzat korlátja, így, ha volt is itt nyílás, annak a karzatra vezető ajtónak kellett lennie. Épp úgy, hogy kitűnően ráillik NALDO szintagmája: *"inde foras"*, vagyis a könyvtárból nyílóan leírt *"ajtó előtt"* ült gyakran magányosan a király (*quotiens secreta in sede locatus Solus*). Lényeges az, ahogy a könyvtár két ajtaját megkülönbözteti NALDO. Az egyikén bárki (*quosque*) beléphet. A másikon csak a király megy tovább a kápolnába, egyértelműen a kegyúri kiváltságát gyakorolva. Ezért beszélhetünk a karzat tekintetében oratórium helyett specifikusabbról.

CSAPODI Csaba és GEREVICH László koncepcióinak összevetéséből számunkra a filológiai változat látszik gyümölcsöztethetőbbnek, mint a régészeti alapú negációk, és a kompromisszumnak kínált, de ugyancsak a filológia fényében alátámasztását veszített folyosó.

Gondot okoz azonban a padlóvonalak magasságának összeegyeztetése. A díszudvar nyugati falát képező árkádsor feltárt alapjai ritka és szabálytalan támaszközzel készítetik vitára a téma gondozóit. A vita keretében azonban egységesnek látszik az a vélekedés, hogy az alapokra pillérek támaszkodtak. A rekonstrukciós rajzok ebben megegyeznek. Ha pedig a pillérek fölé képzeljük a hat-méteres feszávolságú íveket, akkor az emeleti padlóvonal jóval magasabbra adódik, mint amilyenre a kápolna karzata képzelhető, és ettől kérdésessé válik a könyvtár és a karzat közötti közvetlen kapcsolat. Enyhíthető a feszültség, ha a földszinti portikuszt *oszlopok nélkül* képzeljük magunk elé, az alapokról közvetlenül indított - és nem feltétlenül kanonikus vonalú - ívekkel. Erre a gondolatra az a példa jogosít fel, amely Innsbruck és Kufstein között félúton látható, a Zsigmond-korinak tartott nyugati szárnnal közel egykorú Tratzberg kastélyban.

Ennek a hasonlításnak a jogosságát megerősíti a csigalépcső paramétereinek az elemzése. Az 5,80 m élhosszúságú négyzethasáb keretei között a lépcső külső kerületének átmérőjét legfeljebb 4,60 m-re feltételezhetjük. A karszélességet 1,40 m-re becsülve 1,80 m átmérőjű orsót kapunk. A lépcsőfokok középponti szögeit 15°-kal szerkesztve, a belépések hosszát a következők szerint kapjuk:

- külső kerületen: 0,60 m
- középvonalon: 0,42 m
- belső kerületen: 0,24 m
- a felfelé haladás tengelyét a karszélesség negyedében értelve (d=2,50 m): 0,33 m, szinte ideális.

A fellépések száma egy egész fordulattal 24-re adódna, de ebből 2-3 középponti szöget a szintek csatlakozásának céljára le kell számítani. A fellépések egyenkénti magasságát 0,20 m körül valószínűsítve, összesen 4,20-4,40 m különbséget kapunk a földszint és az első emelet között. Ezzel a magassággal már jól lehet egyeztetni a kegyúri karzat 2,60 m-es támaszközeire szerkeszthető ívek 1,30 m-es magasságát.

A könyvtár mérete

Az eddigiekben láttuk a könyvtárszárny lehetséges határait délen és északon. Ismerni véljük a szintek számát. Keresnünk kell a továbbiakban az épület lehetséges szélességét. A feltétlenül szükséges grafikus elemzés előtt végig kell néznünk az írott emlékeket ebből a szempontból is. NALDO versének sorkezdő szava: *Quadratus*. Ha geometriai tartalmú szöveggel lenne dolgunk, bízhatnánk a kifejezés szabatoságában. Köznyelvi használatban viszont számolnunk kell az-
zal, hogy nem feltétlenül jelent *négyszöget*, sokkal valószínűbben csak *négyszöget*. Ezen belül azonban mégsem szabad bármilyen elnyújtott oldalviszonyra gondolnunk, mert egy jellegzetesebben téglalap formára lett volna más kifejezés: *oblongus*, vagy *scutulum*. (Az utóbbi szinonima még verstani zökkenőt sem okozna egy behelyettesítési kísérletben.) Méretek dolgában felsejlik egy szerencsés véletlen, lépések számát említi BALOGH Jolán, LUBENAURA hivatkozva.⁽³⁶⁾ Sajnos, a közölt számokat jobb elfelejteni, mint megtanulni. Annak, aki a megemléített forrás irányába indulva keres bizonyosságot, kettős csalódással kell kiábrándulni. BALOGH Jolán 24 x 18 lépést ír, LUBENAU viszont 44 x 18-at. Egyikben sincs sajtóhiba, mert a 24 lépés méterre átszámítva is olvasható (16,80 m), a 44 pedig betűkkel van kiírva (vierundvrtzig).

Már a 18 lépésnyi traktusmélység is nagyon nehezen valószínűsíthető, még ha el is tekintünk a 0,7 m/lépés átszámítási feltevéstől. A sziklaplató peremétől a kápolna homlokzati síkjáig összesen tíz méter lenne elképzelhető, de ebbe bele kell érteni legalább két lépést a falvastagságra is. E két méret hányadosa 0,5 méter lenne lépésenként. Ha ennek nem szólna ellene semmi, kényszerűségből talán elfogadnánk. Szerencsére a másik méret ezt is kizárja. Még ilyen apró lépések taktikájával sem illeszthetjük bele a 44-et a kápolna és a csigalépcső közötti intervallumba, még akkor se, ha az absist GEREVICH László feltételezésének megfelelően a csigalépcső helyére képzelnénk el. Ötven centinél kisebb mértékegység viszont már nem viselhetné a *lépés* nevet, azt csak *láb*nak lehetett volna írni.

Szerencsés véletlennek köszönhetjük, hogy ezt a két adatot minden következmény nélkül mellőzhetjük. Véletlen az, hogy megmaradt az a forrás is, amelyből Reinhold LUBENAU merített, csak éppen nagyon konfuzus eljárással. BALOGH Jolán Adattárában ugyanis előfordul megegyeszer az egyébként ritka számadatok között feltűnően egybevágó 44 x 18 lépés. Salomon SCHWEIGGER 1577-ben, tehát pontosan tíz évvel korábban mint Reinhold LUBENAU (1587), szintén ír egy nagy teremről, amely ilyen méretű.⁽³⁷⁾

BALOGH Jolán Adattárának könyvtári vonatkozású fejezetében már föltűnt ez a "szerzőpáros", azzal a tartalmi teljes párhuzamossággal, amelyet GEREVICH László is szóvá tett: "Reinhold LUBENAU ugyanazokat az adatokat mondja el, ugyanolyan sorrendben, mint SCHWEIGGER. Néhol még a szavak is megegyeznek; mintha ugyanannak a szövegnek két különböző fordítása volna."⁽³⁸⁾ Túl finom a fogalmazás. Mai szóval "digest"-nek lehetne nevezni LUBENAU tömörítvényét, ha megadná az eredetét. Ennek hiányában az eljárás más fogalomkörbe tartozik. SCHWEIGGER egyes szám első személyben ír: *ich*. LUBENAU tíz évvel később, más nyelv-járásban, többes szám első használ: *wir*. Szövege lényegesen rövidebb, és semmiben sem több. Ahol eltér, ott bizonyíthatóan rosszabbat ír. Ahol SCHWEIGGER hibás olvasatban idézi az *Aspice...* kezdetű epigrammát, ott LUBENAU-nál a hibát is megtaláljuk. A *Magnanimus...* kezdetű verset sehol sem találjuk, csak kettőjükénél, de LUBENAU-nál rontott szórenddel. Az ominózus 44 x 18 lépéses szövegrészletet idéznünk kell, mert ebben fordul elő a legnagyobb baki:

SCHWEIGGER (1577)

"Weiter eig grosser Saal ist vier und viertzig Schritt lang und achtzehnen breit. Item ein gewölbt Gemach an dessen Gewelb steht gemahlt ein Sphera und Himmelslauf, ist doch fast verdunkelt, wie des Himmels Gestalt und Ansehen damals gewesen, als vorgemeldter König Matthias geboren war, dabey steht ein solche Schrifft: Aspice Matthie micuit quo tempore regis Natalis coeli qualis utroq' fuit".

LUBENAU (1587)

"Es ist gahr ein überaus groser Sahl vorhanden, vierundviertzig Schrit langk und achzehen breidt, gewelbet; an demselben Gewelb ist der Himmelslauf gemahlet, wie die Planeten und Stern, auch des gantzen Himmels Ansehen gestanden, als Konigk Mathias gebohren, dabei geschrieben: LUBENAU: utroque fuit.

(Ugyanez a vers OMICHIUS-nál: ... Natalis coeli qualis *imago* fuit.)

SCHWEIGGER a nagyterem méreteinek említése után a mennyezetről semmit sem ír, pontot tesz, nagybetűvel új mondatot kezd: *"Item..."* (Továbbá egy boltozatos helyiség, amelynek boltján ...)

LUBENAU az Item-et teljesen érthetetlenül látatlanba veszi. Ettől a két mondat összeolvad, következésképpen a két helyiségből is egy kerekedik.

GEREVICH László a két szöveg "lényeges különbségét" látni véli⁽³⁹⁾, ezért LUBENAU-nak ezt az egy mondatát idézi, majd egy zárba ejtő gondolatmenetet tár elénk: "*Eszerint a nagyterem az egyik, a MÁTYÁS születésének csillagképével díszített boltozatos teremmel azonos. Mint láttuk, ezek a méretek a keleti szárnyon nem fértek el. Azt kell feltételeznünk, hogy LUBENAU szövege romlott. A SCHWEIGGER-féle szöveget tarthatjuk a hitelesebbnek.*" Azt hihetnénk, hogy LUBENAU-t tényleg elvetette. De ugyanezen a lapon 35 sorral később, a *Cum Rex...* kezdetű epigramma után figyelmeztet: "*(A nagy teremben MÁTYÁS születésének horoszkópja volt, e kettőt nem szabad össze-cserélni.)*" A két helyiség összeolvasztása, továbbá a méretek és a felirat összetartozása ellen tehát nincs kifogása; csak a méreteknek a keleti szárnyra vetítését tartja "romlott"-nak. Pedig az *Aspice...* tényleg a keleti szárnyon volt - csak nem a 44 x 18 lépésnyi teremben, hanem az *absis*-ban! Ezt az állítást bizonyítani illik. A már többször idézett versek új utakra vezetnek bennünket, az interieur-ök, stílusosabban az interior-ok irányába. A traktusmélység filológiai meghatározásának délibábját el kell felejtünk.

Az epigrammák

Buda várának 1526-os átmeneti és 1541-es rombolás nélküli elfoglalásával a könyvtár életében új korszak kezdődött. Felgyorsult az állomány széthurcolása. Martinus BRENNER 1541-ben azt írja, hogy két évvel korábban már nem talált csak egy-két görög szerzőt "*(me enim ante biennium diligenter eam perlustrante, vix ulla pristini ornatus si unum atque alterum autorem graecum excipias illic extabant uestigia)*". Az épület azonban ép maradt, sőt, mint a későbbi jelekéből kitűnik, szigorúan őrzött is.

Az első negyedszázad hidegháborút hozott. Rá negyedszázadnyi enyhülés következett. Benne követjárások, tranzitutazások állomáshe-lye a budai palota. A kincsek létének tudattatása a törökök érdeke. Láttatják is a könyvtárat az utazókkal. Számunkra kedvező, szerencsés naplóorozat kezdődik ezzel. Az ellenséges, félelmetes oszmán hatalom területén, mint idegen környezetben az anyanyelvi beszédfoszlányokra kapja fel fejét az ember, minden latin kultúrnyomot, mint kapaszkodót vesznek észre az utazók. Tudósításaikban rendre találko-unk az epigrammákkal, kapufeliratokkal, amelyeknek felbecsülhetet-len értékeik vannak a helyiségleírások összetartozásának azonosí-tásában.

A könyvtárral összefüggésben négy szerző bír nagyobb jelentő-séggel: OMÍCHIUS, GERLACH, SCHWEIGGER és WRATISLAW.

OMICHIUS (1572): "Ezután Mathias király hálósobájába mentünk, amely a könyvtár helyisége előtt volt, ... *azután* egy szép bolt[ozat következett], lazúrral és arannyal, égi konstellációk ábráival díszítve, amely alatt ez a vers olvasható:

Aspice Matthiae micuit quo tempore regis

Natalis coeli qualis imago fuit."

(BALOGH Jolán fordításában: *Lásd meg, milyen volt az égbolt képe MÁTYÁS király születésekor*)

OMICHIUS szövegének folytatása: "És közvetlenül mellette, nagy, magas ablakokkal, a kifestett könyvtár szép boltozata, benne a falon az ajtóval szemben egy kerek golyó, avagy világ-glóbusz, amelyet két *angyal* tart és alattuk ez a vers áll:

*Cum Rex Matthias suscepit sceptrum Bohemae
Gentis, erat similis lucida forma poli."*

(BALOGH Jolán fordításában: "Midőn MÁTYÁS király a cseh nemzet jogarát felvette, a sarkcsillag ilyen fénylő forma volt.")⁽⁴⁰⁾

A sarkcsillag azonban nem fedi pontosan a tartalmat. A latin *polus* átvitt értelemben az *egész égboltot* is jelenti. Nem mindegy tehát, hogy egyetlen csillag rendkívüli fényességét, vagy az egész boltot látjuk. A további források arról győznek meg bennünket, hogy itt ugyanúgy egy teljes horoszkópot lehetett látni, mint az előző helyiségben.

Stephan GERLACH (1573): "... egy szép könyvtár található; benne a bolygópályák lefestve ezzel a felirattal:..."

A lényeges különbség, hogy GERLACH több bolygó pályáját adja hírül, és az epigramma-szöveget is "javítja": *poli* helyett *coeli* az ő olvasata.

OMICHIUS hitelét a szóhasználat tekintetében helyreállítja WRATISLAW báró 1591-ből származó naplójában, ő is *poli*-t ír. Ami viszont nem törli a bolygópályákra vonatkozó mondatot.

GERLACH és WRATISLAW látogatása között Salomon SCHWEIGER is Budán járt. Az ő írásából már idéztük az *Aspice* ... vonatkozású részletet, a 44 x 18 lépés méretű termet követően. Lényeges most a folytatás is. OMICHIUS-szal teljesen egybehangzó tartalmú kötése meggyőzhet arról, hogy a továbbiakban a könyvtár-teremről ír: "Közvetlenül ugyanott egy másik boltozott helyiségben ismét egy festett éggömb, amely az egész falazatot betölti, amelyen látható a csillagok állása abban az időben, amelyben Vladislaus Magyarország királya lett. Vladislaus tehát két királysággal bírt, erről szól az említett *Sphera* mellett ez a felirat:

*Magnanimus princeps diademate utroque gaudet
Vladislaus, tollit ad astra caput"*

(BALOGH Jolán fordításában: *A nagylelkű uralkodó mindkét
koronának örvend, Ulászló a csillagokig emeli fejét.*)

SCHWEIGGERnek a horoszkóp datálására vonatkozó kitétele egészen egyedülálló és érthetetlen. Sem előtte, sem utána senki, WRATISLAW sem vonja kétségbe az 1591-ben is olvasható Cum Rex... kezdetű datációt. SCHWEIGGER azonban éppen erről nem tudósít. Feltehetően *háttal áll* ennek az epigrammának, és úgy jegyzi az általa látottat. Közben *hall* valamit, amit VLADISLAUSHoz asszociál. BALOGH Jolán elfogadja, hogy Ulászló festethetett ide valamit, "MÁTYÁSÉ helyébe, vagy mellé".

A feliratok

*MATHIAS PRINCEPS INVICTVS IN GENTI VOLVPTATI
OPVS HOC CONDIDIT GENEROSVM*

(Ezt a jeles művet magasztos gyönyörűségünkre
állíttatta Mátyás király a legyőzhetetlen)

*Aspice Matthiae micuit quo tempore regis
Natalis coeli qualis imago fuit*

(Nézd meg hát, hogy a csillagos égbolt képe milyen volt
Aznap, hogy Mátyás büszke király született)

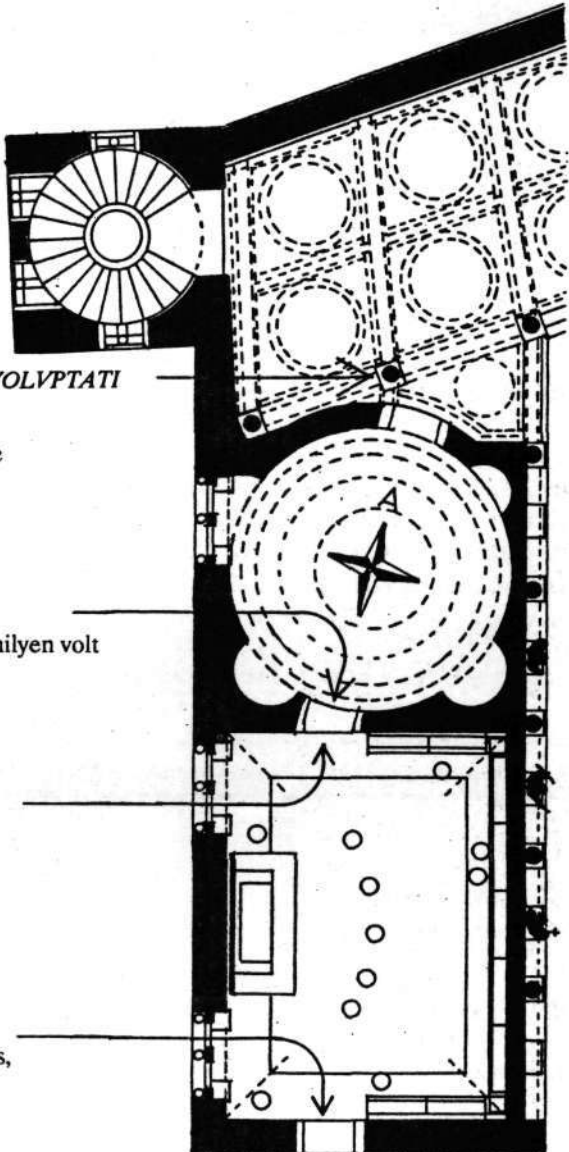
*Magnanimus princeps diademate utroque gaudet
Corvinus Mathias tollit ad astra caput*

(Örvend immár Corvin Mátyás két koronának
Bátran emelve fejét csillagos égre tekint)

*Cum Rex Matthias suscepit sceptrum Bohemae
Gentis, erat similis lucida forma poli*

(Hogy Mátyás elnyerte a cseh nemzet jogarát is,
fénylő mennyboltunk fly alakot mutatott)

(Lator László fordításai)

Ilyen messzire talán nem kell elmenni! Az epigramma második sora valóban tartalmazza a VLADISLAUS nevet, de semmi olyat, ami az ábrázolt csillagképpel összefüggésben lenne! Az átfestésben viszont lehet valami valóságmag. *MÁTYÁS* nevét is behelyettesíthetjük az epigrammába, a tartalomnak a torzítása nélkül. Eredetileg *MÁTYÁS* örvendett ugyanannak a két koronának! A két vers együtt kerek egész. Tartalmilag a *Magnanimus* illik előbbre: az új, immár második korona fölötti öröm közben a király a csillagokba, a jövőbe kísérel betekinteni. A második versben a téma variációja jelenik meg, korona mellé a jogar, a jövőbe látáshoz a horoszkóp.

Ha a *Magnanimus* kezdetű epigrammába beleképzeljük *MÁTYÁS* nevét - teljes alakban - akkor épp olyan kerek pentametert és általa épp olyan szabályos díszlichont olvashatunk, amilyen a másik két felirat versformája:

Magnanimus princeps diademate utroque gaudet
Corvinus Matthias tollit ad astra Caput

Amikor VLADISLAUS utasítást adott *MÁTYÁS* nevének helyébe az övét festetni (a versforma megcsonkítása árán) a két évtizedes parkolópályára kényszerült túlélő elégtételét érezhette. Mi pedig azon az elégtételen örülhetünk, amelyet *MÁTYÁS*nak szerezhetünk.

A *Magnanimus* király olvasó-ágyától balra, a déli ajtó fölött képezhette szimmetrikus párját a jobb oldali *Cum Rex* kezdetű folytatásnak.

Ulászló átfestetési hajlama tettenérhető ma is Párizsban, a Bibliothèque Nationale Vélius 475 jelzetű kódexének címlapján: *MÁTYÁS* monogramjának M betűjéből törölték az első lábat, majd a maradékot kiegészítették egy "felszállóággal". Így lett az M-ből W! Kétszer is, ugyanazon a lapon!

A Velius-kódex átfestése

A falfestések tematikáját illetően van még egy apróság. A *Cum Rex ...* fölött OMICHIUS két angyalt vélt látni - BALOGH Jolán előtt puttók képe merült fel ennek nyomán. WRATISLAW báró ugyanott két csillagászt említ. Ez az utóbbi jobban illik a képbe. Méginkább, ha a kettő közötti gömböt is magyarázni próbáljuk. BALOGH Jolán a *Globus der Welt*-et egyértelműen, és talán kicsit elhamarkodottan földgömbnek fordítja le. Ne feledjük, KOLUMBUS négy amerikai útja 1492 és 1502 között történt. A Föld gömb voltának hipotézise talán beszédtema lehetett a csillagászok körében, de ábrázolását gyanítani a quattrocentóban anakronizmus. Ezzel szemben csillaggömb lehetett az ott látott glóbusz. Olyan, amilyen több is fennmaradt a múzeumokban ebből a korból, amely szerepel MÁTYÁS emblémái között is. A Bécsben őrzött Hieronymus kódex előcímlapjának koszorújából négyet látunk kiemelkedni a lap négy sarkának irányába. A

Embléma-csillaggömbök

REGIOMONTANUS

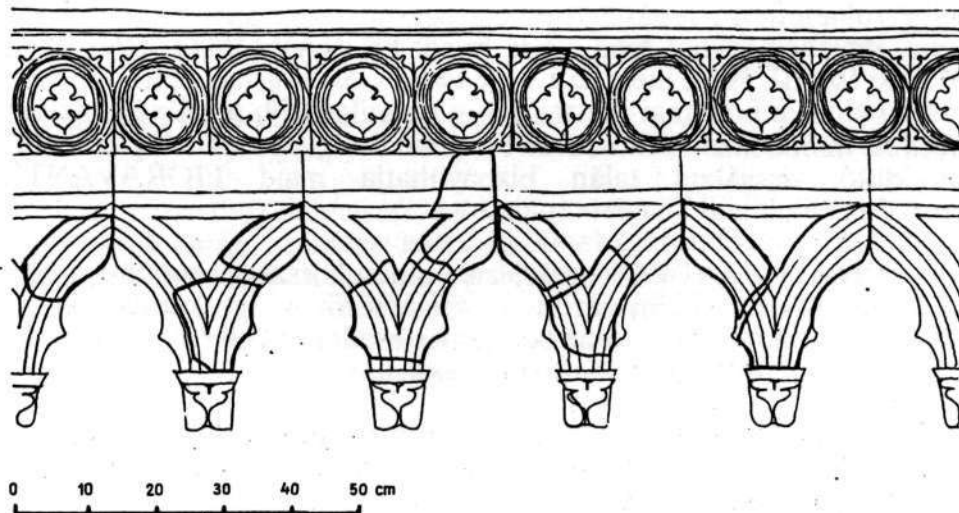
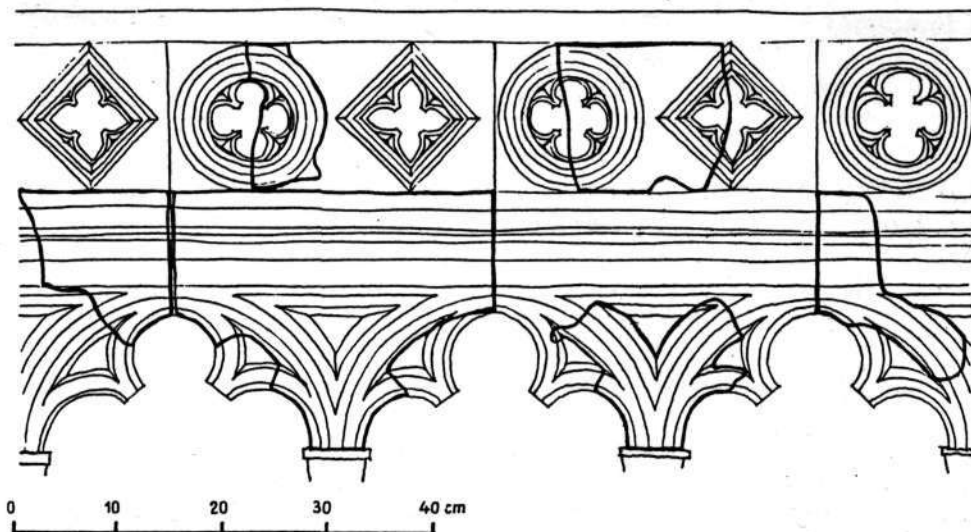
Csillagászok a Ptolemaeus-kódex címlapján

két csillagász egyike ILKUS Márton, másika REGIOMONTANUS lehetett. Utóbbinak arcképét is ismerjük a Schedel-krónikából. Ha pedig ez a festett kép a verssel együtt szimmetriai ellensúlyt képezett, akkor a *Magnanimus* fölött is kereshetünk valakit: MÁTYÁS-nak kellett ott állnia, égre tekintve. Hogy nincs róla hírünk, talán abban is lehetett szerepe annak, aki innen a nevét törölte. BONFINI, aki ULÁSZLÓ alatt írja MÁTYÁS életrajzát, aki a templom (át)építésével kapcsolatban ír a díszes márványkútról, az orgonáról, a loggia ékességéről, a tizenkét csillagjegyről, a planetárium mennyezetének horoszkópjáról, egyetlen szót sem fordít a mások által leginkább feldícsért könyvtár ikonográfiájára. Szabad-e valamit behallanunk a hallgatásába? Pedig pilátusi szabadkozásnak is olvashatjuk a tematikát: a csillagokban van megírva a sorsunk, jövőnk, de így az is, ami abból már múlttá lett, hogy II. PÁL haddal küldte MÁTYÁS-t apósa országa ellen. Úgy tűnik, ULÁSZLÓ nem adott feloldozást.

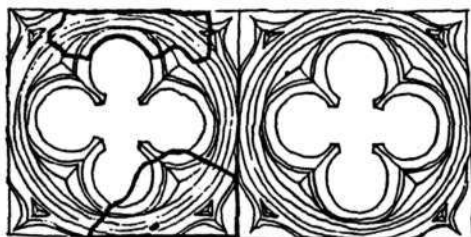
Az építőanyag

NALDO: "... *paries quam cinxerat undique fortis Decocti lateris durique a robore saxi* ..." Lényegesnek tartja kiemelni, sőt feldícsérni az épületszerkezet anyagát, a sziklaszilárdra égetett téglát.

GEREVICH László a feltárások során előkerült száznál több idomtégla elemzését szintén NALDO soraihoz köti. Megengedhetjük a feltételezést, hogy amilyen művesre formáltatta MÁTYÁS a gyűjteménye egyes darabjait, ugyan olyan pompára törekedhetett a gyűjtemény keretének megalkotásában is. Ennek eszközéül választotta az akkor bizonyára különlegességnek számító idomtégla-technológiát.

Idomtégglák

0 10 20 30 cm

Idomtégla

GEREVICH László megemlíti, hogy *"egyetlen vár ... feltárásánál sem találtunk ehhez hasonló mennyiségű és kvalitású idomtéglát, másrészt egyetlen budapesti, vagy budavári feltárásnál ... idomtégla tömegesen nem került elő."*⁽⁴⁴⁾ Később: *"A téglatöredékek alapján fölvázolható homlokzati részletek a legelőkelőbb "palazzo"-típust varázsolják elénk."*

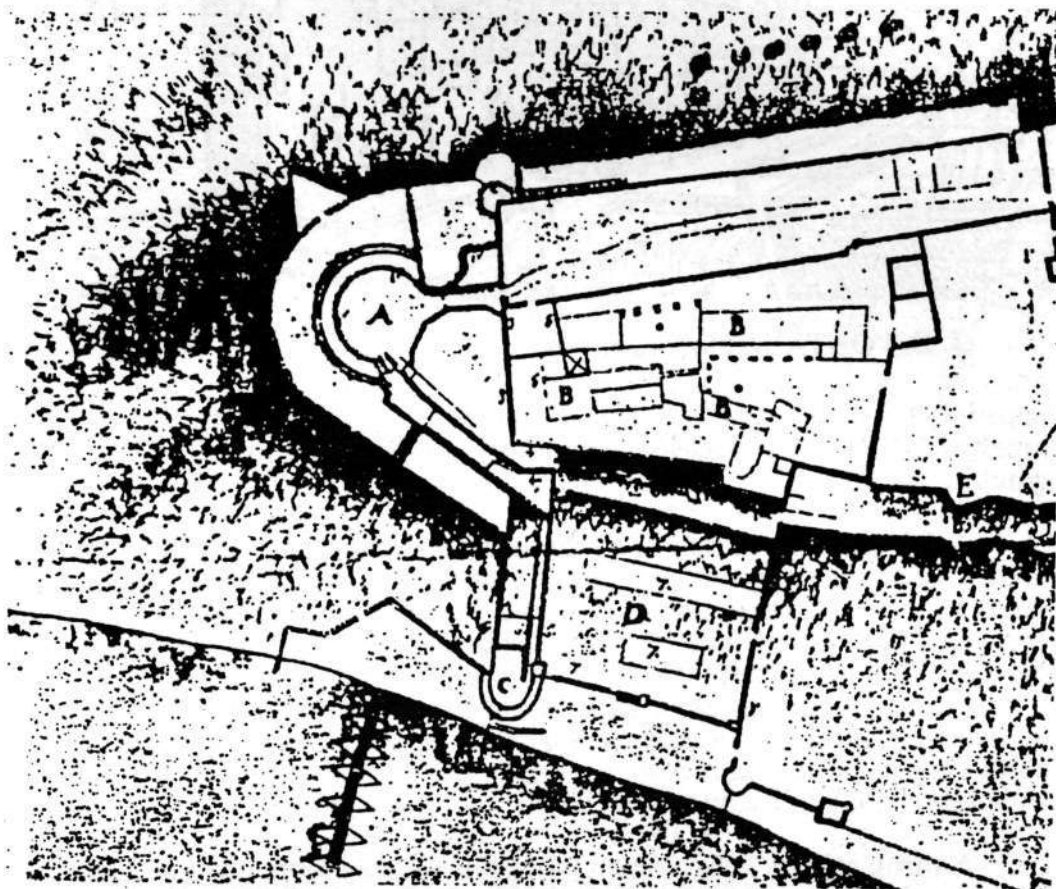
A motívumkincs elemzésében az észak-olasz építészethez talál kapcsolatokat, és példának említi a bolognai San Giacomo XIII-XIV. századi eredetű díszítését. Az lehet véletlen, hogy a milánói Sforza-palotából ajánlott építész, Aristoteles FIORAVANTE bolognai illetőségű volt, aki 1467 első félévét töltötte Budán, de ebből a véletlenből egyenesen következhetett, hogy az új palota - számunkra felbecsülhetetlen jelentőségű elhatározással - a téglapítészeti karakteres jegyében fogant meg. *Nota bene:* FIORAVANTE-t azért hívta Moszkvába III. Iván, mert az Uszpenszkij székesegyház építés közben összeomlott, a bolognai mester pedig új, szilárdabb téglák égetésével kezdett munkához. A moszkvai és a budai téglák technológiai összehasonlító vizsgálata talán bizonyíthatja majd FIORAVANTE szerzőségét a budai könyvtárépületben.

Mikorra MÁTYÁS befejezte a csehországi hódítást, már határozni kellett a könyvtárterem kifestéséről is. Így kerülhetett a születésnapi horoszkóp mellé az efemer esetlegességű, napi politikai - alkalom megörökítésének elhatározása.

NALDO költeménye a könyvtár berendezéséről is megemlékezik, és számos olyan részletet tartalmaz, amelyek előképeit szűkebb pátriájában, Toscanában, vagy a keresztúton, a Via Emilia mentén a siker reményével lehet keresni. Előbb azonban kíváncsúnak látszik összefoglalni az épületre vonatkozó eddigi ismereteinket.

Grafikai megközelítés

Ennek bevezetéséül négy ábrát kell figyelemre méltatnunk, hogy grafikai módszerrel is megközelíthessük a konkluzió megfogalmazását.

Joseph de HAÜY felmérési rajza(45)

A legkorábbi felmérési rajzon, a már említett, Bolognában őrzött török ábrán, az udvart kerítő épületek előtt *mindhárom* oldalon oszlopok sorakoznak. Dilemma elé állít bennünket J. de HAÜY, aki az udvarnak csak *két* oldalán rajzol portikuszt, a keleti szárnyat zárt tömbnek érzékelteti. A kettőjük közötti választásban kétes súlynak minősül J.D. FONTANA szavazata, aki a török rajzot fedélidomokkal egészíti ki, de a fedelek síkja *előtt* oszlopokat is rajzol három oldalon, sőt, belelátat a mecsetbe is, egy oszlopokkal tagolt háromhajós székesegyházat sugallva.

Negyedikként a régészeti feltárások alaprajza kívánczik a mérlegre, amely első pillantásra J. de HAÜY zárt térfalát látszana

J. D. FONTANA alaprajza(46)

igazolni, ha nem találtak volna egy 40 x 40 cm méretű talpkövet, amelyet GEREVICH László árkádpillér indítására is elfogadhatónak gondolt.

A zavarosnak látszó helyzetben kísérleljünk meg a választás helyett kettős igazságot találni. Erre a célra kínálható az a feltevés, hogy az adott korban nem volt szokás egzaktan meghatározni a felmérési rajzok alapsíkját, nem volt arra elfogadott konvenció, hogy egy-egy síkon mit ábrázolnak és mit nem. Előfordulhat, hogy 50 méter szintkülönbségű részletek láthatók együtt ábrázolva. Ebből nem keletkezik félreértés, ha csak (egyszintes) épületek holléte az ábrázolás tárgya. Akkor kezdődik a gond, amikor többszintes épületek valamely síkját kell rekonstruálni az ábrák tartalmából.

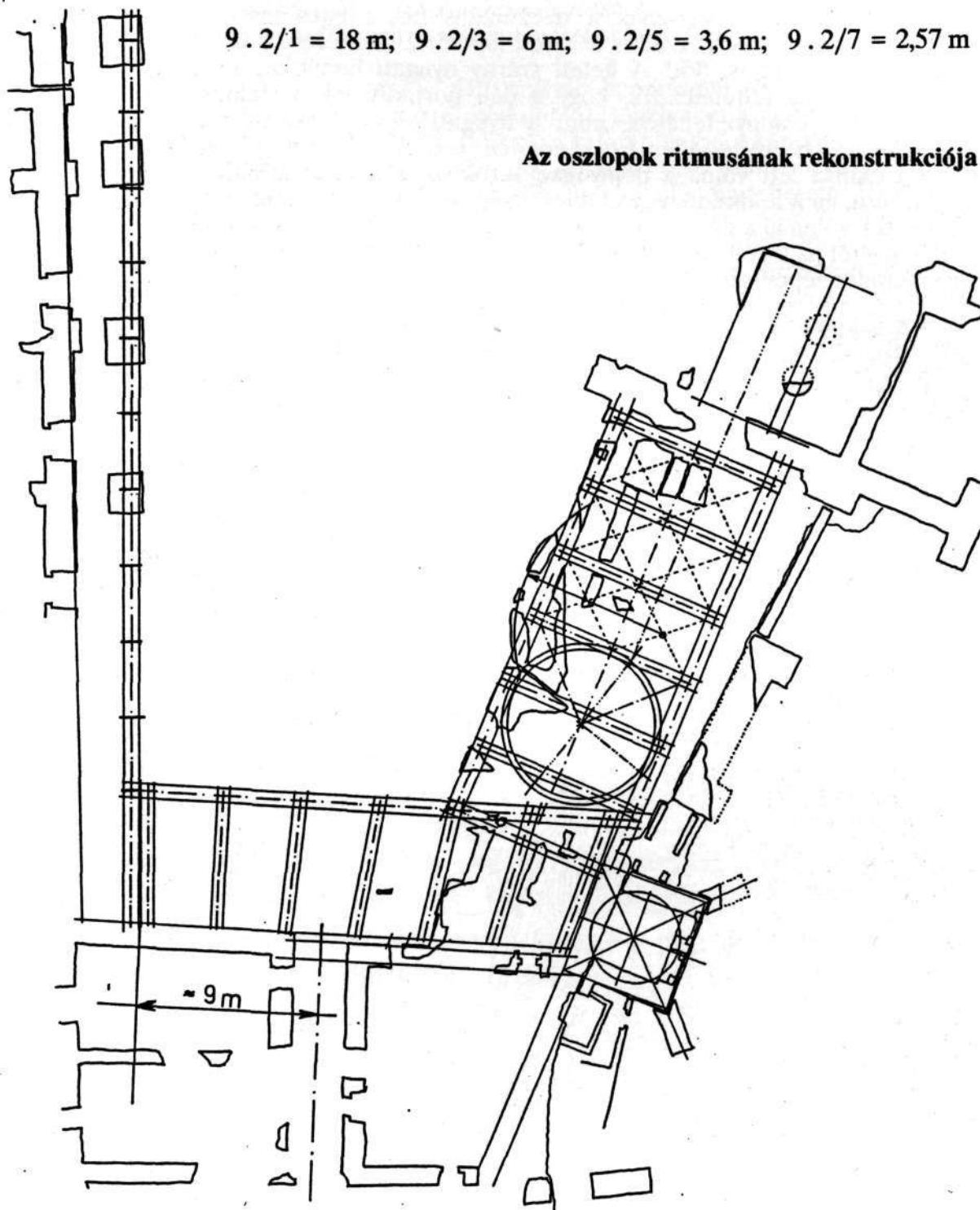
A török rajzoló képzeletbeli felmérési síkja a palotaudvar szintje lehetett, ahol három oldalról övezték tornácok a külső teret. HAÜY ezzel szemben talán elvi alapon is, a *legfelső* szint magasságában vette fel az ábrázolás elméleti síkját, és ebből következhetett a térfalak különbsége. Az *emeleten* csak két oldalon futott a tornác. A portikusz nyílásait számlálva minden rajzon más-más értéket találunk. Köztük olyant is, amely méretarányos változatban tarthatatlannak bizonyulna, hiszen alig lenne hihető, hogy a déli oldalon három ív lett volna, mert akkor egy pillérnek bele kellett volna esni a palota észak-déli közlekedési tengelyébe, a "cardo"-ba.

A cardo majdnem pontosan párhuzamosan halad el a nyugati szárny homlokzati síkja előtt. A déli portikusznak át kellett ívelnie ennek tengelyét. Rekonstrukciós kísérletünkben induljunk ki abból a feltevésből, hogy az egyik nyílástengely egybeesett a cardo tengelyével. Következésképpen a tengely és a homlokzat síkja közötti távolságot, amely közel 9 méteres, osszuk el a legkisebb páratlan számokkal, ami által a

nyílástengelytávolságok felét kapjuk. A hányadosokat rendre szorozzuk meg kettővel, a lehetséges tengelytávolságok értékeinek megismerésére:

$$9 \cdot 2/1 = 18 \text{ m}; \quad 9 \cdot 2/3 = 6 \text{ m}; \quad 9 \cdot 2/5 = 3,6 \text{ m}; \quad 9 \cdot 2/7 = 2,57 \text{ m}$$

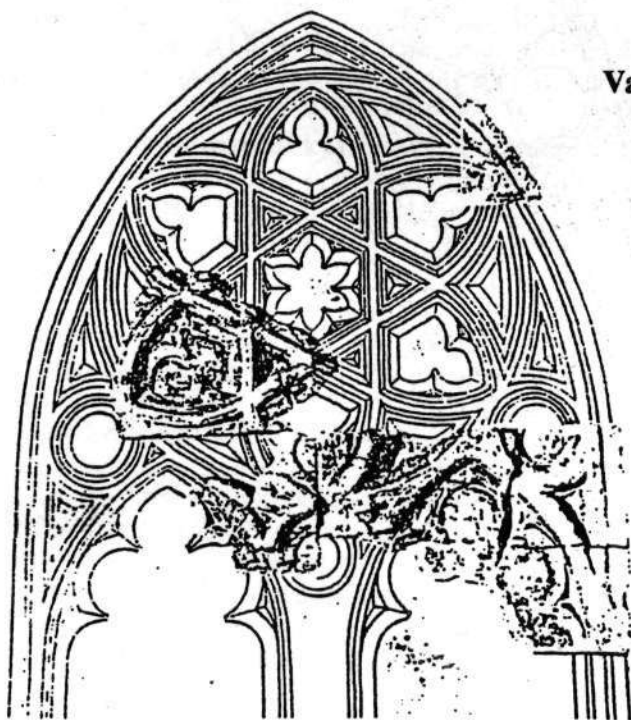
Az oszlopok ritmusának rekonstrukciója

A kapott értékeket beleszerkesztve az alaprajzokba, kitűnik közülük egy, a 3,6 méteres. Ez egészen apró módosítással (3,7 m) jól használható a nyugati emeleti ambulacrum ritmusának rekonstrukciójához is, és a déli szakasznak, a "decumanus"-nak a teljes hosszára is, tehát a nyugati homlokzat és a keleti lépcső falszerkezete közötti távolság tagolására is. Sőt! A keleti szárny nyugati homlokzatának tagolására is, ha feltételezzük, hogy a déli portikusznak a traktus-mélysége közel annyi lehetett, mint a nyugati oldal földszintjén a legdélibb nyílás szélessége. Erre minden jogunk megvan, hiszen nagyon csúnya lett volna a délnyugati sarokban a két-két árkádsor találkozása, ha a földszinten az emeleti nyílássor félakkora periódusával mérték volna ki a déli traktus mélységét. Igazolni látszik a nagyobb mélység létét az a néhány padlótegla is, amely a földszinti burkolatból megmaradt a lépcsőhöz közeli részen.

A keleti szárny 3,6 méteres pillérritmusa nem találkozik az említett 40 x 40 cm-es talpkővel, de az éppen nyílástengelybe esik! Úgy, mintha két pillér között lett volna egy korlát tagolása, vagy egy díszítőmény posztamense.

A homlokzati sík előtt talált alapfal-maradványok, amelyek íves vonalat engednek rekonstruálni, szimmetriatengelyükkel belesznek a 3,6 m-es nyílástengely-ritmusba. A 3,6 m-es modullal szerkesztett mezők száma mind a keleti, mind a déli oldalon hatnak adódik. Az utóbbiból négy nyitott az udvar felé, kettő a keleti lépcső előtt zárt árkádot képez. A keleti szárny nyugati homlokzatán az emeleten *vakárkádokat* kell feltételeznünk a HAUY-i felmérésnek megfelelően.

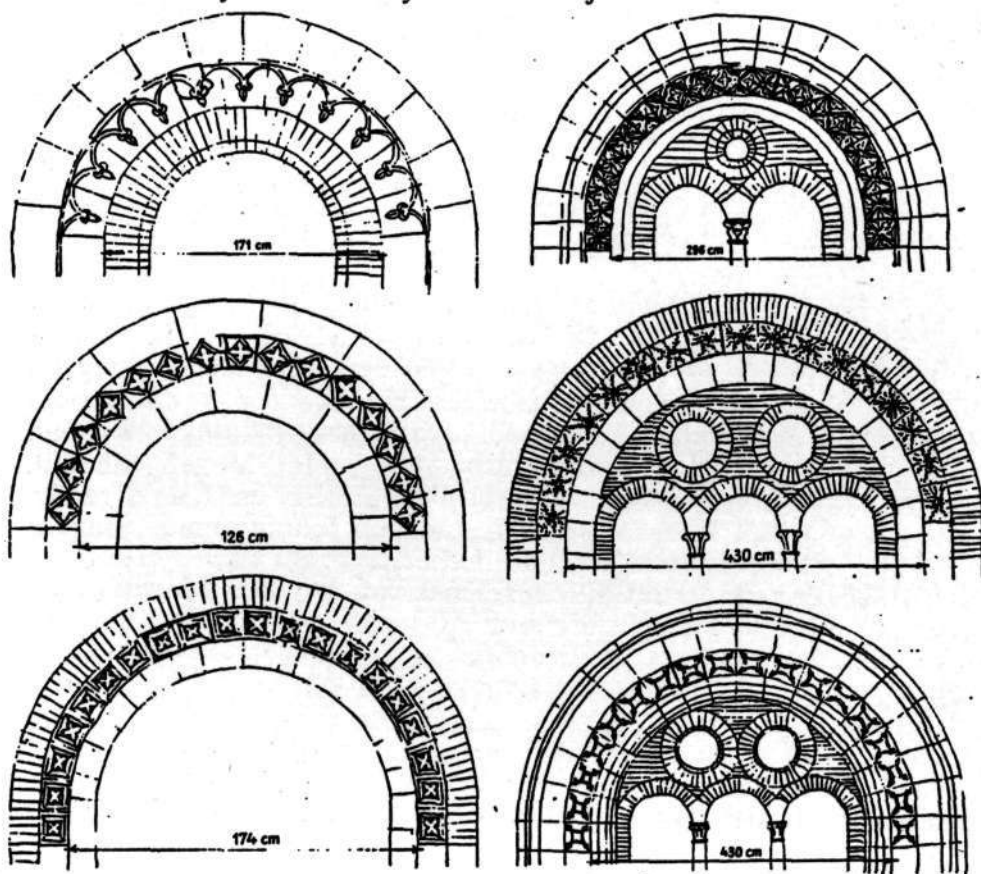

Vakablak rekonstrukciója

Hitelesíti ezt NALDO Naldini, aki a könyvtárteremnek egyetlen falán említ ablakokat, ajtókat további két szembenfekvő falon, végül az ablakokkal szemben semmit. Az ablakokból nyíló dunai kilátást BONFINI dicséri az Averulinus-előszóban, így egyértelmű, hogy az udvar irányában nincs miért nyílásokat keresni.

A keleti és a déli szárny homlokzati síkja tompa szögben találkozik, ezért azok a modulhálók, amelyeket a déli oldalon a nyugati szárny homlokzati síkjával, a keleti oldalon a kápolna déli falával párhuzamosan szerkeszthetünk, a csigalépcső előtti mezőben átmetszik egymást. Kérdés, melyik modulháló élvezhetett "prioritást" ARISTOTELES rajztábláján?

A keleti tömbben két helyiséget kellett terveznie. Egyet a könyvek tárolására legelőnyösebb és általánosan megszokott quadrata formában, egyet a csillagos égbolt bemutatására rendelt "planetárium"-nak megfelelő kör alaprajzzal. A keleti tömb teljes szélességét az a falsík határozta meg, amely a sziklaplató pereméhez közel a kápolna déli falára merőlegesen volt építhető. A modulháló-nak a kápolnától számított első három traktusát válasszuk a könyvtárterem terjedelmének. Kitűnő ritmust kapunk a két ablak és a közöttük elhelyezendő királyi lectulus céljára.

Ablakok rekonstrukciója(49)

A könyvtár ablakainak méretét az idomtégla leletek és rekonstrukciós rajzok alapján képzelhetjük magunk elé, de valamivel tágabb határok között, mint azt GERÉVICH László kínálja.⁽⁴⁸⁾ Ő ugyanis NALDO szövegében az ablakokra utaló *gemina* szót *bifora* értelműnek magyarázza. Ha azonban *ikreknek* a lectulus két oldalán lévő ablakokat tekintjük, akkor ezek külön-külön triforák is lehetnek. A *gemina* szótári jelentései között nem fordul elő olyan értelmezés, amely szerint önmagában állva szinonimája lenne a *biforának*. A keleti homlokzat hosszához, 3,6 m-es modulunk szerinti tagolódásához jobban illenének a nagyobb triforák. OMICHIUS szavaira emlékezve: "... mit grossen hohen Fenstern..."

A Dunára néző homlokzat hossza egy modullal rövidebb az udvarinál. Ha az öt modulból háromra képzelünk ablakokat, és ebből kettőt a könyvtárba, akkor marad egy harmadik az absis megvilágításának céljára. Amikor azonban a körvonal középpontját keressük, el kell állnunk attól az első ötlettől, hogy azt az ablak tengelyének, és a tömb észak-déli tengelyének metszéspontjában találjuk meg. Túl nagynak adódik a falvastagság a két helyiség között.

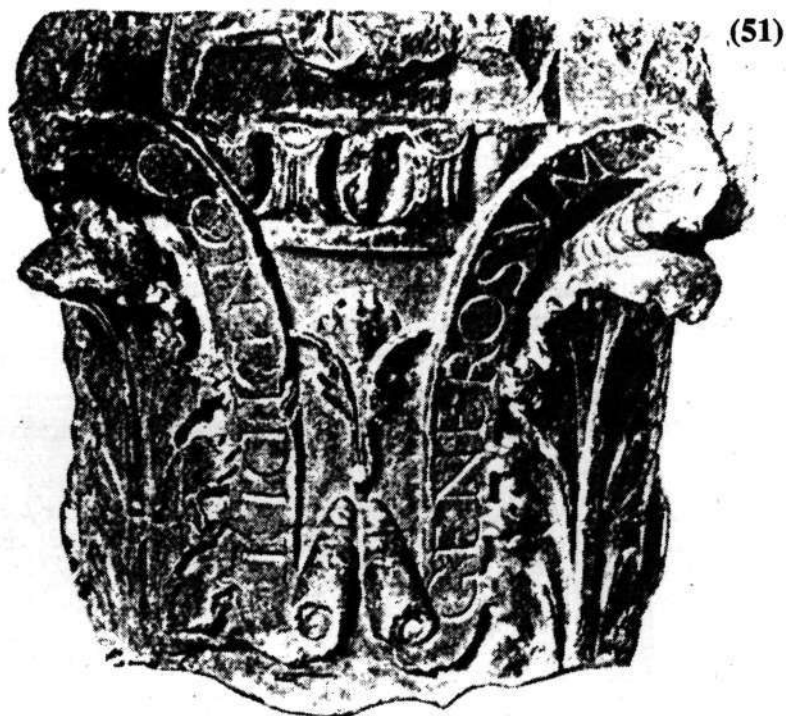
Jobb eredményre jutunk, ha a modulhálónak a könyvtárral szomszédos két sarkától indított 45°-os átlókkal metszük a tömb tengelyét. Az így kapott középpont nincs közvetlen összefüggésben a modullal; de az így kapott helyről keletre tekintve látjuk az ablaknyílás tengelyét; az *ad Austrum* irány pedig pontosan merőleges lesz erre; az északi irány a könyvtárral szomszédos falnak arra a szakaszára mutat, amely szimmetrikus megfelelője a kápolna és a könyvtár közötti ajtónyílásnak. A kegyúri karzat mélységének felezővonala és az északi irány itt metszi egymást. Ennyi véletlen együtt már nem lehet véletlen.

Az így kapott középpont köré rajzolható belső és külső falsíkok pontosan annyit hagynak szabadon déli irányban, hogy az ambulacrum-galéria déli szakasza egy töretlen egységgé, loggiává legyen formálható! Architrávjának vonala kifuthat egészen a csigalépcső szerkezetéig. A planetáriumnak eddig két nyílását találtuk az égtájak irányában, az ablakot, és a könyvtárba vezető ajtót. Megengedhetjük azt a feltevést is, hogy a loggiáról nyíló bejárat is így esett, a nevezetes déli irányból. Már azt sem szükséges tovább fenntartanunk, hogy a *qua* "csak" az *universumra* értendő. Lehet az egész *cubiculumnak* az iránya. Az így szerkesztett ajtótengetynek van azonban egy alternatív szépséghibája. Ha a loggia architrávjával párhuzamos külső falsíkot képzelünk magunk elé, akkor ebbe az ajtótengety nagyon lapos szöggel metsz bele. Ezt a csúfságot el lehet kerülni, ha az ajtótengetyre merőleges külső falsíkot szerkesztünk, amely viszont egy modullal északabbra metszi el a árkádsor zártnak képzelt nyugati falát. Az árkádoknak ilyen egynyílásnyi befordulása menthető a szerencsés következménnyel, hogy az így megmaradó zárt falfelület

ötmenetes marad, annyi mint a dunai oldal, és pontosan közepére esik a földszinten látott íves alapfalmaradvány. Így keletkezik egy olyan homlokzati szimmetriatengely, amelybe az emeleti vakárkásor díszeként okkal képzelhetjük bele MÁTYÁS sisakos alakját pajzsára támaszkodva, talán épp olyan testtartásban, amilyennek az őt bizonynyal utánzó CORVIN Jánost ábrázolja a bécsi bevonulást megőrkítő miniatúra - hogy BONFINI írása e tekintetben is beteljesedjék. HUNYADI János és László alakjait is bizonyára az íven belül, a MÁTYÁS alakját koszorúzó vakárkád határoló oszlopok elé kinyúló konzolokra képzelhetjük.

A bécsi bevonulás miniatúrája(50)

Az oszlopfő

A HUNYADI család apoteozisának gondolata mentheti az árkádsor befordulásának szokatlanságát. De nagyon hátrányos következményekkel jár az architráv szerkezetére. Az alátámasztások, amelyek természetesen adódnak a pillérek tengelyeiben és a falsíkok konzoljain, ellehetetlenülnek a planetárium-ajtó közelébe eső csomópontban. Az a képtelen szerkezet jön létre, hogy az ajtó elé alig méternyire oszlopot kellene állítani; vagy ugyanilyen kinyúlású konzollal kellene alákarolni a gerendát; vagy megkettőzni a nyílás-fesz-távolságot. Egyik rosszabb, mint a másik.

Ha mégis választani akarunk, képzeljük magunkat a tervező helyébe. A konzol bármilyen kialakítással kerülne is kivitelezésre, negatív komponens lenne a sorban. Az oszlop, ha marad a többiek rendjében, de kivitel dolgában kitüntetett hangsúllyal, akkor díszére is válhat a szerkezetnek. Az az oszlopfő, amelyet a régészeti irodalom a könyvtáráépület egyetlen emlékeként tartott nyilván, amelynek négy oldalán körbehullámozó szalagdíszben egy teljesen ideillő felirat olvasható, kizárólag ilyen, vagy ehhez nagyon hasonló szituációban fogadható el:

MATHIAS PRINC... INVICTVS IN GENTI VOLVPTATI
OPVS HOC CONDIDIT GENEROSVM

Egy *körüljárható dedikáció*. Olyan rendhagyó, amilyen csak kényszerhelyzetben születhetett. Szerencsés véletlen folytán megmaradt. Nélküle a szerkesztés gondolatmenete és eredménye kevésbé lenne valószínű. Általa viszont javul a mérleg. Naplószövegekben nem találkozunk vele, bizonyára túl magasan volt. Talán nem annyira a látogatóknak íródott, mint inkább az építész lelkiismeretének megnyugtatótatására.

A loggia

A rekonstrukciós gondolatmenet befejezéséül térjünk vissza BONFINIhez, ominózus mondatának (*quam duplicia*) további részéhez: "... *quorum supremum novoque palatio prepositum, qua ad summa triclinia conscenditur, duodecim signiferi orbis sideribus insigne ... suspicitur*".

A tizenkét csillagjegyet a nyugati szárny (leg)felső árkádsorára szokás feltételezni. Amiből az a gond fakad, hogy hol és mi lehetett az új palota, amely elé építettett? Akad, aki egy emeletet vél újonnan épített palotának. Mennyivel egyszerűbb, ha csak a könyvtár + planetárium kétségtelenül új tömbjét keressük ebben a mondatban.

A felső, díszes folyosó, amely az új palota elé is (-que) épült, másik végével az ebédlőkhöz kínált összeköttetést. Közül azok a szobák csatlakozhattak rá, amelyek egyike OMICHIVS szerint "... *vor dem Gewelb der Bibliotheken ...*", tehát a könyvtár előtt, vagy a könyvtárral szemben, MÁTYÁS hálószobája lehetett. Természetesen a Dunára néző ablakokkal és kizárólagos használatú mellékhelyiséggel a csigalépcső melletti sarokban.

A tizenkét kazetta mindenesetre elegánsabban képzelhető el - párosával - a 6 x 22 méteres mennyezeten (3 x 3-as mezőkben), mint a két méternél alig szélesebb, de negyvennél sokkal hosszabb nyugati folyosón. Az utóbbira aligha illett volna rá WRATISLAW jelzőinek mindkettője: "*hübsche und geräumige*". A nyugati szárnyon nagyon távolba szakadna ez a dekoráció abból a stellophil kompozícióból, amelynek origója MÁTYÁS születésének horoszkópja, aureolája a cseh koronázás emléke, perspektívája az obszervatórium a csigalépcső tetején.

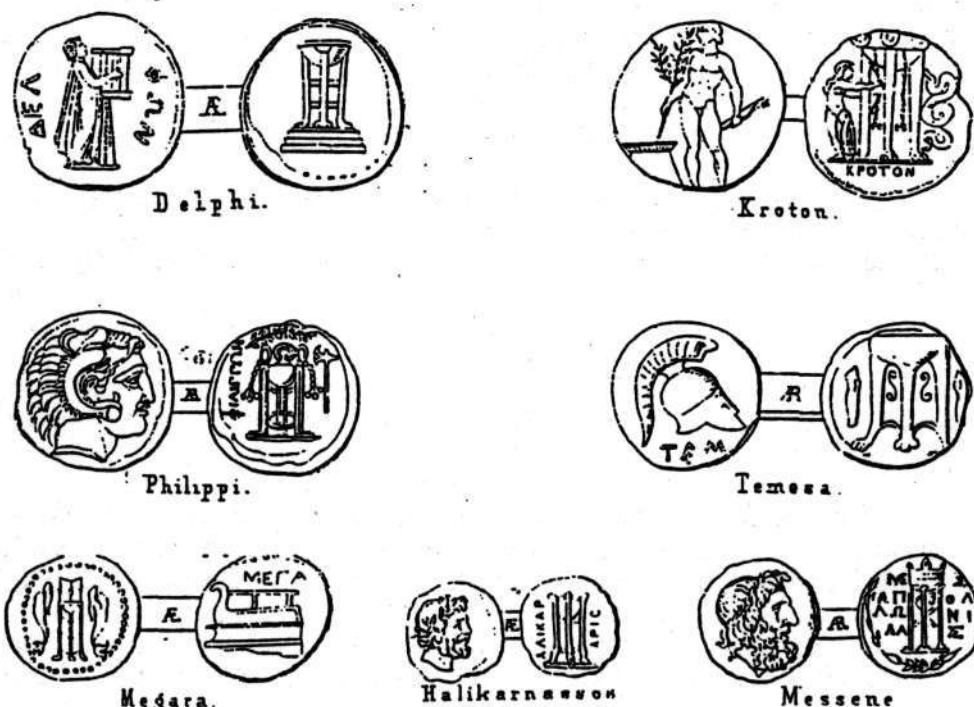
Nem tartozik közvetlenül a könyvtárhelyiségek témájához, de a díszudvar komponenseinek analógiáit keresve feltűnt egy további apróság, amelyet kár lenne említetlenül hagyni. A kápolna rekonstrukciójának rajzain SEITL Kornél egy tipikusnak mondható templomformát idéz. Hangsúlyozza a diadalív külső megjelenését, és két különböző magasságú gerincet társít a szentély illetve a hajó eltérő

szélességeihez. A Schedel-krónika precíznek bizonyult metszetén azonban egy tagolatlan gerincet látunk, a diadalív külső megjelenése nélkül. Ezt lehetne elnagyoltságnak vélni, ha nem maradt volna fenn egy példa, az erdélyi Kézdiszékhez tartozó Gelence azonos korú, hasonló méretű temploma, amelynek épületszerkezete egyszerre felel meg a Budán feltárt alaprajznak, és a krónika metszetének.(52)

A bútorok

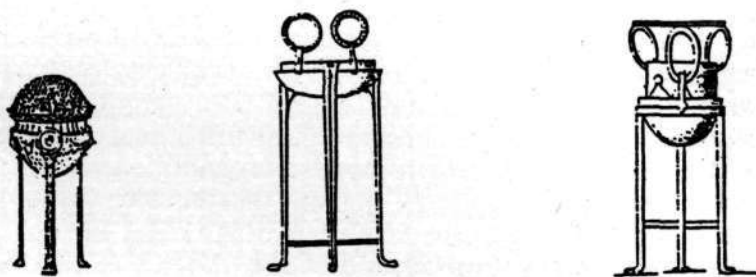
NALDO verséből a textiliák tűnnek fel elsősorban. Takaró volt a király heverőjén, a három lábú székeken és a könyvvállványokon is. A heverőről nem is tudunk ezen kívül semmi mást. Milyen lehetett a szerkezete? Mi takarta a falat? Támla, vagy azt is textil? Borult-e fölé baldachin? Volt-e karfája, mint az az egyetlen ilyen vonatkozású ábrán látható GONZALES-PALACIOS bútortörténeti munkájában, a firenzei Palazzo Davanzati berendezésében. Amennyire előnyös lett volna ez a lehetséges testtartások változatossága tekintetében, annyira kedvezőtlen a természetes világítás szempontjából.

A székeket készér is említi NALDO. A bevezetőben Apollora, a II. énekben Pythiara utalva. Ez sokkal jobban követhető nyom. Ilyen háromlábak ábrázolását Delphitől Rómáig, sőt Berlinig megtaláljuk. Delphi mellett más városok (Kroton, Temesa, Megara, Messene, Philippi, Halikarnassos) érméin is láthatók ezek az oltár céljára is

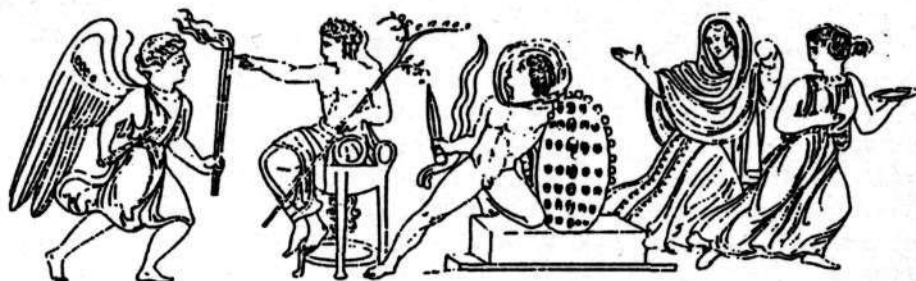

Háromlábak görög városok érméin(53)

Háromlábak fémszerkezettel(54)

Háromlábak Apollo templomában(55)

használt bútorok. Rómában avatási szertartások ajándéktárgyaként voltak kedveltek. A Villa-Borghese-ben oltárkö reliefjén figyelhető meg a háromlábra épített kerek medence, áttört cortina ábrázolásával, amely Pythia ülőhelye volt. Berlinben egy nagyméretű amphora nyakának díszítésén Apollo látható, háromlábú széken ülve, baljában babérággal, jobbjának parancsoló mozdulatával egy Erynnist tartva vissza a szent helytől, ahol Orestes kér védelmet. A háttérben egy papnő menti az áldozati tálat, mögötte a fátyolába burkolódzott Pythia menekül. Egy másik kompozícióban ugyanezt a jelenetet látjuk Pythia helyett Athéné szerepének kiemelésével, középpontban Apollo tripodjával.

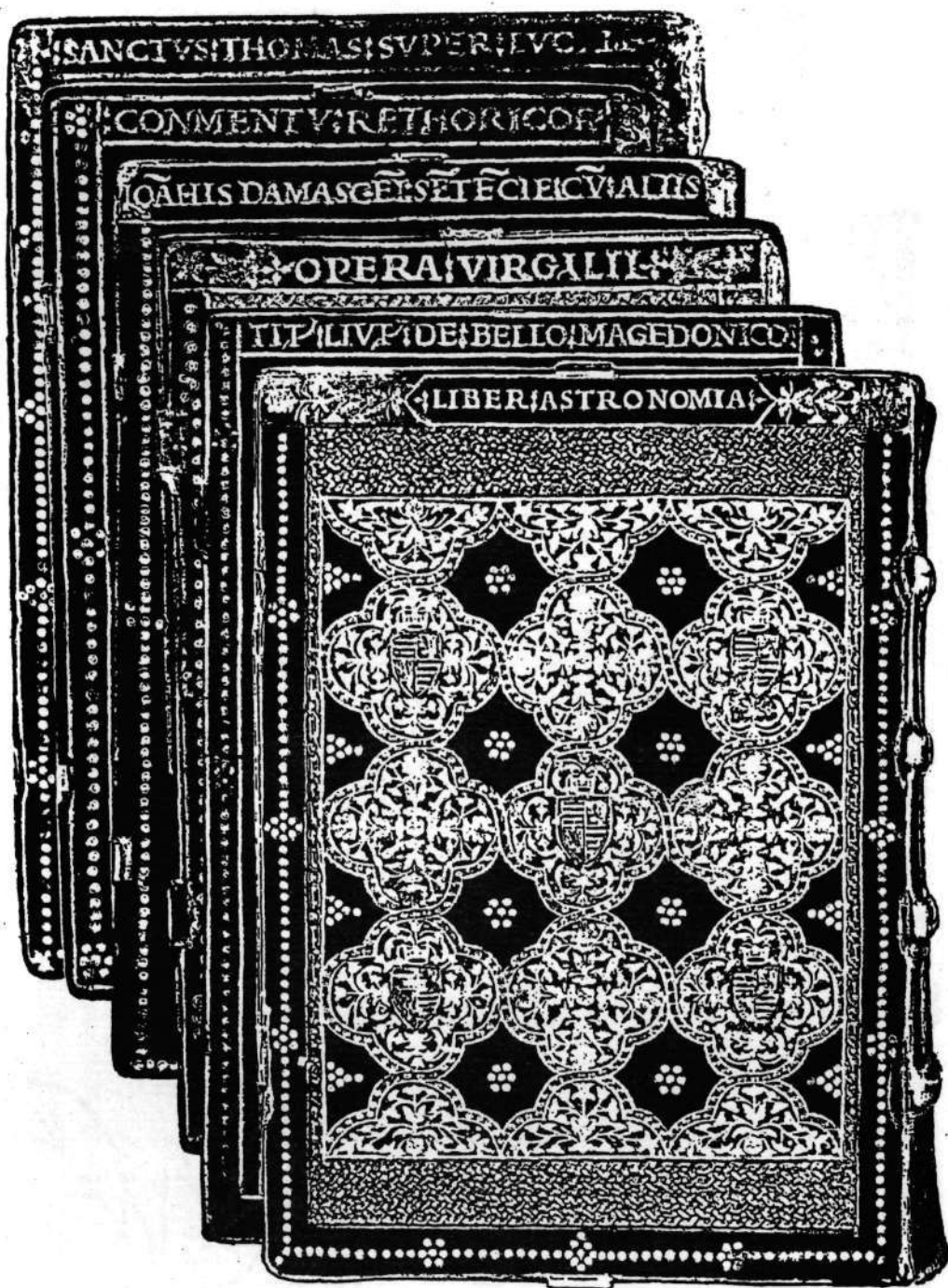
A könyvállványok

Mai fogalmainkkal közelítve a NALDO által leírt bútorokhoz, egyszerűnek tűnhetne a képlet: alul szekrényrész gondosan kidolgozott ajtókkal, felül három nyitott, de függönnyel takart polc. Az alaprajzi hipotézisből becsülhető állványhosszat négy-négy sor polccal számolva, 65-70 polcfolyóméter befogadóképességet látunk magunk előtt. Az ismert kötetek fizikai méreteiből, átlagos vastagságából továbbszámolva, nyerhetnénk egy 3000 kötet körüli értéket, mint az egykori állomány nagyságrendjét. De.

A mai könyvtáros-nemzedékeket oktató RANGANATHAN professzor axiómája (a könyvtár növekvő intézmény) MÁTYÁS gyűjteményére is érvényes volt. NALDO és ANTONIO (BONFINI) csak a quadratus helyiséget mondja könyvtárnak. OLÁH Miklós, aki negyedszázaddal utánuk volt apród az udvarban (emlékiratainak megfogalmazásakor emigrált püspök) már két helyiségről beszél: a belsőben a latin, a külsőben a görög auktorok kaptak helyet. A századforduló körül tehát kiszorult a planetáriumba az állomány egy része! A gyarapodás látványos szakasza MÁTYÁS király halálával lezárult. ULÁSZLÓ csak nyolc év elmúltával tesz egy halvány kísérletet a Firenzében kifizetetlenül maradt kéziratok feltalálására és kiváltására.⁽⁵⁶⁾ A tisztas papi testület azonban élhette tovább megszokott életét. Tevékenységük lehetett alapja a gyűjtemény építésének.

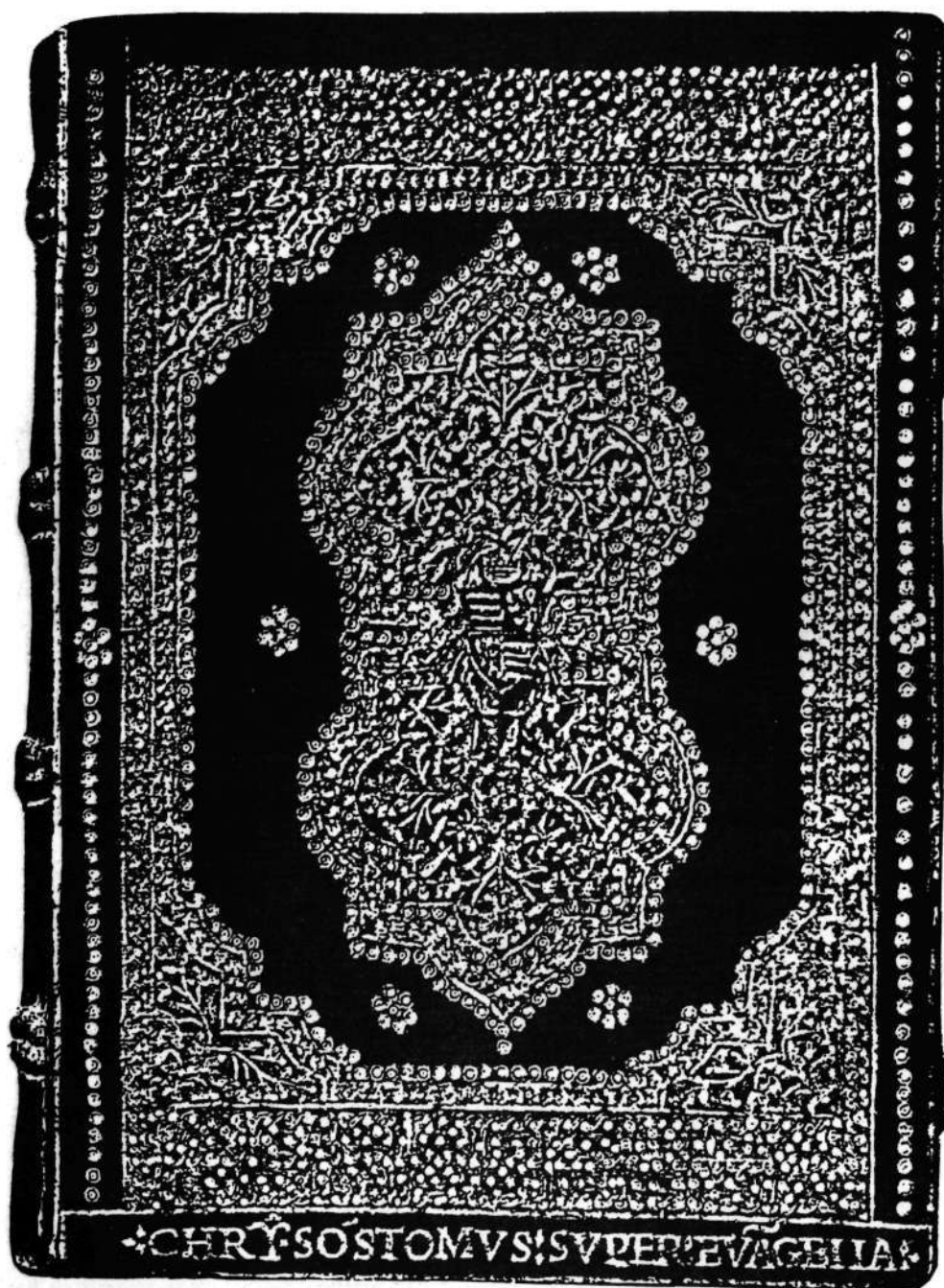
A gyűjtemény darabszámára vonatkozó bizonytalanságunk másik forrása a ma is élő kérdés, mi tekinthető "kötet"-nek, állományegységnek? Salomon SCHWEIGGER írja: "... *ich bin in die alte Königliche Buchkammer kommen, darin ich in einem Danister etliche briefliche Sachen funden ...*" (a régi királyi könyvtárba jutottam, ahol egy "danister"-ben bizonyos levélféléket találtam). A "danister" feltehetően olyan iratgyűjtő lehetett, amelyben az uzsorások tartották a hitelleveleket. (Szalagos irományfedél?) Mai statisztikai gyakorlatunk analóg kérdése: mi legyen az állományegység? A danister, vagy benne a levelek egyenként?

A harmadik kérdés azonban ezeknél lényegesen súlyosabb. Szabad-e kiindulnunk abból az igéből, hogy "sorakoztak"? Ha ugyanis a corvinák jól ismert kötéseit könyvtárosi szemmel figyeljük meg, feltűnik egy sajátosság, amely gondolkodóba ejt. Még nincsenek gerincfeliratok, helyettük a hátsó borítón olvasható külső címek vannak. CSAPODI Csaba említi⁽⁵⁷⁾, hogy ezek azért kerültek ilyen kivitelre, mert a könyvek tárolása az első táblára fektetett állapotban volt szokásos, annak fokozottabb védelme érdekében. Ismerve azonban a belső címlapok hangsúlyozottan centrális kompozícióit, további magyarázatot is kíván az a jellegzetesség, hogy e címek kiszorultak a táblák peremére. Feltételezhetjük, hogy ennek gyakorlati oka kellett legyen. Talán nemcsak MÁTYÁS könyvtárában, hanem általában is.

Kötéstáblák hátlapfelirattal

Például Anton KOBERGER kötészetének jellemző darabjain is ilyen marginális címeket figyelhetünk meg. Igaz, azokon az első tábla felső szegélyén. Korábban természetes lehetett, hogy egy-egy kéziratot kötet értékéhez viszonyítva elhanyagolható többlet az elhelyezéséhez szükséges olvasópád(rész) előállítására. A nyomtatás feltalálása ebben

Kötéstábla előlapfelirattal

az időben sokszorozta meg a könyvtermelést, ezért ekkor vált tarthatatlanná a könyvtáráépítés és berendezés addigi gyakorlata. A könyv és a berendezés értékének viszonya revízióra szorult. Megkezdődött az útkeresés a bútoroknak és a bútorokhoz megkívánt helyiségeknek jobb kihasználására.

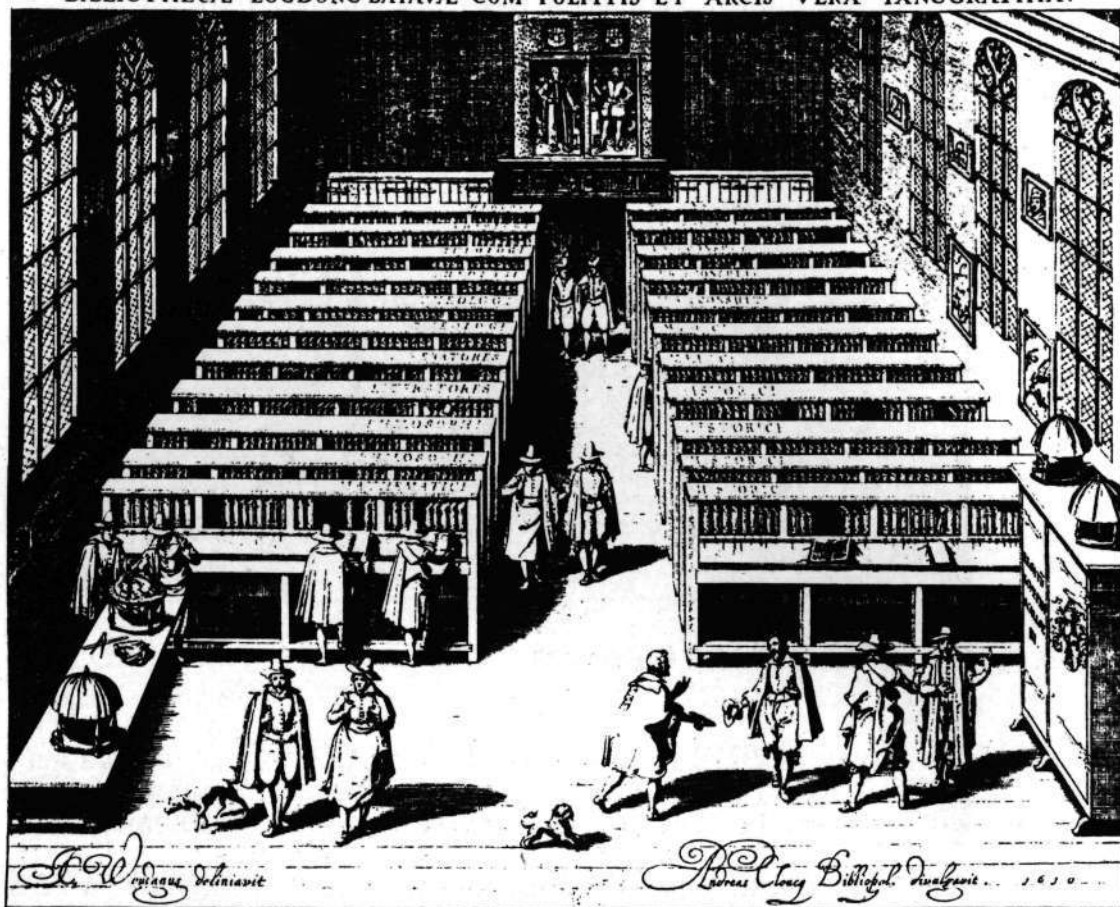

MAXIMILIAN könyvei(58)

Hans BURGKMAIR metszetén I. MAXIMILIAN önéletrajzá-
nak illusztrációi között látunk egyet, amely a császár taníttatását ábrá-
zolja. A háttérben egy könyvszekrényke alsó polcán élükön állnak a
kötetek! Ez a rend kivételesnek tűnik. Sokkal gyakoribb a kapcsok so-
rakozásának látványa. ERASMUST és titkárát 1530-ban nyitott
könyvszekrény előtt látjuk, négy polcon így állnak a kötetek.
LUTHER Márton bibliafordításának 1534. évi első kiadásában is van

LUTHER MÁRTON és ERASMUS könyvei(59)

A leideni egyetemi könyvtár 1610-ben(60)

ilyen ábra. A leideni egyetem könyvtárának polcain, 1610-ből származó metszet bizonyossága szerint, ugyanígy sorakoztak a láncra vert kötetek. Csatokkal kifelé.

Ennek a rendnek az eredete leginkább a nyilvános könyvtárak gyakorlatára vezethető vissza. Az olvasók iránti gyanakvás jegyében elterjedt helyhez láncolás nem kedvezett a gerincfeliratok feltalálásának. A láncok kezdőszemeit a kötéstáblákhoz rögzítették fémveretekkel. A veretek a kötéstáblák élein kaptak helyet, ezért az éleknek kifelé kellett állniuk.

Ismerünk régi könyveket, amelyeknek aranymetszett lapélelén festett külső címek szolgálnak a későbbi gerincfeliratok helyett. Ilyenek látjuk CALVIN János könyvtárát is egy hasonló korú metszeten.

CALVIN JÁNOS könyvtára(61)

Bár nem lehetünk benne bizonyosak, hogy tényleg naturális ábrázolásról kell-e beszélnünk, vagy inkább egy sajátos "ajánló bibliográfiá"-ról. Mindezt azonban inkább északi gyakorlatnak tekinthetjük.

A Laurenziana könyvei(62)

A firenzei Laurenziana pultjainak legkorábbi ábrázolásán, tehát MÁTYÁS halála után legkevesebb fél évszázaddal - a felső ferde polcokon egy-egy könyvet látunk kifektetve, s az alattuk lévő vízszintes polcokon egymáson fekszenek a további kötetek.(62)

A Corviniana megtervezésekor bevezetett marginális külső feliratok rendszere arra utal, hogy a kötetek egymásra fektetését is elhatározták. A gyakorlatnak azonban vagy nehézségei lehettek, vagy finomságai. Ezzel kell magyaráznunk a mutációkat. Nemcsak a hátsó borító felső szélén találhatók feliratok, előfordulnak első borító alsó peremén is. A Koberger-műhely "gyári" kötésén, mint már említettük, ugyancsak az első táblán, de a felső élnél. Statisztikai módszerekkel, bibliometriai és tematikai adatok gyűjtésével talán lehetne összefüggéseket és okokat találni a jelenségre.

Szűkebb témánk szempontjából a legnagyobb baj az, hogy a kötéseknek ez a sajátsága megfoszt bennünket a gyűjtemény méretének becslésétől. Az említett 3000 kötet akkor lehetne érvényes, ha állítva sorakoztak volna a kötetek. Fektetett tárolás esetén minden kérdésessé válik. Az állványok magassági mérete lép a mai értelemben vett polcfolyóméter megfelelőjének helyébe. A polcok szabad magassága nincs összefüggésben a ma is mérhető gerincmagasságokkal. De abban sem lehetünk bizonyosak, hogy a legfelső polc mellmagasságban és ferdén emelkedve szolgált volna a "helybenolvasásra", mert a kötéseknek nincs nyomuk a lánckezdő vereteknek, a király fekvő olvasott. A polcok száma tehát elveszti a jelentőségét. Helyette az egész állványzat hosszát kell felosztanunk gerincméretnyi szakaszokra.

Ha ennek megfelelő sűrűséggel képzeljük magunk elé az oldallapokat, akkor olyan *rekeszeket* látunk, amelyekre ráillik OLÁH Miklós vonatkozó kitétele: "... *per capsulas et loculamenta ...*" tárolták a kéziratokat.

A rekeszek lehetséges számának becslése érdekében képzeljük hozzávetőleg 35 x 35 cm-es mezőkre osztottan az állványzat homlokfelületét, vegyük hozzá az alsó szekrényes részt negyedik sornak: *két*-száz körüli eredményt kapunk. Rekeszenként öt, vagy tíz, vagy tizenöt kötetet feltételezve, 1000, vagy 2000, vagy 3000 kötet adódik az állomány méretének. Pierre CHOQUE 1502-ből datált becslése: "... *nombre de troys ou quatre cens livres ...*" (300-400 kötet). Akkor lenne igazolható, ha rekeszenként legfeljebb két könyvet tároltak volna. Ez esetben viszont túlzottnak kellene gondolni azt az előrelátást, amely negyedszázaddal korábban a kötések egységes mintáját marginális címekkel formálta meg.

A tarsolykötetek

Bár témánknak csak határterületére tartozik, de ide kívánczik a megemlítése annak a két tarsolykötet ábrázolásnak, amely a budai palota feltárása során került elő a gótikus szobortöredékek között. Az egyik balkézben, a másik jobb kézfejjel együtt tanúsítja egykori kötődésünket az adott kor könyvkultúrájához. Ha a leletek művészettörténeti datálása helyes, akkor ezek korábbiak, mint más ismert társaik.

A budavári gótikus szoborlelet(65)

A prágai Strachov kolostor könyvtárában egy a XV-XVI. század fordulójára datált Szent JÁNOS szobor kezében látunk hasonlót. Az innsbrucki Hofkirche őrzi Sant IOS király fiának XVI. századi bronz szobrocskáját, amely szintén képet ad a zarándokok, hittérítők, hívő-utazó kereskedők praktikus kivitelű, övre is akasztható könyveiről.(64)

SZENT JÁNOS(64)

St. IOS király fia(64)

A nürnbergi Germanisches Nationalmuseum 1471-ből származó tarsolykötésű imakönyvet őriz.(63)

Nürnbergi tarsolykötet(63)

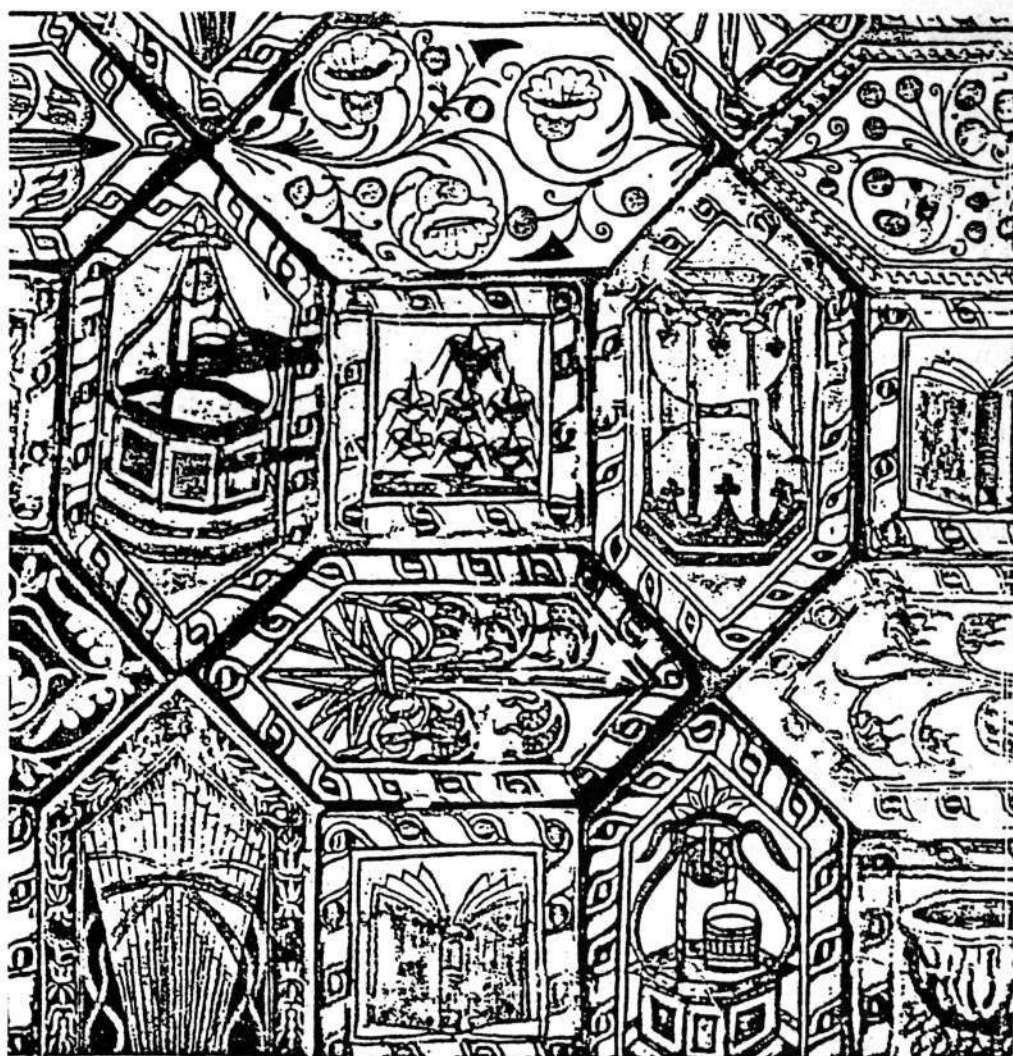
Összefoglalás helyett

A három fal mentén épített állványok, a terem közepén álló háromlábak, a királyi lectulus, a horoszkóppal ékes - bizonyára tagolatlan - mennyezet, a képekkel és epigrammákkal díszített falfelületek összképe természetesen arra csábít, hogy mintáit keressük Itáliában. Meglepő, de a kor divatja egészen más volt.

MÁTYÁS születésével egyidőben a firenzei tanácsra testálta 400 darabos gyűjteményét NICOLÒ NICOLI, azzal a kikötéssel, hogy az legyen egy nyilvános könyvtár kezdeménye. A San Marco kolostorban 1441-1444 között megépült a pultkönyvtárnak az a prototípusa amely rendkívül gyorsan és széles körben elterjedt. Firenze után Cesena (1447-1452), majd Perugia, Bologna, Ferrara, Parma, Piacenza és Milánó. Aristoteles FIORAVANTE, aki éppen Milánóból és Bolognából jött, hozhatta volna magával a mintát, amelyet otthon éppen ő épített meg. Lényeges vonása: két sor oszloppal három közel egyforma szélességű hajóra tagolt terem, az oldalsó traktusokban olyan padokkal, amilyenekkel ma a templomokat ismerjük. Rajtuk kifestetve egy-egy sor könyvvel.

MÁTYÁS könyvtára ugyanebben az időben osztatlan terűnek épült meg. A keresett párhuzamos példát negyedszázaddal későbbi időből, Sienában találjuk meg. A Libreria Piccolomini 1497 és 1507 között épült, II. PIUS emlékére, unokaöccse és utóda III. PIUS elhatározásából. Nem állíthatjuk, hogy a Corviniana utánzata lett volna. Csak annyi bizonyos, közös tőről fakadtak. A budai könyvtár leírásának számos részlete ráillik a siennaira is. Magas boltok és ablakok, pompásan kifestett falak, latin feliratok, szemben nyíló ajtók, közülük egy a templomból. A padló burkolata a Piccolomini család emblémáival díszített majolika. Amiről természetesen azok a padlótéglák jutnak eszünkbe, amelyek a budai ásatások során kerültek elő MÁTYÁS emblémáival, köztük könyvvel is. Miért ne lehettek volna a könyvtárban (is)? A siennai berendezés is a falak mentén fut körbe. Ennek jelentőségét akkor érezhetjük, ha arra gondolunk, hogy további negyedszázad múltán is még, a firenzei Laurenziana tervezésekor, MICHELANGELO csak a teret tagoló oszlopsorokkal szakít, kazettás famennyezetet rajzol. A berendezés azonban a San Marco mintáját viszi tovább.

A Corviniana és a Libreria Piccolomini példáiban a barokk teremkönyvtárak előfutárait kell látnunk.

Padlóburkoló téglák Mátyás-emblémákkal(66)

* * *

Nincs alapunk arra, hogy ennek a rekonstrukciós kísérletnek az eredményét az egyedüli lehetségesnek véljük. Nem szabad benne többet látnunk, mint olyan hipotézist, amellyel az eddig ismert források összeegyeztethetőek. Talán nem járunk messze az egykori valóság megismerésétől.

JEGYZETEK ÉS MELLÉKLETEK

JEGYZETEK

(1) BALOGH Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I. köt.: Adattár. II. köt.: Képek. Budapest, Akadémiai K. 1966.

Az I. kötet 63-65. lapjáról Naldo Naldi tömörítvényét a tanulmány 7. lapján, a továbbiakat a Mellékletek utolsó két lapján másolatban idézzük. E jegyzetek keretében csak azokra az információkra utalunk, amelyek az Adattár más lapjain, illetve a II. kötetben találhatók.

(2) GEREVICH László: A budai vár feltárása. Budapest, Akadémiai K. 1966. 352 p. + 3 t.

(3) CSAPODI Csaba: Naldus Naldius hitelességének kérdése. In: Magyar Könyvszle. 1960. 293-302. p.

(4) BONFINI, Antonius - Szemelvények Bonfiniból. (Képek Mátyás király korából) Ford., bev. Császár Mihály. Budapest, Lampel R. 1905. 64 p.

(5) BONFINI, Antonius: Mátyás király. Tíz könyv a magyar történetből. Ford.: Geréb László. Budapest, Magyar Helikon, 1959. 354 p.

(6) KISMARTY-LECHNER Jenő: A katolikus templomépítés liturgiai követelményei. Budapest, Egyetemi Ny. 1943. 20. p.

(7) Adattár: 40. p.

(8) Adattár: 60. p.

(9) GEREVICH: 186. p.

(10) CSONTOSI János: A korvina. In: A Pallas nagy lexikona 10. köt. 15. p. Budapest műemlékei. II. köt. 478. p.

BALOGH Jolán: Mátyás király és a művészet. Budapest, Magvető, 1985. 475 p. 105. p.

(11) Adattár: 61. p. 1555. Hans Dernschwam

(12) Adattár: 32. p. 1591. Gerevich: 117. p.

(13) GERŐ László: Magyar műemléki abc. Budapest, Műszaki K. 1984. 228 p.

(14) PÁPAI PÁRIZ (Ferenc) Franciscus: Dictionarium latino-hungaricum ... Posonii - Cibinii, 1801. Tom 1-2.

(15) FINÁLY Henrik: A latin nyelv szótára. Budapest, Franklin, 1884.

(16) FARBAKY Péter: A budai középkori királyi palota díszudvara. In: *Ars Hungarica*. 1988. 2. 143-171. p.

(17) FEUERNE TÓTH Rózsa: A budai királyi palota 1478-1500 között épült reneszánsz homlokzatai. In: *Ars Hungarica*. 1986. 1. 17-50. p. 28.p.

(18) Farbaký: 147. p.

(19) Adattár 448. p.

(20) Gerevich: 196. p.

(21) Farbaký: 150. p.

(22) Feuerné: 22. p.

(23) Farbaký: 146. p.

(24) Képek: 34. p.

(25) Képek: 14. p.

(26) Adattár: 40. p.

(27) Cent II. 98 F 160V 161RCent II. 99 F 152V 153R

(28) Csapodi: 298. p.

(29) Gerevich: 113. p.

(30) Gerevich: 113. p.

(31) Gerevich: 3. t.

(32) Gerevich: 113. p.

(33) Gerevich: 216. p.

(34) Gerevich: 216. p.

(35) Gerevich: 216. p.

(36) Balogh 1985: 105. p.

(37) Adattár: 66. p. 1577.

(38) Gerevich: 117. p.

(39) Gerevich: 117. p.

(40) Balogh 1985: 105. p.

(41) Gerevich 270 p.

(42) Gerevich: 269. p.

(43) Gerevic 270 p.

(44) Gerevich: 266. p.

(45) Képek: 16. p.

- (45) Képek: 16. p.
- (46) Képek: 15. p.
- (47) Gerevich: 272. p.
- (48) Gerevich: 267. p.
- (49) Gerevich: 269. és 271. p.
- (50) Philostratus kódex. Orsz. Széchényi Könyvtár CIMAÉ 417. FOL. 2r
- (51) Képek: 59. p.
- (52) SZACSVAY Imre: Erdélyi utakon : Élő, szép hagyomány. Bp. Kossuth Ny. 1988. 1-3. köt.
- (53) WEISSER, Ludwig: Bilder-Atlas zur Weltgeschichte nach Kunstwerken alter und neuer Zeit. Stuttgart, Verl. Paul Neff, 1881. 146 t. 34., 35. t.
- (54) Weisser: 53. t.
- (55) Weisser: 24. t.
- (56) A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Az államalapítástól 1849-ig. Összeáll.: Kovács Máté. Budapest, Gondolat K. 1963. 116-117. p.
- (57) CSAPODI Csaba - CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: Bibliotheca Corviniana Budapest, Magyar Helikon, Corvina. 1981. CII. t.
- (58) Weisser: 104. t.
- (59) BAUR-HEINHOLD, Margarete: Schöne alte Bibliotheken. 2. Aufl. München, Verl. Callwey. 1974. 295 p. 35. p.
- (60) Baur-Heinhold: 31. p.
- (61) Weisser: 108. t.
- (62) Baur-Heinhold: 32. p.
- (63) Baur-Heinhold: 54. p.
- (64) KNEIDL, Pravoslav - ROLLOVÁ, Anna - PREISS, Pavel: Strahovská knihovna. Praha, Památník národního písemnictví. 1988. 29. p.
- (65) ZOLNAY László - SZAKÁL Ernő: A budavári gótikus szoborlelet. Budapest, Corvina, 1976. 56 p. 54. és 69. ábra.
- (66) Képek: 122. p.

Naldi Naldii Florentini Epistola de Laudibus
Augustae Bibliothecae ad Mathiam Corvinum Regem
Serenissimum.

Neque solum hoc uno argumento, rex sapientissime, omnibus declarasti, quam pulchra quamque bona meditaris intra tuum animum, sed aliis atque pluribus. Nam cum non tam prudentioribus ipsis, quam populo et multitudini satisfaciendum esse iudicares, ea templa immortalī Deo dicata condidisti, quae non modo digna viderentur in quibus superiorum memoria celebraretur maxime, verum etiam ut ab illis ipsis purioribus superiorum mentibus assidue incoherentur, ut de penetralibus regiis taceam, cum tanto auro istos exornaveris, ut exuperare³ facile regum reliquorum qui vivunt domicilia existimentur. Hic ego non dicam, quibus aula regia laquearibus, quibus ornatibus diversorum generum exulta quidem atque honestata fuerit; nam dies me deficiat, si velim singula complecti oratione mea; tantum affirmabo, nihil esse in tuis penetralibus ornatius, quam hunc locum atque hanc partem aedium regiarum, in qua libri collocandi sunt eorum qui doctrina et ingenio dum hac vescerentur aura caeteris⁴ praestiterunt. Quod abs te factum est, non tam pro facultate quadam et copia regia, quam optimo consilio et ratione maxima. Cum enim ab immortalī Deo nihil maius, nihil excellentius, nihil conducibilius, nihil homini melius datum esse cognovisses, quam ipsam sapientiam, quae lucet in te plurimum, voluisti tu quidem, rex sapientissimus, sacellum sapientiae, in quo illa tanquam Dea quaedam coleretur, intra regalia tecta esse tanto excellentius, atque partem domus tuae regiae, quam habitaret illa, tanto iudicasti debere abs te fieri caeteris¹ pulchriorem, quanto magis sapientia praestat donis quidem atque muneribus omnibus quae a superis in homines collata pervenerunt. Itaque miro quodam artificio sunt instituta tibi tabulata ornatissima triplici quodam ordine, in quibus edita

volumina hominum doctissimorum in quocunque genere litterarum exponerentur, atque adhibitae cortinae ex auro per artem intertexto et purpura confectae, quae libros a situ et pulvere subtiliori vendicarent.² In parte ima quae pavementum attingit, collocata sunt scrinia gravi arte laborata, in quibus volumina quae in tabulatis superioribus prae multitudine locum non haberent plura simul conderentur. In medio aulae tales positi tripodes, in templo Apollinis quales extitissent, quod non minus convenirent in penetralibus sapientissimi regis, quam in aede Apollinea prius convenissent, quorum alter praestandae sapientiae Deus haberetur, alter vero sic auctor conservandae sapientiae atque honestandae, ita ut est, ab omnibus existimetur, ut mira quadam inter utrunque regem atque Deum similitudo esse videatur.

Naldi Naldii Florentini liber secundus De Laudibus Augustae Bibliothecae ad Mathiam¹ Corvinum Pannoniac Regem Serenissimum.

- Quadratus mediis locus in penetralibus ergo
 Existens, cameras testudine substinet altas
 Incurva, paries quam cinxerat undique fortis
 Decocti lateris durique a robore saxi,
 5 Cui geminae lucem fundunt a fronte fenestrae
 Compositae vitreisque coloribus, in nova certe
 Cunctis, qui veniunt illuc, spectacula rerum.
 Inter utranque manens, ima sub parte resedit
 Lectulus auratis stratis, ubi regius heros
 10 Saepe solet placidam membris captare quietem.
 Ostia bina manent illic, quorum altera mittunt
 Intro quosque viros, mittunt quorum altera regem

- Inde foras, quotiens secreta in sede locatus
Solutus adesse cupit sacris hymnisque canendis.
- 15 Atque triplex muri facies, quae restat ibidem
Integra, neve aliis ullis obnoxia rebus.
Illa triplex triplici tabulatum ex ordine sumit
Arte laboratum, fulvi splendentibus auri
Bractea ¹ quod pinxit foliis tenuisque refulsit
- 20 Auratis; haec facta quidem pretiosa metallis.
Non ego narrarim, quanta exornatus ab arte
Ille locus fuerit; prisci fuit Alchimedontis
Ille operi similis, vel Mentoris artibus idem
Par fuit egregiis, nec plus valuisse feratur
- 25 Daedalus ingenio, quam qui se exercet in illis
Caelandis ² lignis incidendisque figuris.
Iure quidem, quoniam tabulati quilibet ordo
Ternus inest libros asservaturus honestos
Scriptorum, quos et doctrina insignis et ingens
- 30 Gloria tollit humo superasque attollit in oras.
Quid referam textas auri sub tegmine vestes
Purpureoque simul pariter variata colore?
Quid memorem scutulata modis splendentia miris?
Ex quibus imperio regis cortina per artem
- 35 Facta novam circum divina volumina texit
Omnia, ne pulvis libros aurataque terga
Deturpet maculetque gravis fulgentia late,
Non minus aurigero quam sol ubi surgit ab ortu
Et mare collustrat radiis terrasque iacentes.
- 40 Inde capax locus hic foret ut magis, undique cingunt
Scrinia Thirenni confecta ex arte magistri
Tam bene tam facilique nota manibusque peritis,
Ut quaecunque manent illic, perfecta putentur
Partibus ex cunctis, ut regis facta supellex
- 45 Debuit esse quidem, terrae cui debitus orbis
Est modo, cui rerum iam nunc debentur habenae.
In medio tripodesque astant unaque resurgunt

- A terra tales, quales agitata furore
Pithia ¹ plena deo prius ascendisse solebat,
50 Divinos quotiens monitus stimulabat² Apollo,
Ut canat ex aditis antroque refundat aperto
Omnibus illa viris, qui tunc responsa petebant
Ostendente Deo, melius quodcunque futurum
Esset et in cunctis quidnam foret inde gerendum,
55 Quisque vir ut sciret sensuque notaret in imo.
Rex igitur tales tripodas iubet esse patentes
Corvinus mediis latae in penetralibus aulae,
Quod bene convenient illic sapientis in usum
Regis, ut in templo tripodes patuere locati,
60 Cuius Apollo Deus, quo nec sapientior alter
Exstitit in superis, imo neque mansit in orbe.
Hoc tamen intererat veteresque novosque,³ quod illos
Serpentis tripodas pellis maculosa tegebat,
Hos tegit irradians auri sub tegmine vestis
65 Tot gemmis gravibus nitidisque ornata lapillis,
Ut quicquid Persae reges habuisse putantur,
Mathiam cumulasse putes, sapientia ¹ quo sit
Illustrata magis, propriis sit honoribus illa
Culta magis, venerata magis, quia non satis illam
70 Pro meritis ornare queant mortalia corda.
Sed tamen ut potuit, rex hanc Corvinus ut ² ornet
Et colat, ut potuit, magno veneratus honore
Ornavit penitus tripodas,³ quibus illa supremos
Accipit auctores super his aperitque legendos
75 Illa quidem libros, quos composuere vetusti,
Et docuere viros, quid habet sapientia primum,
Quid monet humanumque genus, quid rite gerendum
Esse putet nobis, aut quid meditetur agendum
Omnibus illa viris, qui se patriamque domumque
80 Composuisse velint tandem virtute magistra.

KÖNYVTÁR ÉS CSILLAGVIZSGÁLÓ

1484—1486 körül. *Naldo Naldi* a könyvtárteremről költeménye előszavában (266—267. l.) ír, továbbá a II. ének 1—80. sorában (283—285. l.):

1486. *Bonfini* a Symposion Trimeronban (p. 189): „... praetermitto Musarum sacellum, hoc est bibliothecam Ptolomaide uberiozem.”

1488—1489. *Bonfini* az Averulinus-fordítás előszavában (p. 57): „Ibi bibliothecam statuisti, ubi non modo quaeque scientiarum volumina, sed stellas et sydera recensere licet.”

1490. máj. 4. Ragusa. *Aelius Lampridius Cervinus* emlékbeszéde Mátyásról, aki várakat épített: „Alteram Budae, alteram Vicegradi ad publicos usus: quarum alteram splendidissima etiam exornavit Bibliotheca; utraque vero cum omni vetustate potest certare atque illis aedificiis quae ex toto terrarum orbe mirabilia vocantur procul dubio possunt adnumerari.” (*Analecta recentiora*. 1906. p. 64.)

1490—1496 körül. *Bonfini* (IV. p. 136): „... supra bibliothecam statuit mira utriusque lingue fecunditate completam; cultus quoque librorum luxuriosissimus. Ante hanc cubiculum est in absida curvatum, ubi celum universum suspicere licet qua spectat ad Austrum.”

1502. dec. 16. Buda. *Pierre Chôque* (112. l.): „Aussy y a grande et belle librairie jusques au nombre de troys ou quatre cens livres escript en latin, grec et hongre et la plus grant part hystoriez. En chef d'euvre il y a une croix qui est enlevé et fait de boys, autant bien fait que je veiz jamais. Aussy y a ung serpent, lequel après avoir prins fut ouvert par le ventre et a este séché en

telle facon, que la chair, la peau, les costes et esquailles sont confiz ensemble et tellement qu'il est si entier, qu'il ne reste que la vie, qu'il ne soit moult horrible et espoventable et est de grandeur ainsy que la portraicture fait montre cy après. Et de la feste d'un autre serpent y estant il y a ung charlit moult grand beau et riche, lequel est du noyre rouge et blanche taillée en eschequer et plusieurs autres belles choses qui seroient lonques a raconter."

1519. Buda. *Celio Calcagnini* levele Ladislaus episcopus Vratislaviensishez: „... interea libros quosdam cum tineis et blattis rixantes in Bibliotheca regia excutio...” (Analecta Nova 1903. p. 93.)

1526 előtt. *Joachimus Vadianus* (Ballagi 569. sz.): „In regia interiori Bibliothecam...”

1527. *Caspar Ursius Velius* (p. 16): „Praecipuum inter haec ornamentum Bibliotheca altissimo fornice a Mathia rege sumptuosissime comparata.”

1530. *Johannes Alexander Brassicanus*: „... inclytus ille ac nunquam satis laudatus Pannoniae rex Matthias, qui Bibliothecam suam quam ex omni scriptorum genere confertissimam instruxerat, in amoenissimo etiam templo consecravit...” (D. Salviani Massyliensis episcopi de vero judicio providentia dei... libri VIII. cura Io. Alexandri Brassicani... editi. Basileae, 1530. Az előszóban.)

1536. *Oláh Miklós* (p. 8—9): „Qua itur ad stationem, ex latere interioris bibliothecae ad sacellum divi Joannis perforatam, unde rex sacrum audire consuevit, duae obviae sunt aedes concameratae; altera voluminibus Graecis... referta est; altera interior, continebat codices totius linguae Latinae... per capsulas et loculamenta,

ordine quosque suo distinctos. Tegebat horum quodlibet velum sericeum coloribus auroque variegatum cum indice disciplinae et professionis, in quas libri erant discreti."

1541. aug. 1. [Calend. Augusti.] Bécs. *Martinus Brenner* Bistriciensis Transylvanus ajánlólevele Gerendi Miklós erdélyi püspökhöz Lippi Brandolini művében „... cuius rei [annak, hogy Mátyás külföldi tudósokat hívott magához, azokat kitüntette és jutalmazta] praeter insignem Bibliothecam Budae in regia a se aedificata erectam, quam selectiss. Graecis et Latinis Autoribus ex ipsa Asia, Graecia, Italia undiquoque conquisitis, non ornatissimam solum, sed etiam copiosissime omni librorum genere instructam, superioribus annis Asiatica Barbaries deuastavit (me enim ante biennium diligenter eam perlustrante, vix ulla pristini ornatus si unum atque alterum autorem graecum excipias illic extabant uestigia) testes sunt tot doctiss. uirorum lucubrationes ac uolumina, ex omnibus orbis partibus ipsi nominatim dicata ac inscripta." (Lippi Brandolini De humanae vitae conditione... Dialogus. Kiadta Martinus Brenner. Vienna, 1541. Aiiij. jelű lapon, fol. 5^a—5^b.)

1567—1568. *Marcantonio Pigafetta* (71. l.): „Tra queste [camere magnificamente costrutte] vedemmo le reliquie d'una bellissima libreria, con molte pitture et inscrizioni latine."

1572. *Franciscus Omichius* (B. iii.—C. jelű lapokon): „Volgends sein wir in des Königs Mathias Schlafkammer gangen, welche vor dem Gewelb der Bibliotheken, darin er etliche tausent Bücher zusammengebracht, und dann in ein schönes Gewelb mit Lassur, Goldt, und den himmlischen Constellation

figuren geziert, unter welchen Figuren diese versz
gelesen werden:

Aspice Mátthiae micuit quo tempore regis
Natalis coeli qualis imago fuit.

Und stracks daneben ein schönes Gewelb mit grossen
hohen Fenstern, der gemelten Bibliotheken darinnen an
der Wandt gegen der Thür ein runde Kugel oder
Globus der Welt, welchs zween Engel halten und darun-
ter diese Versz stehen:

Cum Rex Matthias suscepit sceptrā Bohemae
Gentis, erat similis lucida forma poli."

1573. *Stephan Gerlach* (S. 12): „... eine schöne
Bibliotheck findet sich darinnen: In dieser ist est des
Himmels Lauff abgemahlt mit dieser Schrifft:

Cum Rex Matthias suscepit Sceptra Bohemae
Gentis erat talis lucida forma Coeli."

1575. *Heltai Gáspár*: „Azon feljül megépütteté
[Mátyás] a szép librariát avagy könyvtartó házat és abba
szörze jeles könyveket, mind deák mind görög könyve-
ket." (509. h.) — „Mennyi nagy költséggel épüttötte a
librariát? Mennyi sok pénzzel szörzette a nagy iratott
hártyás könyvet belé, mind görögöt, mind deákot?"
(536. h.)

1577. *Salomon Schweigger* (S. 22): „... ich bin in
die alte Königliche Buchkammer, kommen, darinn
ich in einem Danister etliche brieffliche Sachen funden,
aber in Eyl diese nicht können besichtigen. ich fund auch
die Legenda der Heiligen Lateinisch, welche ich von dem
alten Türcken begehrt, der sein Wohnung in diesem

Gemacht hätt, aber er sagt, er dörrft es nicht weg geben, es sey seines Käysers . . . Item ein gewölbtcs Gemach, an dessen Gewelb sieht gemahlt ein Sphera und Himmelslauff, ist doch fast verdunckelt, wie des Himmels Gestalt und Ansehen damals gewesen, als vorgemeldter König Matthias geboren war, dabey steht eine solche Schrift: *Aspice Matthiae micuit quo tempore regis, Natalis coeli qualis utroq, fuit* . . . In einem andern Gewelb zu nechst dabey, ist wieder ein gemahlte Sphera, oder Himmelskugel, die das ganze Gemäur von allen Orten einnimmt, in welcher angezeigt wird das Ansehen oder Gestalt des Gestirns, der Zeit, da Vladisslaus König in Ungarn worden . . . Also hat Vladisslaus zwey Königreich gehabt, daher steht bey jetzt gedachter Sphera diese Schrift:

*Magnanimus princeps diademate utroque gaudet
Vladislaus, tollit ad astra Caput."*

1587. *Reinhold Lubenau* (S. 84—85): „ . . . nachmahl kamen wier in die Konigliche bibliotheca, da ein Hauffen Bucher ubereinander lagen, und wohnet ein alter Turck drein der darauf Achtung gab; wolte nichts davon geben, sagett, es sei seines Keisers und im hart verboten . . . Es ist gahr ein überaus groser Sahl vorhanden, wierundvirtzig Schrit langk und achzehen breid, gewelbet; an demselben Gewelb ist der Himmelslauf gemahlet, wie die Planeten und Stern, auch des gantzen Himmels Ansehen gestanden, als Konigk Mathias gebohren, dabei geschrieben:

*Aspice Mathiae micuit quo tempore regis
Natalis coeli qualis utroque fuit.*

Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi és Módszertani Központ
Felelős kiadó: Sente Ferenc igazgató
Készült 10,5 A/5 ív terjedelemben 500 példányban
az OSZK házinyomdájában
Felelős vezető: Burány Tamás
Munkaszám: 90.064